

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI
KİŞİLERARASI İLETİŞİM BİLİM DALI

**EFENDİ KÖLE DİYALEKTİĞİ BAĞLAMINDA
KİŞİLERARASI İLETİŞİM**

Yüksek Lisans Tezi

ŞERİFE RUHİYE DENİZ

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI
KİŞİLERARASI İLETİŞİM BİLİM DALI

**EFENDİ KÖLE DİYALEKTİĞİ BAĞLAMINDA
KİŞİLERARASI İLETİŞİM**

Yüksek Lisans Tezi

ŞERİFE RUHİYE DENİZ

Danışman: DOÇ. DR. EMEL POYRAZ

İstanbul, 2020

GENEL BİLGİLER

Ad ve Soyad	: Şerife Ruhiye Deniz
Anabilim Dalı	: Halkla İlişkiler ve Tanıtım
Programı	: Kişilerarası İletişim
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Emel Poyraz
Tezin Türü	: Yüksek Lisans
Tarih	: 2020

ÖZET

EFENDİ KÖLE DİYALEKTİĞİ BAĞLAMINDA KİŞİLERARASI İLETİŞİM

Günümüzde toplumların varlıklarını koruyabilmeleri ve devamlılıklarını sağlayabilmeleri için güçlü bir kişilerarası iletişime ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun mümkün olabilmesi için de iletişimin özne boyutu üzerinden ele alınarak sosyal yapılarıdaki arkelerinin tespit edilebilmesi gerekmektedir. Hegel'in öznelerarasılık üzerinden öne sürdüğü Efendi Köle Diyalektiği'nin, sosyal ve siyasal pek çok durumun okunmasında kullanılmakta olduğu düşüncesinden yola çıkılarak söz konusu diyalektik kişilerarası iletişim perspektifinden yeni bir okuma biçimi olarak değerlendirilmiştir.

Bu araştırmanın temel amacı, kişilerarası iletişim sürecinde taraflarca sergilenen efendi köle rollerinin iletişim sürecine etkisinin belirlenmesi, iletişimi engelleyen sorunların tespit edilerek nasıl etkili bir iletişim kurulabileceği yönünde çözüm önerilerinin sunulmasıdır. Alt amacı ise, icra edilen bu rollerin bağlı olduğu etkenlerin belirlenmesi ve öneriler sunulmasıdır.

Araştırmanın yöntemi, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması olarak belirlenmiştir. Araştırma verileri dokuz farklı alandan on bir uzman katılımcılı ile yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat yapılarak elde edilmiştir. Veri toplama aracı olarak, katılımcılara, hipotezler çerçevesinde oluşturulan altı soru yöneltilmiş ve alınan cevaplar deşifre edilerek makro ve mikro ölçütler oluşturulmak suretiyle

tablolaştırılmıştır. Araştırma sonucu elde edilen verilerin analizi ise betimsel analiz deseniyle gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın bulgularına göre, kişilerarası iletişim sürecinde taraflar arasında efendi köle eksenlerinde şekillenen bir ilişkinin varlığı söz konusudur. Bu minvalde ilişkinin varlığı çoğunlukla eğitime bağlı olmakla birlikte, taraflarca sergilenen efendi köle rollerinin sosyal yapı içerisinde karşılıklı olarak yer değiştirmesi de söz konusu olabilmektedir. Kişilerarası iletişim sürecinde köle rolü yüklenen kişilerde mental bir rahatlama durumu yaşanabileceği gibi, köle rolünü üstlenen tarafın efendi rolünü üstlenen tarafı kendine bağımlı kılma durumu da mümkün olabilmektedir.

Araştırmanın sonucuna göre, efendi köle rolleri ile iletişim süreci arasında anlamlı bir ilişki vardır. Efendi köle rolleri kişilerarası iletişimi asimetric bir yapıya sokabileceği gibi; açık bir kişilerarası iletişimin kurulmasında metaforik anlamda efendi köle rollerinin tamamen dışlanmadan ilişkisellik içerisinde varlıklarını sürdürmeleri mümkün görülmektedir. Çalışmanın toplum nezdinde, farklı örneklemelere uygulanarak yürütülmesi, efendi köle rollerinin lokal olarak izlenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kişilerarası İletişim, Efendi Köle Diyalektiği, Efendi Köle Roller, Kişi, Bilinç.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Şerife Ruhiye Deniz
Department : Public Relations and Publicity
Programme : Interpersonal Communication
Supervisor : Associate Professor Emel Poyraz
Degree Awarded : Master
Year : 2020

ABSTRACT

INTERPERSONAL COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF MASTER SLAVE DIALECTIC

Today, societies need strong interpersonal communication in order to protect their existence and exist continuously. For this to happen, the roots in the social structures must be determined by evaluating the communication together with the subject. Master Slave Dialectic, proposed by Hegel on the scale of intersubjectivity is used in the study of many social and political situations, and this is a new form of examination in the dialectical interpersonal communication perspective.

The main purpose of this research is to examine the effect of master-slave roles displayed by people in interpersonal communication, and to find solutions and suggestions for effective communication by detecting problems that prevent communication. The other purpose of the study is to find out what conditions master-slave roles depend on and offer solutions.

The method of the research is *case study* in qualitative research. The data of the study were obtained by semi-structured in-depth interviews with eleven experts in nine different specialties. Experst on six questions by created through hypotheses were used as data collection tools. The collected answers are deciphered, macro and micro criteria are created and tabulated. The data obtained in the study were analyzed with descriptive analysis.

According to the research findings, in the interpersonal communication, there is a relationship between the parties that is shaped as the master slave. While this relationship is generally dependent on education, the master slave roles can be exchanged mutually with the social structure. The role of slave in interpersonal communication can mentally relax; In addition, the person in the role of slave is addicted to the person in the role of master.

According to the research result, there is a positive relationship between the master-slave roles and the communication process. The master-slave roles can be asymmetrical in interpersonal communication; In addition, if interpersonal communication is symmetrical, metaphorically, it can survive in the relational context without being completely excluded from master-slave roles. It is recommended to apply this study to different samples and to examine master-slave roles by localization.

Key Words: Interpersonal Communication, Master Slave Dialectic, Master Slave Roles, Person, Consciousness.

ÖNSÖZ

Roller, kişilerin çizgilerini belirler. Kişiler çizgilerinden feragat ettiklerinde ortada dağılmış renkler kalır. O renkleri bir sanatın malzemesi ve üslubu ile okuyabilmek, toplum için ve özelde birey için faydalı olanı yapmak olur ki bu noktada, iletişimin başladığı anda roller de tanımlanmış demektir. Her nesne kendi sınırlarını belli ederek iletişimde bir mevzi almıştır. Çizilen bu sınırlar aynı zamanda bir çatışmanın da habercisidir. Boşluk kabul etmeyen doğada bir yer işgal etmek, oradan birilerini sürmek demekse bu noktada başlayan bir çatışma kişilerarası iletişim için de geçerli bir örnek olarak karşımıza çıkacaktır. Bu çatışmada galip gelmek, mağlup olmak ya da paylaşımcı olmak kişilerin iletişimi yorumlama biçimine bağlıdır. Bu açıdan efendi köle rollerine hangi üslupla bakıyor olduğumuz, tuvalin hangi renginde saklı olduğumuzu da ortaya koyacaktır. Eylemlerin, cümleyi yürüten, cümleye yön veren bir görevi olması gibi roller de kişilerarası iletişimde iletişimi yürüten ve ona yön veren bir yapı arz etmektedir. O halde roller üzerinden yeni bir iletişim tanımına ihtiyaç duyulduğu aşikârdır. Bu minvalde ilgili ihtiyacın karşılanması hususu bu tezin ortaya çıkmasında kıvılcım görevi görmüştür.

Yüksek Lisans eğitimim ve tez çalışmam sürecinde akademik kılavuzluğuyla beni yönlendirip, bilime katkıda bulunmamda bana yardımcı olan kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Emel POYRAZ'a teşekkür ederim.

Yüksek Lisans eğitimim boyunca kendilerinden ders aldığım, akademik anlamda ufku genişlemesine yardımcı olan tüm kıymetli hocalarıma; tez çalışmamın araştırma sürecinde bana vakit ayırarak değerli bilgilerini benimle paylaşan kıymetli katılımcılar sayın Prof. Dr. Melda CİNMAN, Prof. Dr. Serhat ULAĞLI, Prof. Dr. Hasan TUTAR, Prof. Dr. Yusuf ADIGÜZEL, Prof. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK, Doç. Dr. Alparslan NAS, Doç. Dr. Mine DEMİRTAŞ, Dr. Yalçın LÜLECİ, Dr. Yusuf KAPLAN, Uzm. Çağatay C. ÖZTÜRK, Uzm. Hüseyin KOÇ'a; tez jürimde yer almayı kabul ederek beni onurlandıran kıymetli hocalarıma; tez çalışmamın her aşamasında sonsuz istifade ettiğim kitapların, tezlerin ve makalelerin yazarlarına ve benden desteklerini esirgemeyen tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Varlıklarıyla hayatıma anlam katan, hayatımın her evresinde aldığım tüm kararlarda bana inanan ve desteklerini esirgemeyen, minnettarlığımı ifade etmede kelimelerin kifayetsiz kaldığı kıymetli annem Fatma DENİZ hanımefendiye, kıymetli babam Ruhi DENİZ beyefendiye, sevgili kardeşlerim N. Ruhan DENİZ ve N. Gülçin DENİZ hanımefendilere sonsuz şükranlarımı sunarım.

İstanbul, 2020

Şerife Ruhiye Deniz

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLO LİSTESİ	ix
KISALTMALAR.....	x
1.GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Kuramsal Çerçevesi.....	2
1.2. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi	3
1.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi	4
1.4. Araştırmanın Hipotezleri	5
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	6
2. KİŞİLERARASI İLETİŞİM.....	7
2.1. İletişim Kavramı ve Olgusu.....	7
2.1.1. İletişimin Amacı ve Önemi	9
2.1.2. İletişim Biçimleri	11
2.2. Kişilerarası İletişim Kavramı ve Olgusu	15
2.2.1. Kişilerarası İletişim Biçimleri	16
2.2.2. Kişilerarası İletişimi Etkileyen Faktörler	20
2.2.3. Kişilerarası İletişim Engelleri.....	27
2.2.4. Kişilerarası Etkili İletişim	32
3. HEGEL’İN EFENDİ KÖLE DİYALEKTİĞİ YAKLAŞIMI	38
3.1. Hegel’in Felsefesi ve Diyalektik Yaklaşımı.....	38
3.2. Hegel Felsefesinde Bilinç, Öz Bilinç (Kendinin Bilinci), Mutlak Özne (İnsansal Varoluş) Kavramlarının Açılımı.....	42
3.3. İstek Kavramı Temelinde Öz Bilincin (Kendinin Bilincinin) Öteki Bilinçlerle İletişim ve Etkileşimi	47
3.4. “Efendi” ve “Köle” Kavramlarının Hegel’in Perspektifinden Felsefi ve İdeolojik Temelleriyle Değerlendirilmesi; Efendi Köle Diyalektiği’ne Giriş	52
3.4.1. “Özgürlük” ve “Tanınp Kabul Edilme” İdealiyle Mücadele Eden Efendinin Varoluşsal Çıkmazı ve Yok Oluşu	64
3.4.2. ”Korku” ve “Çalışma” Edimi Dolayısıyla Özgürleşen Kölenin Özbilinç Olma ve Tarihi Yaratma Serüveni	67

4. EFENDİ KÖLE DİYALEKTİĞİ BAĞLAMINDA KİŞİLER ARASI İLETİŞİME YÖNELİK NİTEL BİR UYGULAMA.....	72
4.1. Araştırma	72
4.1.1. Araştırmanın Yöntemi	72
4.1.2. Araştırmanın Modeli ve Modelin Seçilme Gerekçesi	73
4.1.3. Araştırmanın Deseni	77
4.1.4. Araştırmanın Veri Toplama Teknikleri	77
4.1.5. Araştırmanın Çalışma Grubu	79
4.1.6. Araştırma Verilerinin Analizi.....	81
4.1.7. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi	84
4.1.7.1. Kişilerarası İletişim Sürecinde Efendi Köle İlişkisinin Varlık Durumları	84
4.1.7.2. Kişilerarası İletişim Sürecinde Efendi Köle Rollerinin Edinilme Durumları	92
4.1.7.3. Kişilerarası İletişim Sürecinde Efendi Köle Rollerinin Yapısal Durumları	102
4.1.7.4. Kişilerarası İletişim Sürecinde Köle Rolü Yüklenicisinin Mental Rahatlama Durumları.....	112
4.1.7.5. Kişilerarası İletişim Sürecinde Köle Rolü Üstlenen Tarafın Efendi Rolü Üstlenen Tarafı Kendine Bağımlı Kılma Durumları.....	120
4.1.7.6. Efendi Köle Rollerinin Kişilerarası İletişim Sürecine Etki Durumları	126
4.1.8. Tartışma	136
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	143
EKLER	148
Ek 1: Katılımcı Görüşme Formu	148
KAYNAKÇA	150

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Görüşmelerin Toplam Kelime Sayısı	76
Tablo 2: Çalışma Grubu Katılımcı Bilgileri	80
Tablo 3: Efendi Köle Rollerini Bağlamında Kurulan Kişilerarası İletişim Sürecine Etki Eden Makro ve Mikro Ölçekteki Faktörler	82
Tablo 4: Araştırmanın Makro Temalar ve Mikro Alt Temaları.....	83
Tablo 5: Kişilerarası İletişim Sürecinde Taraflar Arasında Efendi Köle Rollerinin Varlık Durumları.....	92
Tablo 6: Kişilerarası İletişim Sürecinde Taraflar Arasında Efendi Köle Rollerinin Edinilme Durumları.....	102
Tablo 7: Kişilerarası İletişim Sürecinde Tarafların Sergilediği Efendi Köle Rollerinin Yapısal Durumları	112
Tablo 8: Kişilerarası İletişim Sürecinde Köle Rolü Yüklenicisinin Mental Rahatlama Durumları.....	120
Tablo 9: Kişilerarası İletişim Sürecinde Köle Rolünü Üstlenen Tarafın Efendi Rolünü Üstlenen Tarafı Kendine Bağımlı Kılma Durumları.....	125
Tablo 10: Efendi Köle Rollerinin Kişilerarası İletişim Sürecine Etki Durumları	134
Tablo 11: Hipotez Etki Durumları	135
Tablo 12: Katılımcıların Hipotezlere Göre Dağılımı	135

KISALTMALAR

Çev.	Çeviren
drl.	Derleyen
ed.	Editör
f.	Frekans
H.	Hipotez
K.	Katılımcı
s.	Sayfa Numarası
Sbe.	Sosyal Bilimler Enstitüsü
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
vb.	ve bunun gibi
vd.	ve diğerleri
vs.	ve saire

1.GİRİŞ

Sosyal yaşamın temel dinamiğini oluşturan kişilerarası iletişimin, etkileşimler yoluyla sosyal yaşamı anlamlı kıldığı, toplumsal yaşamın gerçekliğine ilişkin güncel deneyim, duygu ve bağlamın ise kişilerarası iletişim sürecinde önemli rol oynadığı görülmektedir. Bu minvalde kişilerarası iletişimin sağlıklı olabilmesi için, belirli koşullarda ne kadar iyi ve kötü sonuç verdiğini gösteren iletişim sürecini tam olarak anlamak önemli olduğu gibi iyi ve kötü iletişimin doğasını da tanımlamak gerekmektedir.

Efendi Köle Diyalektiği'nde güç dinamikleri üzerine çalışan Hegel, insanların düşünme biçiminin iktidara ve yaşam koşullarına nasıl uyum sağladığını anlamla ilişkilendirmektedir. Evrendeki her şeyin bir cep saati gibi işlediğini düşünmekte, bu düşünüş mekanik ile örtüşmekle birlikte, toplumda ve yaşamda nasıl bir değişimin yaşandığı ise bir soru işareti olarak kalmaktadır. Bu noktada Hegel, bir fikir ve onun çelişkisi arasındaki gerginliği anlatan diyalektik kavramını önermektedir. Çoğumuz için çelişki fikri tam tersi anlam ifade ederken Hegel için durum böyle değildir. O'na göre çelişki başlangıçtır. Hegel buna bir diyalektik ya da bir fikir ile olumsuzlama arasındaki çelişki adını vermektedir. Hegel'e göre, iktidarın ve benliğin toplumdaki rolünü daha iyi anlamak için, kişilerin kendilerini ve çevrelerini analiz etmeleri gerekmektedir. Ona göre bu analiz süreci eleştirel aşamalardan geçilerek sentezlemeye ulaşılan bir süreçtir.

Bu minvalde eleştirel bir felsefe üzerine inşa edilen Efendi Köle Diyalektiği, Hegel düşüncesinin teorik alt yapısını meydana getirmektedir. Daha sonraki yıllarda önemli düşünürleri de etkileyen Efendi Köle Diyalektiği, Karl Marx'ın materyalist diyalektiğinin esin kaynağı olmakla kalmamış, aynı zamanda psikanaliz alanında da güçlü bir etki oluşturmuştur. Hegel'e göre, insan evrensel tarih dediğimiz şeye yoğunlaşmaktadır. Evrensel tarihe damgasını vuran şey ise, insanlar arasındaki eşitsizliktir. Bu cihetten Efendi Köle Diyalektiği tarihi değiştiren, eşitsizliğe yol açan insanlar arasındaki çatışmaların bir anlamlandırılması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hegel'in Efendi Köle Diyalektiği'nde arzu kavramı mihenk taşıdır. Hegel'e göre, tarih, iki insan arzusunun birbirine yönelmesiyle ortaya çıkan toplumsal ilişkilerin tarihine eşit olmaktadır. Başkaları tarafından tanınma ve kabul edilme arzusu her

insanda mevcuttur. Diğer bir deyişle insanın en temel arzusu tanınma ve kabul edilme arzusu olduğu için insanlar başkalarının kendilerine onları diğerlerinden farklı kılan özgün bir değer vermesini istemektedirler. Kısaca insan durumunu tanımlayan şey budur. Bu nedenle, Hegel felsefesinde, insanların temel özelliği kendilerini başkalarına dayatma olarak karşımıza çıkmaktadır. Özbilinç, ancak diğerleri onu özerk bir varlık olarak tanıdığında var olabilmektedir. Hegel felsefesinde, toplumsal ve kişilerarası iletişimin gelişme biçiminde ve özellikle özgürlüğe giden süreçte rasyonellik yatmaktadır. İnsan sosyal gerçekliğin doğurduğu kavramları öğrenmek, bu kavramların gerektirdiği normlara ve kurallara uymakla yükümlüdür. Bu süreçte ise kişilerarası iletişim kilit rol oynamaktadır.

Hegel'de bilinçler yani kişilerarası mücadele karşılıklıdır. Yani öznelerarasılık, karşılıklı her iki tarafın dinamik oluşu ile ilişkilendirilmektedir. Bu açıdan, bu çalışmanın konusu olan kişilerarası iletişimin Hegel diyalektiği üzerinden okunma girişiminin haklı bir girişim olduğu söylenebilmektedir.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Kuramsal Çerçevesi

Hegel'in Efendi Köle Diyalektiği'nde bahsedildiği üzere her birey iletişim içinde olduğu diğeri tarafından tanınıp kabul edilmeyi istemektedir. İletişim sürecinde iletişim halindeki tarafların her ikisi içinde mevcut olan bu tanınma isteği bazen diğeri üzerinde üstünlük ve otorite kurma mücadelesini de beraberinde getirmektedir. Bu mücadelede her şeyi göze alarak karşısındaki üzerinde hâkimiyet kurmayı başaran taraf otorite konumuna erişmekte; pasif kalan ve kabullenici davranan taraf ise ilişki içinde uyan konumuna düşmektedir. Bu tarz bir iletişim ilişkisi içinde otorite konumundaki taraf uyan konumundaki tarafı tanıyan ve onaylayan konumunda olmakta; uyan taraf ta bu konumunu kabullendiği için devamlı surette otorite tarafından tanınmak ve onaylanmak için çaba sarf eden rolünü icra etmektedir.

İletişim ilişkisi içinde bulunan taraflar arasındaki bu konumlar her ne kadar kazanılmış olsa da değişmez ve sabit olduklarını söylemek doğru olmayacaktır. Çünkü ilişki içerisinde kendini otorite olarak kabul ettiren ve bir o kadar edilgen olan taraf, kendini onaylatma çabası içerisinde sürekli çabalayan uyan, boyun eğen konumundaki etken olan tarafın üretimlerini tüketmektedir. Dolayısıyla üretken konumundaki uyan

taraf, ürettiklerini tüketen otorite olan tarafı ilişki süreci içerisinde kendine bağımlı kılmakta, bu akış üzere devam eden işleyiş zaman içerisinde tüketici konumundaki otoritenin uyana bağımlı hale gelmesini, uyanında yoğun emek sarf ederek üretimleriyle ilişkiye yaptığı katkılar neticesinde otoritenin üzerinde bir nevi otorite kurma suretiyle otorite konumuna yükselmesini sağlamakta; sonuç olarak ilişki içinde karşılıklı bir konum ve rol değişikliği yaşanabilmektedir.

Bu durumun yaşandığı alanlardan birinin de kişilerarası iletişim süreci olduğu görülmektedir. Ebeveyn çocuk, öğretmen öğrenci, çalışan patron vb. kişilerarası iletişim ilişkisinin gerçekleştiği alanlara baktığımızda otoriteye hâkim olan tarafın iletişim ilişkisi içinde daha çok yönlendirici ve kabullendirici davrandığı; otoriteye ihtiyaç duyan, uyan tarafın ise daha çok kabullenici ve itaat edici davrandığı görülmektedir. Bu durumun yaşanmasına öz bilinç, otorite kurma arzusu, himaye ihtiyacı, tanınma ve tanıma beklentileri, ötekini algılama ve konumlandırma, kişilik özellikleri, yapısal özellikler, kültürel aktarımlar, algılar, tutumlar, inançlar vb. sayıca fazla etken neden olabilmektedir.

Bu çalışmada kişilerarası iletişim sürecini Efendi Köle Diyalektiği bağlamında ele aldığımızda hangi etkenlerin iletişim süreci içerisinde bir tarafı diğeri üzerinde hegemonya kuran, otorite oluşturan konumuna getirdiği ve hangi etkenlerin diğer tarafı uyma, boyun eğme, itaat davranışları sergilemeye yönelttiği, sergilenen bu rollerin değişken olup olmadıkları, kişilerarası iletişim sürecini nasıl şekillendirdikleri ve sürece olan etkileri inceleme konusu edilmiştir.

1.2. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi

Kişilerarası iletişim, Efendi Köle Diyalektiği, efendi köle rolleri, kişi, bilinç kavramları merkeze alınarak gerçekleştirilen araştırma da, kişilerarası iletişim sürecinde icra edilen efendi köle rollerinin ve bu rollerin iletişim sürecine etkisinin, Hegel'in "Efendi Köle Diyalektiği" kuramından hareket edilerek incelenmesine çalışılmıştır.

1.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

İnsanın birlikte yaşamasının tarihi kadar eski bir olgu olan güçlü olanın tanınma, kabul edilme nihai olarak otorite kurma ihtiyacı; zayıf olanın sığınma, himaye edilme dolayısıyla itaat etme ihtiyacı olarak karşılık bulmuştur. Bu düşüncüyü destekler mahiyette her bireyin eksikliğini diğerinin tamamladığı dolayısıyla toplumsal yaşamın bu eksikliklerin meydana getirdiği tamlıklarla oluştuğu; diğer bir ifadeyle otorite kuran ve uyan ilişki tarzının toplumsal ilişkiyi var eden ve toplumsal bütünlüğü kuran bir süreç olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenledir ki toplumsal hayat içerisinde biri diğerinin zıttı fikirler, söylemler, eylemler, olaylar vs. tüm şeyler senkronize bir şekilde var olabilmektedir.

Bu akışın içinde kendine özel bir yer edinmeye diğer bir ifadeye nesne olmak yerine özne olmaya çalışan her birey efendi olma rolüne talip olabilmektedir. Çünkü Efendi Köle Diyalektiği bağlamında birey olabilmek çevresindeki nesneleri, varlıkları motive etme, etkileme, manipüle etme, yönlendirme, sevk ve idare etme vb. becerilere haiz olmayı gerektirmektedir. Birey olabilme kabiliyetinden yoksun olmak ötekinin güdümüne tabi olmayı dolayısıyla köle olmayı kabullenmeyi de beraberinde getirmektedir. İnsan ilişkilerinde bir devinim halindeki bu süreç varlığını en bariz kişilerarası iletişim sürecinde göstermektedir. Tüm sosyal ilişkilerin nasıl inşa edildiğinin psiko sosyal altyapısını açık bir şekilde serimleyen bu yaklaşım kişilerarası iletişim sürecini anlaşılmasında, iyi bir iletişim kompetanı nasıl olunur sorusunu yanıtlamada kilit önem taşımaktadır.

Bu minvalde araştırmanın temel amacı, kişilerarası iletişim sürecinde taraflarca sergilenen efendi köle rollerinin iletişim sürecine etkisinin belirlenmesi, iletişimi engelleyen sorunların tespit edilerek nasıl etkili bir iletişim kurulabileceği yönünde çözüm önerilerinin sunulmasıdır. Alt amacı ise, icra edilen bu rollerin bağlı olduğu etkenlerin belirlenmesi ve öneriler sunulmasıdır.

Yapılan literatür araştırması göstermiştir ki ülkemiz alan yazınında kişilerarası iletişimin ya da genel anlamda iletişimin Efendi Köle Diyalektiği perspektifinden ele alınmasına dair yapılan akademik bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu minvalde çalışma özgün bir nitelik taşımakta; ilgili konu üzerine yapılacak sonraki çalışmalara referans

kaynak teşkil etmesi ve literatüre katkı sağlaması cihetinden önem taşımaktadır. Ayrıca farklı disiplinlerin görüşlerine başvurulmuş çalışma, kişilerarası iletişimin farklı disiplinler perspektifinden ele alınmasını sağlaması yönüyle de önem arz etmektedir. Son olarak çalışma neticesinde tespit edilen çözüm önerilerinin, kişilerarası iletişim problemlerinin çözümüne ve etkili iletişim kurma becerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmekte bu yönüyle çalışma kişilere ve topluma katacağı artı değerler açısından da önem ihtiva etmektedir.

1.4. Araştırmanın Hipotezleri

Literatürde varsayım ve denence olarak ta adlandırılan hipotez, bir durumun bilimsel bir çalışmada denenerek elde edilen sonuçların benzer nitelikler gösteren diğer durumlara genellenebilmesi amacıyla, doğruluğunun test edilmesi için ortaya atılan önermeler olarak tanımlanmaktadır (Aziz, 2017, s.41). Bilimsel bir araştırmanın gerekçesini oluşturan, neyi aramakta olduğumuzu anlatan hipotez, araştırmanın her aşamasında elde edilecek bilginin niteliğini ve bu bilginin nasıl düzenleneceğini göstermesi hasebiyle başarılı bir araştırma yapmanın ön koşulu sayılmaktadır (Güven, 2001, s.42-43).

Bu minvalde gerçekleştirmiş olduğumuz bu araştırmanın hipotezleri aşağıda belirtilmiştir.

H1: Kişilerarası iletişim sürecinde taraflar arasında efendi köle olarak karşıtlanmış bir ilişki vardır.

H2: Kişilerarası iletişim sürecinde efendi köle rolleri ile eğitim arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3: Kişilerarası iletişim sürecinde kişilerin üstlenmiş olduğu efendi köle rolleri karşılıklı olarak yer değiştirebilmektedir.

H4: Kişilerarası iletişim sürecinde köle rolü yüklenicisinde mental rahatlama durumu vardır.

H5: Kişilerarası iletişim sürecinde köle rolü üstlenen taraf efendi rolü üstlenen tarafı kendine bağımlı kılmaktadır.

H6: Kişilerarası iletişim sürecinde Efendi Köle Rollerini ile iletişim süreci arasında anlamlı bir ilişki vardır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, bireylerin kişilerarası ilişki sürecinde hangi etkenlerle efendi köle rollerini edindikleri, bu rolleri icra ederek kişilerarası iletişim ilişkisini nasıl gerçekleştirdikleri ve iletişim sürecini ne şekilde yönlendirdikleri ve bu rollerin iletişim sürecine hangi etkilerde bulunduğu ortaya konulabilmesi açısından çalışma grubunu oluşturan 11 katılımcı ile sınırlandırılmıştır. Araştırma, veri toplama aracında yer alan görüşme sorularıyla ve görüşmeler sonucunda elde edilen verilerle sınırlandırılmıştır.

2. KİŞİLERARASI İLETİŞİM

2.1. İletişim Kavramı ve Olgusu

Köken itibariyle Latince “communis ve communicare” sözcüklerinden türetilip İngilizcede “communication” şeklinde kullanılan iletişim sözcüğü, dilimizde “haberdar etme, ortak kılma, ortaklaşma, bildirişim, haberleşme komünikasyon,” anlamlarında kullanılmaktadır (Gürüz ve Temel Eğinli, 2015, s.5). Geçmiş insanlık tarihine dek dayanan, insanoğlunun kendini ifade etme ve anlaşma gereksinimi sonucu ortaya çıkan bu kavram (Aziz, 2010, s.23), insanların birlikte yaşayabilmeleri için vazgeçilmez unsurlardan biri olmaktadır. Bu minvalde her insanın diğer canlılardan farklı olarak bireysel ve toplumsal düzeyde var olabilmesi için iletişim kurması gerekmektedir (Yatkın, 2003: 43). Diğer bir deyişle biyolojik, psikolojik, toplumsal varlıklarını üretip, geliştirmek isteyen bireyler, düşünsel ve ilişkisel faaliyetler bütünü şeklinde tezahür eden iletişim aracılığıyla (Erdoğan, 2011, s.37), duygularını, isteklerini, fikirlerini, daha birçok şeyi diğerleriyle paylaşarak aktarımda bulunmakta; birlikte bulundukları her koşulda, birbirleriyle anlaşabilmek için iletişim mekanizması oluşturmaktadırlar (Özkan, 2009, s.16).

İnsanlar için bu denli hayati öneme sahip olan iletişim olgusunun ne olduğuna dair literatürde çok sayıda tanım bulunmaktadır. İletişime “anlam” kavramı temelinde yaklaşan bu tanımların bazısına göre iletişim; kişilerin anlam arama çabası (Türkoğlu, 2010, s.22), bireyler arasında anlamları ortak kılma durumu (Mısırlı, 2007, s.1), öteki ve kendi arasında ortak algılamalarla oluşan anlam üretimidir (Dursun, 2013, s.12-13).

İletişime “süreç” kavramı temelinde yaklaşan bazı tanımlara göre ise iletişim; bilinçler arasında kurulan, niyet, düşünce ve anlamların bir bilinçten ötekine aktarımının gerçekleştirildiği (Gönenç, 2014, s.7); kişilerin bilgiyi üretip, aktarıp, algılayıp (Tutar ve Yılmaz, 2013, s.19) anlamlandırdıkları (Dökmen, 2003, s.19); bireyler tarafından kişisel birikim ve deneyimlerin biçimlendirilerek, ötekiler tarafından anlaşılır kılınacak yollarla paylaşımda bulunulup, karşılıklı etkinin sağlandığı süreçlerdir (Tayfun, 2009, s.4).

İletişime “araç” kavramı temelinde yaklaşan tanımlara göre ise iletişim; insanların toplumsallaşmasının bir tezahürü olarak ortaya çıkan (Çağlar ve Kılıç, 2011,

s.3), iletiler vasıtasıyla kurulan toplumsal etkileşimdir (Fiske, 2003, s.16). Uygun araç ve kanallar kullanılarak bilgi, fikir ve tutumların bireylerden bireylere aktarılmasıdır (Aziz, 2010, s.26). Diğer bir deyişle duygu, bilgi, fikir, kanı ve tutumların bir araç vasıtasıyla bireyden bireye, bireyden topluluğa, topluluktan bireye, topluluktan topluluğa ve toplumdan topluma aktarılması durumudur (Güney, 2006, s.249). Kişinin diğer bir kişi, grup veya toplumla ortak semboller aracılığıyla etkileşime girdiği kişisel ve toplumsal ilişkiler bütünüdür (Sabuncuoğlu ve Gümüş, 2008, s.6). Anlamları üzerine uzlaşmış simgeler yoluyla bilgi, fikir ve duygu teatisinin aynı veya farklı zaman, mekân boyutlarında gerçekleştirilmesidir (Çiçek, 2007: 18). Duygu, fikir, bilgi ve düşünceleri kapsayan anlamların semboller kullanılarak aktarıldığı süreçtir (Tutar, Yılmaz ve Erdönmez, 2004, s.6).

İnsanların sosyal ve toplumsal birer varlık olmaları temelinden yola çıkıldığında iletişim; kişilerin toplu olarak yaşamalarını ve toplumun parçaları olarak birlikte eylemde bulunmalarını kapsayan kişilerarası ortaklıktır (Çağlar ve Kılıç, 2011: 3). Benzer hayat deneyimlerinden doğan, benzer duygu ve düşüncelerini karşılıklı ifade eden bireylerden oluşan toplum yaşamında gerçekleştirilen duygu, fikir, yargı ve tutum bildiririmleridir (Oskay, 1992, s.15). İletişim, kişilerin duruşu, oturması, konuşması, gülmesi vb. her davranışıyla çevrelerine mesaj ileterek kendilerini toplumsal bir varlık olarak ifade edebilmeleri için bir gerekliliktir (Gündüz, 2011, s.84). Freskler, heykeller, antik dönem kitabeleri, bir şiir, bir destan, bir hikâye, insanın ürettiği ürünler, bir masa, bir sandalye, saç biçimi, giyim tarzı, konuşması, susması, beden dili, kaş çatması, gülmesi, samimi davranması, mesafe koyması vs. insana dair ne varsa aslında bir iletişimdir. Birey ve toplumun varoluşunun en temel şartı olan iletişim olmaksızın insanın kişisel ve toplumsal varlığını sürdürmesi imkânsızdır (Eroğlu, 2013a, s.5). Daha geniş bir anlamıyla iletişim, sadece insanları değil var olan tüm canlıları kapsayan ve onlar arasında belirli ortak unsurlara dayanan (Gökçe, 2002, s.7), basit bir şekilde izah edilemeyecek derecede çok ilişkili, çok boyutlu, çok tabakalı, çok amaçlı, çoğunlukla da planlı ve örgütlü bir işleyiş olarak tanımlanabilmektedir (Güngör, 2018a, s.26).

2.1.1. İletişimin Amacı ve Önemi

İletişim, öncelikle insanın kendini gerçekleştirme ve sosyal süreçlere dâhil olması açısından büyük öneme sahiptir. İnsan, hayatın vazgeçilmez unsuru olan iletişim sayesinde çevrelerindeki kişilerle devamlı surette bilinçli ya da bilinçsiz olarak etkileşim kurmakta; sesle, sözle, jestle, mimik ve hareketle, yazarak veya konuşarak anlam aktarımında bulunmaktadır. Diğer bir deyişle sosyal bir varlık olması hasebiyle, insanın yaşamını idame ettirebilmesi için öteki insanlarla iletişim kurması gerektiğinden, varoluşunun başlangıcından bugüne ses, hareket, resim, yazı, simge, sembol, araç, iletişim teknolojileri vb. sayısız yöntem kullanarak çevresiyle iletişim kurmaya çalışmaktadır (Koçyiğit, 2018, s.40-42).

Her insan ister yalnız olsun ister toplumla beraber yaşasın, amaçlarına ancak iletişim kurarak ulaşabilmektedir (Tutar, 2003, s.44). Bu minvalde iletişim kurma süreci içinde insanlar kendini ve dışındaki dünyayı keşfederek tanıma, kendini ifade etme ve tanıtmaya, zihinlerindeki şeyleri dışa vurup paylaşma ve değerlendirme, sosyal ilişkiler kurma, diğer kişileri etkileyip onlardan etkilenme, birlikte eylemde bulunma, toplumsal rol ve sorumluluklarını yerine getirme, mevcut olayın ve durumun parçası olma, malumat verme ve ya alma, isteklerini belirtme, yardım etme ve ya alma, paylaşma, faydalı olma, başarı sergileme, kazanç sağlama, alışveriş yapma, sorunları çözme ve ya sorun çıkarma, ikna etme ve yönlendirme, onay verme ve ya reddetme, emir verip alma, gerilim ve sorumluluktan uzaklaşma, eğlenme ve rahatlama, vb. daha birçok amaçla iletişim kurmaktadır (Küçük, 2012, s.6).

İnsanın iletişim kurma ihtiyacı, çevresini etkileme arzusundan kaynaklandığı için, iletişim hangi nedenle yapılırsa yapılsın asıl amaç, bilgi verme ve karşındakini etkilemektir (Tutar, 2003, s.44). Ya da iletişim kurmadaki esas amaç, anlaşılır mesajlar göndererek karşı tarafın davranış ve tutumlarında değişiklik oluşturmaktır (Uğur, 2004, s.2). Kendini keşfedip bilişsel, duygusal, psikomotor açıdan geliştirme, kendi dışındaki insanları keşfederek anlamlı ilişkiler geliştirme, (Gürüz ve Temel Eğinli, 2015, s.1-4), kendi ve çevresi arasındaki ilişkiyi etkileme, yönlendirme, kendini güçlü kılarak kendisi ve çevresi üzerinde etkili ve belirleyici olma (Zillioğlu, 1993, s.12-13), hedefteki alıcı ya da alıcılara iletiyi ulaştırıp onlarda düşünce ve ya eylem değişikliklerini sağlama

(Polat, 2009, s.19), duygularını açığa vurup hislerini gösterme, mevcut tutum ve inançları pekiştirme, yenilik, düzenleme, gelişim ve değişim yapma, işbölümü, işbirliği ve ortaklık yaratma (Sabuncuoğlu ve Gümüş, 2008, s.6-7) vb. daha birçok sayıda faktör iletişimin amaçları arasında yer almaktadır.

Bu minvalde yaşamının merkezinde yer alan iletişim olgusunu, insanların hem özel hem de toplumsal yaşamlarında ilişkilerini geliştirip sürdürebilmek, sorunlarını çözüp mevcut koşullarını iyileştirmek için etkin şekilde kullanmaları büyük önem taşımaktadır. Diğer yandan iletişimi sihirli bir güç olarak görüp etkili bir şekilde kullanmanın her şeyi halledeceğini düşünmekte afakî bir beklenti içinde olmaktır. Ama yine de iyi ve doğru bir şekilde kurulan iletişimin başlangıç aşamasında çoğu sorunun oluşmasına engel olacağı gibi, mevcut sorunların ortadan kaldırılıp çözüme kavuşturulmasına ve mevcut koşulların daha iyi hale getirilmesine de katkı sağlayacağı aşîkârdır. Bu cihetten iletişimin her zaman ve mekân da var olan bir unsur olarak hayatın tüm evrelerinde önemli rol oynadığı görölmektedir.

Amaçlarınız, hedefleriniz, ilgileriniz, istekleriniz, beklentileriniz ne olursa olsun, iletişim kurma becerisi hayatınızı güzelleştirip zenginleştirerek, kendinize ve başkalarına karşı algılarınız ve farkındalıklarınız hususunda bakış açınızı geliştirmektedir. Etkili bir iletişim kurarak ve olumlu izlenimler oluşturmak suretiyle hedeflerinize daha kolay ulaşmak mümkün olmaktadır. İletişim bireylere pozitif, yapıcı, sorgulayıcı, eleştirel düşünme; sağlıklı karara verme, çatışma ve sorunları çözme, ikna edici, yönlendirici, etki edici olma, özel hayat, eğitim hayatı ve meslek hayatında kendini ifade etme becerilerini edinme ve geliştirme, sürekli değişen dış dünyada kendi toplumu ve diğer dünya toplumlarıyla dile ve kültüre bağlı engelleri aşma vb. sayısız hususta kazanımlar sağlaması açısından da önem arz etmektedir (Küçük, 2012, s.5).

En önemlisi de kültürün geçmişten günümüze ve geleceğe taşınması; insanlar, örgütler ve toplumlar arasında enformasyon akışının ve etkileşimin sağlanması (Uğur, 2004, s.1); özellikle günümüz bilişim çağında güç kaynağı konumundaki bilginin, üretilip, geliştirilip, korunup, taşınmasında iletişimin büyük önem taşıdığı yadsınamaz bir gerçektir (Tutar, 2003, 44).

2.1.2. İletişim Biçimleri

İletişim biçimlerini bireyden yola çıkarak kitleye kadar uzanan geniş bir yelpazede ele aldığımızda, bireyin bire bir kendisi ile gerçekleştirdiği kişisel iletişim, bireyin kendi dışındaki diğerleriyle gerçekleştirdiği kişilerarası iletişim, grup ve örgüt üyelerinin aralarında gerçekleştirdikleri grup ve örgüt iletişimi, kitlesel boyutta gerçekleştirilen kitle iletişimi olarak beş farklı boyutta incelememiz mümkün olmaktadır.

Kişinin, kendi iç dünyası ile kurduğu iletişime “kişisel iletişim” adı verilmektedir. Kendisiyle konuşması, düşünmesi, plan yapması, düş kurması, kendi yaşamıyla alakalı şeyleri değerlendirmesi (Erdoğan, 2011, s.181) her türlü istek, beklenti, ihtiyaç, yetenek, tutum, tavır ve davranışlarının ayırdına varması, kendi iç dünyasından aldığı uyarımları adlandırıp konumlandırması, kendi kendine sorular yöneltip bu sorulara yanıtlar araması kişisel iletişim sayesinde mümkün olmaktadır (Kaya, 2007, s.92). Çünkü insanın, yaşadığı dünyayı algılayıp anlamlandırabilmesinin yolu kendini tanımlayabilmesinden geçmektedir. Kendini tanımlayıp konumlandırabilen, kişilik özelliklerinin farkındalığına varan, düşüncelerini değerlendirebilen birey, dış dünya ile çok kolay ve rahat bir şekilde iletişim kurabilmektedir (Güngör, 2018b, 142). Diğer bir deyişle iletişimin başlangıç noktası düşünceden geçtiğinden, düşüncelerin diğerlerine aktarılmadan önce içsel diyalog kurulması birey açısından iletişim sürecini daha kolay hale getirmektedir (Aziz, 2010, s.50). Kişisel iletişim, aslında her nevi iletişim biçiminin zemini teşkil etmektedir (Şimşek, 2013. s.503). Bu minvalde diğer bir iletişim türü olan kişilerarası iletişimin gerçekleştirilebilmesi için de, birey tarafından, hem bilgiyi üretirken hem de aldığı bilgiyi yorumlarken öncelikle içsel iletişimin gerçekleştirilmesi elzem olmaktadır (Türk, S. ve Aydoğan, E. 2008, s.170).

Kişilerarası iletişim, genellikle örgütlü bir yer ve zamanda, birbiriyle ilişkili olan, en az iki ve ya daha çok kişi arasında gerçekleştirilen iletişim biçimi olarak tanımlanmaktadır. Kişilerarası iletişim ilişkisi içinde olan bireyler, birbirlerinin farkında ve birbiriyle olan ilişkinin bilincinde olduğundan, taraflardan birinin söylediği şey, diğerinin düşünce ve söylemini etkilemekte, iletişime yön vermektedir. Dolayısıyla

ilişkinin yapısına göre kişilerarası iletişim resmi ya da gayri resmi, umumi ya da gizli, uzun ya da kısa süreli, dostça ya da düşmanca vb. farklı şekillerde gerçekleştirilebilmektedir (Oğuz, 2012a, s.73-74). Yaş, cinsiyet, eğitim, sosyal statü, gelir düzeyi, bilgi, duygu ve düşünceler, değerler, tutum ve davranışlar, deneyimler vb. özellikler kişilerarası iletişimi etkileyen önemli faktörler olarak görülmektedir (Aziz, 2010, s.50).

Yüz yüze iletişim, anında geri bildirim alma imkânının yüksek olması ve bu geri bildirimler aracılığıyla kaynağın iletişime hızlı bir şekilde yön verebilmesinden dolayı, kişilerarası iletişimde en etkili iletişim türü olarak kabul edilmektedir (Koçyiğit, 2018, s.52). Diğer taraftan kişilerarası iletişim, yüz yüze yapılabildiği gibi, sözlü, sözsüz, simge ve semboller, kişisel araçlar (mektup, telefon, faks), mesaj, e-mail, bloglar, sosyal ağlar ve etkileşimli web siteleri kullanılarak bir teknoloji aracılığıyla da yapılabilmektedir. (Kaya, 2007, s.92). Önemle değinmek gerekmektedir ki, kişilerarası iletişim oluşumunu, kişi sayısı değil kişiler arasındaki ilişki biçimi belirlemektedir. Çok sayıda kişi bir araya geldiğinde kişilerarası iletişim ortamı gerçekleşebileceği gibi, diğer yandan bir grup ya da örgüt yapısının ortaya çıkması da muhtemel olabilmektedir (Güngör, 2018b, 152-153).

Grup, ortak bir amaç doğrultusunda birbiriyle etkileşim içinde olan ve ortak birtakım özelliklere sahip kişilerin oluşturduğu topluluk olarak tanımlanabilmektedir. Bu minvalde grup olarak hareket etme özelliğine haiz bu kişiler arasında gerçekleşen iletişime de “grup iletişimi” adı verilmektedir (Adıgüzel, 2010, s.53-54). Grup iletişimi esasında kişilerarası iletişime girmekle birlikte, kişilerarası iletişimden temel farkı, iletişimde bulunan tarafların sayıca fazla olmasıdır. Aynı mekânı paylaşan kişiler arasında yüz yüze, aracısız gerçekleştirilmekle birlikte, bazı durumlarda örneğin video konferans gibi görsel iletişim teknolojilerinden yararlanılarak bir araç vasıtasıyla da yapılabilmektedir. Bu iletişim biçiminde genelde bir veya sınırlı sayıda kaynak olmakla birlikte, alıcıların sayısal çokluğu bulunmaktadır (Aziz, 2010, s.50-51).

Grup iletişiminin temel amacı, grup üyeleri arasında etkileşimi sağlamaktır (Kaya, 2007, s.93). Grup üyeleri arasında oluşturulacak olan pozitif etkileşim ve kurulacak olan etkili iletişim grubun amacına ve başarıya ulaşmasında önemli bir etken

olmaktadır (Koçyiğit, 2018, s.52). Grup iletişimi üzerinde belirleyici olan en önemli unsur grubun özellikleri ve dinamikleridir. Her grubun kendine has özelliklerine göre bir iletişim yapısı oluşmaktadır. Dolayısıyla bireyler üyesi oldukları grubun iletişim yapısına ters düşmemek amacıyla mevcut iletişim kurallarına uymaya özen göstermektedir. Bu minvalde grup iletişimi, grup içi ilişkileri düzenleyen, grup normlarını oluşturarak grup üyeleri arasında yayan, üyeler arasında koordinasyonu sağlayarak çevreyle veri alışverişinin gerçekleştirilmesini sağlayan bir iletişim türü olmaktadır (Dal, 2012, s.102).

Örgüt, belirli amaçlar doğrultusunda bilinçli bir şekilde, bir veya birden çok kişi tarafından oluşturulmuş, tek bir kişi tarafından yerine getirilemeyecek düzeyde asgari, bir üretim faaliyetini gerçekleştiren, toplu haldeki birimlerdir (Erdoğan, 2011, s.313). Bu cihetten “örgütsel iletişim”, örgütsel amaçları gerçekleştirmek, örgütün örgütsel, yönetsel ve gündelik faaliyetlerinin sürdürülmesini sağlamak için (Kaya, 2007, s.93) örgüt iç unsurları ve örgüt dış çevresi arasında bilgi, enformasyon, düşünce alışverişinin sağlanması olarak tanımlanmaktadır (Koçyiğit, 2018, s.53). Örgütlerde hiyerarşik bir iletişim yapısı içinde, genellikle ast üst ilişkisi içerisinde gerçekleştirilmektedir (Aziz, 2010, s.52). Örgütsel süreçlerin tümünde merkezi öneme sahip olan bu iletişim biçimi, örgüt organları ve çalışanları arasındaki bilgi, enformasyon, algı, yaklaşım, anlayış aktarımları için kullanılan bütün yöntem, araç, gereç ve teknik ile bu aktarımlardaki çeşitli kanalları, yazılı, sözsüz, sözlü her nevi mesaj türünü içermektedir (Adıgüzel, 2010, s.54-55).

Örgütsel iletişim, yöneticilere karar vermede ihtiyaç duyulan bilgiyi temin etme imkânını sunarken, diğer taraftan yönetimin aldığı kararların çalışanlar tarafından algılanıp uygulamaya dönüştürülmesi imkânını da sağlamakta; motivasyon, iş tatmini, örgütsel bağlılık gibi hususlarda çalışanların davranışlarında pozitif etkiler yaratarak örgütsel performansın arttırılmasına yardımcı olmaktadır (Dal, 2012, s.106). Bu cihetten bir örgütte, iletişimin varlığı söz konusu olmadan işlerin başlatılması, uyumlaştırılması, iş akışının sağlanması ve sonlandırılması, örgüte dair her türlü plan ve politikaların anlaşılıp, yorumlanıp, hayata geçirilmesi, emir alma ve verme vb. örgüte dair

işleyişlerin sağlıklı yürütülmesi mümkün görülmemektedir (Can, Aşan ve Aydın, 2006, s.339).

İletilerin, belirli teknik ve teknolojiler kullanılarak üretilip, çoğaltılıp, çok sayıda kişiye ulaşacak şekilde genişletilmesine “kitle iletişimi” denilmektedir (Eroğlu, 2011, s.385). Diğer bir ifadeyle kitle iletişimi, önceden kurgulanıp tasarlanmış çok yönlü mesajların, sayıca çok miktarda insana ulaştırılabilmesinin teknoloji ile aracılendirilmiş bir biçimidir (Oğuz, 2012b, s.121.) İnsanın sosyalleşmesinin gereği olarak ortaya çıkan kitle iletişimi, herhangi bir mevzu hakkında toplumu haberdar etmek, bilgilendirmek, eğitmek, eğlendirmek, bir kişi veya kurumu övmek, tenkit etmek, savunmak vb. amaçlarla geniş çapta kitlelerle iletişim kurmak için kullanılmaktadır (Koçyiğit, 2018, s.56).

Kitle iletişimin temel konusunu haberleşme mevzusu teşkil etmektedir. Bu minvalde toplumlar, gelişip büyüdükçe buna paralel olarak haberleşme ihtiyaçları da artmaktadır (Uğur, 2004, s.99). Çağımızda teknolojiye meydana gelen hızlı gelişimle birlikte iletişim araçlarında da gelişme yaşanmakta, bu araçlar iletişimi hızlı ve kolay bir hale getirerek kitle iletişimine dönüştürmektedir. Bu minvalde temelde haberleşme ihtiyacının giderilmesi amacıyla gazete, dergi, radyo, televizyon, internet vb. iletişim araçları kullanılarak oluşturulan haberleşme ağları sayesinde, dünyadaki her olay ve durumdan anında haber alma imkânı oluşmaktadır (Gönenç, 2014, s.36). Kitle iletişim araçları vasıtasıyla kurum, kuruluş ya da kurumsallaşmış profesyonel bir kişilik tarafından oluşturulan iletiler, anonim ve heterojen yapı da milyonlarca alıcıya ulaştırılmakta, ileti aktarımında sınırlayıcı olan zaman ve mekân gibi mefhumlar aşılacak suretiyle iletişim farklı bir boyuta taşınmaktadır (Aziz, 2010, s.51-52). Diğer taraftan kitle iletişimin yapıla bilmesi için, her daim kitle iletişim araçlarının kullanılması şart değildir. Kitleler karşısında meydanlarda düzenlenen mitingler, antik dönemlerdeki agora geleneği, stadyumlarda yapılan etkinlikler vb. durumlarda kitle iletişimi yüz yüze ve aracısız olarak gerçekleştirile bilinmektedir (Güngör, 2018b, s.212).

2.2. Kişilerarası İletişim Kavramı ve Olgusu

Tüm insan iletişiminin temeli konumunda olan kişilerarası iletişim (Lazar, 2009, s.52), dar anlamda iki kişi arasında geniş anlamda ise birden çok kişi arasında gerçekleştirilen iletişim biçimi demektir. Kurulan iletişimin amacı doğrultusunda sohbet, görüşme, mülakat, röportaj vb. muhtelif şekillerde yüz yüze (Aziz, 2010, s.87); ya da mektup, cep telefonu, internet gibi araçlar vasıtasıyla, farklı yer ve zamanda taraflarca birbirini görmeden sözlü veya yazılı biçimlerde de yapılabilmektedir (Erdoğan, 2011, s.75).

Kişilerarası iletişim eyleminin gerçekleşebilmesi için minimum iki kişinin, maksimum bir üst sınır olmaksızın sayıca çok kişinin aktif katılımı gerekmektedir. İster rastlantısal ister planlı olarak bir arada bulunan tarafların gönüllü ya da zorunlu katılımlarıyla gerçekleşen kişilerarası iletişim, günlük yaşam rutini içersin de her zaman, yer ve durumda işlerlik gösteren, katı ilke ve kurallarla yönlendirilmesi gerekmeyen iletişimsel bir eylemdir (Güngör, 2018a, s.153-154). Kişilerarası iletişimde her iki tarafta aktif olduğu için birbirini etkileme şansı daha fazla olmaktadır. Tarafların birbirine gönderdikleri enformasyon oranı arasında büyük farklar olmadığı için, kendilerine has tutum, kanaat ve fikirlerini daha çok özgür ve bağımsız bir şekilde ifade edebilme olanakları bulunmaktadır (Anık, 2014, s.178-179).

Kişilerarası iletişim etkinliğinde bazen kaynağın bazen de alıcıların sayısı değişse bile, etkinliğin planlılık, örgütlülük, süreklilik veya geçicilik, değiştirme veya yinelemenin olanaksızlığı, zorunluluk veya gönüllülük, doğrudanlık veya dolaylılık, eş düzeylilik veya hiyerarşi, zincirleme işleyiş, uyum ve ya çatışma, kişi veya ileti odaklı olma, anındalık veya gecikmelilik, ödüllendirme veya cezalandırma, empati, dinleme, öznelerarasılık, sözlü veya sözsüz olma vb. özellikleri (Güngör, 2018a, s.154-170) aynı kalmakta; iletişimi başlatan kaynak tarafından sembollerle yüklü iletiler hedef alıcıya gönderilmekte, alıcının iletiyi alıp, açımlayıp, dönüt vermesiyle iletişim etkinliği gerçekleştirilmektedir (Aziz ve Dicle, 2017, s.43).

İletişim ortaklaşma anlamına gelmektedir. İleti kaynaklarıyla aramızda belirli ölçüde uyuşma ve uzlaşma gerçekleştiği takdirde, bir iletişim sürecinden söz

edilebilmektedir (Anık, 2014, s.29). Dolayısıyla kişilerarası iletişim etkinliği de, aralarında duygusal bağ olan sayıca az kişi arasında bireysel yaşantıların paylaşımı temelinde gerçekleşmektedir (Karaca, 2016, s.633). Diğer taraftan aralarında değişen roller ve ilişkiler olan tarafları kapsayan kişilerarası iletişim (Hartley, 2014, s.41); anne çocuk, karı koca gibi informel ve özel bir ortamda olabileceği gibi; öğrenci öğretmen, amir memur, satıcı müşteri, doktor hasta ilişkisi gibi formel ve geniş bir ortamda da gerçekleşebilmektedir (Anık, 2014, s.178).

Kişilerarası iletişimde etki derecesi bakımından birbirinden farklı birçok unsur bulunmakla birlikte, bu unsurların hangisinin daha etkili olacağını belirleyen iletişimin bağlamı olmakta; zaman ve mekân gibi iki temel unsurdan oluşan bağlam gerçekleşen iletişimi anlamlandırmamızı sağlamaktadır (Taşdemir, 2017, s.164). Diğer taraftan kişilerarası ilişkileri etkileyen, birbirine bağlı, belli durumdaki etkileri karmaşık bir sürecin sonucu olan bazı etmenler de bulunmaktadır (Çalapkulu, 2016, s. 7). Bu minvalde kişilerarası ilişkiler ve iletişim gerçekleştirilirken özellikle bireyin yaşadığı toplumda egemen olan değer yargıları (Bıçakçı, 2008, s. 33), bilgi, eğitim ve deneyim farklılıkları, algı ve yorum farklılıklarına mahal veren psikolojik ve sosyal psikolojik etmenler fazlaca önem taşımaktadır (Bıçakçı, 2008, s. 71). Ayriyeten insanlar söz, duruş, davranış, hareket, jest, mimik vb. çevrelerinde olup biten her şeye anlamlar yüklediklerinden (Bingöl, 1999, s.150), bireyin diğer insanların yanında yaptığı her davranışın bir anlam ve mesaj niteliği bulunmakta (Turam, 1994, s.44); dolayısıyla herhangi bir mesajın ulaştığı birey onu kendi anlam kalıpları ile karşılaştırmakta ve yorumlamaktadır (Telman ve Ünsal, 2005, s.49).

2.2.1. Kişilerarası İletişim Biçimleri

Kişilerarası iletişim etkinliği, kullanım sıklığı göz önüne alındığında genellikle sözlü ve sözsüz olarak iki farklı biçimde gerçekleştirilmektedir. Sözcükler, harfler ve beden hareketleri aracılığıyla gerçekleştirilen bu etkinlik, bireyler tarafından sosyalleşme süreci içerisinde öğrenme ve medyatik inşa yoluyla elde edilmekte; bireyin büyüüp geliştiği ortam ve kültüre bağımlı kalarak bireyle birlikte zaman içinde gelişip pekişmektedir (Poyraz, 2018, s.99).

İletişim sözle diğer bir deyişle dil ile başlamaktadır. İnsanlar toplumsal hayatta var olan yaşam alanlarının neredeyse tamamında, birbirleriyle iletişim kurmak maksadıyla sözcükleri art arda sıralayarak cümleler oluşturup duygu ve düşüncelerini iletmektedirler. Literatürde dil aracılığıyla gerçekleştirilen bu tür iletişim biçimi, sözlü iletişim olarak adlandırılmaktadır (Uluyağcı, 2013, s.IV). Bu minvalde kişiler arasında yüz yüze yapılan ya da telefon ve internet gibi iletişim vasıtaları aracılığıyla gerçekleştirilen görüşmeler, konferans ve brifingler, kamuoyuna hitap edilen resmi konuşmalar, toplantı konuşmaları vb. iletişim şekilleri sözlü iletişim kapsamında gösterilmektedir (Tutar ve Yılmaz, 2013, s.81).

Sözlü iletişimde gönderici ve alıcı birebir ilişki içinde olduklarından duygu düşünce ve bilgi aktarımı daha akıcı ve sağlıklı bir şekilde gerçekleşmekte; alıcı tarafından geri besleme hemen gerçekleştirildiği için mesajın doğru anlaşılıp anlaşılmadığı anında kontrol edilebilmekte ve anlaşılmayan konulara açıklık getirilebilmektedir (Yaman, 2011, s.20). Bu cihetten sözlü iletişimin gerçekleştirilmesinde, konuşma ve dinleme olmak üzere iki önemli faktörün varlığı söz konusu olmaktadır (Telman ve Ünsal, 2005, s.77).

Kişilerarası etkileşimlerimizin büyük bir kısmı sözlerle yani konuşma aracılığıyla gerçekleşmektedir (Lazar, 2009, s.54). Ses dalgalarının oluşturulup taşınarak kulak aracılığıyla algılanması şeklinde gelişen (Eriş, 2012, s.22) konuşma etkinliği, fizyolojik ve biyolojik içeriği bakımından da kültürel ve toplumsal bir olgudur. Konuşmanın gerçekleştirildiği dil ise bir toplumun simgesel kodlarının temelini oluşturarak simgesel evrenini belirlemektedir. Sözcükler aracılığıyla adlandırma, soyutlama ve tasnifleme yapılarak deneysel evrenimiz anlamlı bir sistem içine konumlandırılmakta (Zıllıoğlu, 1993, s.122); dolayısıyla muhataplarımızla etkili iletişim kurma ve anlaşmanın yolu kelimeleri işleyerek sunmak yani konuşmayı öğrenmekten geçmektedir (Yaman, 2011, s.21). İnsanlar daima söylem ve eylemlerine anlamlar yüklemeye çalıştıklarından (Lazar, 2009, s.54); sözcüklere yükledikleri anlamların istenilen şekilde ifade edilebilmesi için konuşma esnasında kullanılan sözcüklerin anlamlı ve anlaşılır olması fazlaca önem taşımaktadır (Kaypakoğlu, 2008, s.77). Mesajın doğru iletilmesi kullanılan sözcüklere bağlı olduğu kadar bu sözcüklerin

nasıl kullanıldığıyla da yakından alakalıdır. Bu cihetten ses tonu, ses perdesi, telaffuz, vurgu, hız, üslup, sözcüklerin seçimi, anlamlılık, konuşmanın içeriği, simgesel dil ve mizah kullanımı, hedefe yönelik konuşma vb. faktörler konuşmanın amacına ulaşmasında önemli rol oynamaktadır (Telman ve Ünsal, 2005, s.79).

Etkili bir sözlü iletişimin gerçekleştirilmesinde diğer önemli ayağı dinleme bilhassa etkin dinleme eylemi oluşturmaktadır. Dinleme, sözlü veya sözsüz mesajları alma, kavrama, algılama, değerlendirme, yorumlama, anlam oluşturma, mesajlara tepkide bulunma (Koçyiğit, 2018, s.35), mesajlardan gelen bilgi ve fikirleri alıp onları asimile etme süreci olarak tanımlanmaktadır (Poyraz, 2018, s.101). Dinleme ve duyma çoğu kez aynı şey olarak algılanmakla birlikte, aslında dinleme insanın bilinçli olarak başlattığı, kulaklarla birlikte zihninde çalıştığı bir süreç iken (Telman ve Ünsal, 2005, s.89) duyma ise dinlemenin kulaklar vasıtasıyla gerçekleşen fiziksel yanını oluşturmaktadır (Kaypakoğlu, 2008, s.31).

Dinleme, diğer kişilere karşı saygı gösterme, sorumluluk duyma, onların nasıl hissettiğini anlamaya çalışma, onların gözünden bakma, empati kurma çabalarını içermekte dolayısıyla bu açıdan etkili iletişim kurmak aktif bir şekilde dinlemeye bağlı olmaktadır (Mc Kay, Davis ve Fanning, 2010, s.4). Ayrıca konuşmacı kaynaklı ses tonu, konuşma hızı, telaffuz, vurgu, üslup gibi nitelikler; dinleyici kaynaklı ilgi, motivasyon, fizyolojik, psikolojik ve bilişsel durumlar; çevre kaynaklı ısı, ışık, ses, konfor gibi ortamsal özellikler ve daha birçok faktör dinleme üzerinde pozitif ya da negatif yönlerden etki oluşturmaktadır (Telman ve Ünsal, 2005, s.89)

Kişilerarası iletişim sürecinde, sözlü iletişimin yanı sıra duygu, düşünce ve durumumuzu sözcüklerin yanında jest, mimik, ses ve beden hareketleri ile ifade ettiğimiz, literatürde “sözsüz iletişim” diğer bir deyişle “beden dili” adı verilen iletişim biçimi de sıklıkla kullanılmaktadır. İnsanlar sözlü ifadeler aracılığıyla anlaşma tarzından daha önce beden dilleriyle anlaşma tarzını geliştirmişler dolayısıyla ilk anlaşma vasıtaları olan beden dilleri aracılığıyla birbirleriyle bilgi, duygu, düşünce, istek ve ihtiyaçlarını paylaşmışlardır (Baltaş ve Baltaş, 2017, s:11). Sözsüz iletişim toplumsal hayatta kişilerin kazanarak kendilerine mal ettikleri kişilik özelliklerini ve diğer insanlara kendilerini ifade etme stillerini anlatmaktadır. Kişi sözsüz iletişim

sayesinde kendini ve diğerlerini kendine yönlendirip, alıştırıp, kontrol edip, kendini ilişki bağlamına ayarlamaktadır (Çiftınar, 2011, s.59).

Söz kullanmadan gerçekleşen bir süreç olarak tanımlayabileceğimiz sözsüz iletişim (Bourse, 2012, s.315), bazen bireyin düşündükleriyle örtüşen bazen de örtüşmeyen şeyleri belirginleştirerek görülmesini sağlamaktadır. Bakış, vücut dili, jestler kimi zaman bir şeyleri tamamlamak, vurgulamak, ima etmek, aksini söylemek ya da gizlemek amacıyla ifadeye eklenmektedir (Lazar, 2009, s.55). Diğer bir ifadeyle iletişim sırasında vücut sinyallerinin okunup, değerlendirilip, kontrol edilmesi (Cooper, 1989, 17-18), beden dili ve sesin kullanılması, kişiler arasında oluşan mesafe algısı (Gerçik, 2016, s.134) gibi basamaklardan oluşan sözsüz iletişim, iletişim sürecinde hissedilen duyguların bedene yansması sonucu ortaya çıkan iletişimsel hareketler olarak da nitelendirilmektedir.

Tüm dillerde olduğu gibi beden dili de sözcükler, cümleler ve noktalama işaretlerinden oluşmaktadır. Her bir hareket, birden fazla anlamı olan tek bir sözcük gibi olduğundan, onunla ne anlatılmak istendiği ancak diğer hareketlere birlikte gözlemlendiğinde anlaşılabilir. Çünkü hareketlerde sözcüklerde olduğu gibi bir araya geldiklerinde cümleler kurarak kişinin duygu, düşünce ve davranışlarını ifade etmektedir (Pease, 1997, s.17). Bu minvalde hareketler, ses ve söz kullanmadan hem kendi bedenimizle hem de diğerleriyle iletişime geçme şeklimizi oluşturmaktadır. Beden hareketleriyle gönderilen sinyal ve mesajların bazıları biz farkında iken, çoğu biz farkında olmadan dış dünyaya iletilmektedir. Diğer bir ifadeyle beden dilinin bir kısmı bilinçli olarak bir kısmı da bilinçaltı seviyede gerçekleşmekte; dolayısıyla bedenimizi kullanma şeklimiz ruh halimiz ve düşüncelerimizden etkilenmekte ve onları etkilemektedir (Özkan, 2007, s.81-82).

Sözsüz iletişimin sürekli, niyet edilmiş ya da edilmemiş, ima içerir, çok anlamlı olma (Gürüz ve Temel Eğinli, 2015, 130-131), duyguları dolaysız, rahat bir şekilde ifade etme ve belirtme, etkili olma, çift anlamlı iletişim olanağı yaratma, belirsiz yani yoruma açık olma (Cüceloğlu, 2000b, s.34-36) gibi özelliklerinin yanında; sözlü iletişimi destekleyerek birtakım anlamlar iletme (Ker, 1998, s.60-61), sözlü iletişime eşlik ederek onu örnekleyici olma (Mc Kay, Davis ve Fanning, 2010, s.59), sözlü

iletişimi tamamlama, tekrarlama, vurgulama, yerine geçme; ilişkileri tanımlama, izlenim oluşturma (Gürüz ve Temel Eğinli, 2015, s.133-135), iletişim akışının düzenleyicisi olma, anlambilimsel olarak dil dışı dil edimlerinin doğasını saptamaya yardımcı olma (Bourse, 2012, s.328-329) gibi önemli işlevleri de bulunmaktadır. Bu minvalde işlevsel özellikleri göz önüne alındığında sözsüz iletişimin söylediklerimizdeki boşlukları doldurmak ya da hiçbir şey söylemeden bir şeyler anlatmak için kullanılan etkili bir ifade tarzı olduğu da görülmektedir (Türkoğlu, 2010, s.45).

Sözsüz iletişimin etkisi ise daha önce yapılan karşılıklı iletişimin türüne ve yoğunluğuna bağlı olmaktadır. Örneğin bir kişinin farklı durumlarda gösterdiği davranış tarzları bilindiğinde beden diliyle verdiği sinyallerin hangi anlama geldiği daha kolay anlaşılmaktadır (Schober, 1999, s.99). Fiziksel görünüş, beden hareketleri ve jestler, yüz, göz ve ses davranışları, dokunma, zaman, çevre ve alan gibi çok boyutlu bir yapı arz eden sözsüz iletişim (Gürüz ve Temel Eğinli, 2015, s.136-137), bu boyutlar geliştirilerek etkili bir şekilde kullanıldığında kişiye pozitif anlamda fazlaca katkı sağlayabilmektedir. Örneğin güçlü bir olumlu mesaj yüklenmiş kılık kıyafet kişiye beklenti ve isteklerinin kısa yoldan gerçekleşmesi gibi bir fayda sağlayabilmektedir (Doğan, 1998, s.49). Yakınlaşmanın en güçlü yollarından biri gözyaşları olduğundan, gözyaşlarının görülmesine izin verildiğinde, duygularında görülmesine izin verilmiş olmakta, hissedilen acının paylaşılması ise kişiler arasında sıcak bir yakınlaşmaya sebep olabilmektedir (Özkan, 2007, s.119). Diğer taraftan omuzlar, kollar, boyun içe çekilerek beden küçültüldüğünde beden aracılığıyla kişinin savunmaya geçtiği mesajı verildiğinden bu durumda oluşabilecek çatışma durumundan kaçınma babından karşı taraf geri adım atabilmektedir (Yüksel, 1994a, s.34).

2.2.2. Kişilerarası İletişimi Etkileyen Faktörler

Kişilerarası iletişimi etkileyen faktörler çok çeşitli olmakla birlikte, ele alacağımız en çok önem arz eden faktörlerin başında algılama yer almaktadır. Algılama insanların günlük hayatta duyuları vasıtasıyla çevreden aldıkları verileri bir araya getirip düzenleyerek anlamlandırma ve yorumlamalarına yönelik süreçlerdir (Eren, 2008, s.69). Kişiler hem kendileri hem de diğerleri hakkında bilgi edindikleri bu süreçte, devamlı

surette birçok kişi, olay ve durumu algılayıp bu algılardan yola çıkarak kanaatler, varsayım ve yorumlar oluşturmaktadır (Gürüz ve Temel Eğinli, 2015, s.209). Diğer bir deyişle kişilerin tutum ve davranışları ve algılarıyla biçimlenmektedir (Başaran, 2000, s.106). Bu açıdan algılama gerçekte yaşadığımızı şekillendiren süreç olarak ta görülebilmektedir (Telman ve Ünsal, 2005, s.50).

Kişi bir şeyi algılamaya çalıştığında o şeyle ilgili yorumu büyük oranda kişiliğı, tutumları, amaçları, ilgi alanları, deneyim ve beklentileri gibi kişisel özelliklerinden etkilenmektedir. Diğer taraftan algılanmaya çalışılan şeyin boyut, ses, hareket gibi özellikleri; algı sürecinde içinde bulunulan zaman, mekân, durum, ortamsal faktörler, sosyal düzenleme, bağlam (Robbins ve Judge, 2012, s.168), kısacası kişinin kullandığı zemin onun algılamasını belirlemektedir. Zemin değıştikçe algılamada değışmektedir (Cüceloğlu, 2015, s.30). Diğer taraftan insanların birbirleriyle olan iletişimlerini ve karşılıklı davranışlarını algılama şekilleri belirlediğinden, farklı algılamalar sosyal etkileşimlerde pozitif ya da negatif sonuçlar oluşturmaları bakımından büyük önem taşımaktadır (Telman ve Ünsal, 2005, s.51). Bahsedildiğı üzere algılama kişiye özgü bir karakter sergilediğinden kişilerarası iletişimi etkileyen bir diğer önemli faktör olan kişilik kavramıyla da iç içe bir ilişki arz etmektedir (Usal ve Kuşlvan, 2002, s.73).

Kişilik üzerine yapılmış: bireyi öznel ve nesnel taraflarıyla ötekilerden farklı kılan düşünce, duygu, davranış ve tutumlarının tümü (Köknel, 1999, s.19); bireyin kendinden kaynaklanan kişilik içi süreçler ve tutarlı davranış kalıpları (Burger, 2006, s.23); kişinin iç ve dış çevresiyle kurduğı diğerlerinden farklı olmasını sağlayan tutarlı ve yapılanmış ilişki şekli (Cüceloğlu, 2000a, s.404); kişinin toplumsal uyarıcıya verdiği şahsına münhasır tepkileri ve çevrenin sosyal özelliklerine uyumu (Allport, 2003, s.128) vb. olmak üzere birçok tanım bulunmaktadır.

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere insanın önce kendisi açısından sonrada diğerleri açısından bir kişiliğı bulunmaktadır (Usal ve Kuşlvan, 2002, s.76). Bu minvalde çok boyutlu bir yapı arz eden kişilik, bireyin kendi açısından kendini değerlendirip kendine doyum ve fayda tesis edecek bir duruma geçmeyi istemesiyle diğerleri cihetinden belirli rol ve görevlere sahip olması ekseninde yapılanmış bir

bütünü ortaya koymaktadır (Eren, 2008, s. 83). Dolayısıyla insan kişiliğinin dışa yansıyan ve yansımayan yanları arasında sağlam bir bağlantı ve ilişki kurabildiği sürece kendini kolay bir şekilde ifade edebilmekte ve başkalarınca anlaşılabilir. İletişim tarafların tüm kişilik yapılarıyla başlatıp sürdürdüğü bir süreç olduğundan bu süreç içinde birbirine yansıtılan kişilikler, birbirleri içinde çözülerek anlaşılma; süreç boyunca tarafların kişiliklerini meydana getiren katmanlar hem ayrı hem de bir bütün şeklinde iş yaptığından, sağlıklı bir şekilde iletişimin kurulup sürdürülmesinde bu katmanlardan gönderilen mesajları tanımak, anlamak ve anlamlandırmak taraflar cihetinden büyük önem taşımaktadır (Köknel, 1997, s.130).

Kişilerarası iletişimi etkileyen bir diğer önemli faktör ise benliktir. Benlik kavramı genellikle kişinin ben kimim? sorusuna verdiği cevaben (Myers, 2015, s.39) kendisini betimlemek için uygun gördüğü nitelikleri (Hortaçsu, 2012, s.240) ve kim olduğuna dair sahip olduğu inançların tümünü içermektedir (Taylor, Peplau ve Sears, 2007, s.105). Kişiliğimizin hem öznel hem de nesnel genel dokusunun bütününe temsil eden benliğimiz (İmamoğlu, 2009, s.67), hem kendimiz hakkında ne düşündüğümüz veya neler hissettiğimizin öznel olarak vücut bulmuş yönünü (Soncu, 2012, s.36) hem de sosyal deneyim sürecinde bu sürece katılan diğerleriyle ilişkilerimizin sonucunda meydana gelen nesnel olarak inşa edilmiş yönümüzü ifade etmektedir (Mead, 2017, s.165).

Benlik duygusunun gelişimi bireyde, var olduğu dünyayı ve çevresindeki diğer insanları kendini merkez alarak sınıflandırıp, onları kendisi ve birbirleriyle ilişkilendirme yetisinin oluşumunu da sağladığından, böylece birey her durumda diğer kişilerle iletişimini planlama yetisini de kazanmaktadır (Güngör, 2018a, s.155). Diğer bir açıdan benlik kişinin kim olduğunu ve neler yapabileceğinin farkında olmasını sağlamaktadır. Birey ne kadar çok idealize ettiği benliğe yakın ise o derece mutlu olmakta, bu durum diğerleriyle iletişiminin de etkin olmasını ve etkili bir iletişim kurmasını sağlamaktadır. Bunun aksine birey idealize ettiği benliğine ne kadar uzak ise diğerleriyle kurduğu iletişim de olumsuzluklar yaşaması o derece kaçınılmaz olmaktadır (Gürüz ve Temel Eğinli, 2015, s.252).

İnsanın benlik algısını şekillendiren diğerleriyle iletişimde son derece etkili olan unsurlardan biride duygudur. Duygu bireyin iç ve dış çevresinden gönderilen uyarıların bireyde haz ya da elem türünden oluşturduğu intibalar (Başaran, 2000, s.117), eyleme isteklilik bakımından bireyi güçlendiren (Adler, 2017, s.37), bireyin içinde tecrübe ettiği halleri dışa yansıtan temel ruhsal olgunluklar (Hökelekli, 2013, s.95) olarak tanımlanmaktadır. Bireylere dış dünyayı algılama, ona karşı tepkilerini belirleyerek nasıl davranacak ya da davranmayacakları hususunda önemli referanslar sunmaktadır (Cırhinlioğlu, Taşcıoğlu ve Beyazıt, 2017, s.253). Örneğin iletişim etkinliği içinde kaynak ve alıcının içinde bulunduğu duygusal durum hem mesajın iletilmesine hem de yorumlanmasına son derece etki etmektedir.

Algılara bağlı olarak ortaya çıkan yargılarımız duygularımızı yönlendirmekte, birey kendisinin ve diğerlerinin duygularının farkına varabilmektedir (Tutar, 2016a, s.411). Dolayısıyla iletişim etkinliği içinde muhatapları kendilerini ifade etmek için hangi sözleri kullanırlarsa kullansınlar, kişi sadece onların, farkına varabildiği duygu, ihtiyaç ve ricalarına karşılık verebilmektedir (Rosenberg, 2013, s.123). Bu minvalde duyguların farkında olmak hem kendini daha iyi tanımanın ve nasıl tutum sergilemesi gerektiğinin, hem de diğer insanların duygularının farkına vararak onların nasıl tutum sergileyeceklerine dair kestirimde bulunmanın ve iyi bir iletişim kurmanın başlıca gereklerindendir (Telman ve Ünsal, 2005, s.53-55). İletişimin hem bilgi hem de duygu aktarımı olmak üzere iki boyutu bulunduğundan, iletişim sürecinde sergilemiş olduğumuz tutum ve davranışlarımızda her ikisi bir arada bulunduğu anda iletişim daha sağlıklı ve etkili bir şekilde kurulmaktadır (Tarhan, 2010, s.169).

Bu minvalde kişilerarası iletişime etki eden önemli bir faktör konumunda olan tutum, bireylerin bir nesneyle alakalı duygu, fikir ve davranışlarını muntazam bir şekilde tesis eden eğilimler (Yüksel,1994b, s.15), bir nesneye ilişkin öğrenme sonucu oluşan duygu, düşünce ve davranışsal eğilimlerin zihinde tortulaşmış hali (Sakallı Uğurlu, 2018, s.23), belirli bir kişi, fikir ya da nesneye karşı duygusal, bilişsel öğeler ve davranışsal eğilimler içeren kalıcı sistem (Freedman, Sears ve Carlsmith, 2003, s.338), varlıkları sözlü ifade ve davranışlara dayanılarak saptanan, doğrudan gözlenemeyen olgular (Budak ve Budak, 2000, s.66) olarak tanımlanmaktadır

Tutum bireyin gelişim süreci içinde ilişkide bulunduğu kişiler, durumlar ya da olaylarla ilintili olarak oluşmaktadır; oluşumundan sonra ise tutum, bireyin benzer durum, kişi ya da olaylara karşı karakteristik bir tarzda tepki göstermesine yol açmaktadır (Şerif ve Şerif, 1996, s.491). Bireyi davranışa hazırlayan özellikli algıya dönük bilgi birikimleri ve davranışların öncü uyararı olarak (Erdoğan, 1999, s.33) bilişsel bir sistem oluşturup bireyin çevresiyle olan ilişkilerini kolaylaştırmaktadır (Baysal ve Tekarslan, 1996, s.253). İlişkiler onları meydana getiren kişilerin etkileşimlerinden doğduğundan, kişilerin karşılıklı tutumları ilişki sürecine son derece etki etmektedir (Hortaçsu, 2003, s.43). Hatta süreç içerisinde gerçekleştirilen iletişim, tarafların kişisel ilişkililik düzeyleri ile orantılı olarak tutum değişikliği geliştirmelerine bile sebep olabilmektedir (Milburn, 1998, s.224). Zira kişilerarası iletişimin temel amaçlarında biri de diğerlerini etkilemektir, bu ise tutumlar aracılığı ile sağlanmaktadır. Taraflar muhataplarının bir konu hakkındaki sahip olduğu tutumları bildiklerin de kendi davranışlarını ona göre sergilemekte ve diğerinin davranışları hakkında fikir yürütebilmekte, bu da etkili bir iletişim kurulması açısından önemli bir etken halini almaktadır (Gürüz ve Temel Eğinli, 2015, s.261).

Bu noktada tutumların şekillenmesinde ve sergilenmesinde önemli bir yere sahip olan değerler ve normlar karşımıza çıkmaktadır. Değerler, bireyleri ve toplumları birbirinden ayıran duygu ve inanç toplamı (Gürüz ve Temel Eğinli, 2015, s.277); insanlar ve gruplarca toplumsal hayatta kılavuzluk etmesi için hangi şeylerin makbul, istenen ve iyi, hangi şeylerin istenmeyen, onaylanmayan ve kötü olduğu cihetinden kültürel olarak tanımlanmış, insanların tutum ve davranışlarına yön veren, amaç ve eylemlerinde nesneye karşı takındıkları tavırlarla ilgili standartlardır (Tutar, 2016b, s.118-119). Değerler bu yönü itibarıyla kişisel önceliklere, istek ve seçimlere yön vermekte (Sığırı ve Gürbüz, 2014, s.119); insanların davranış ve motivasyonlarını anlamak için gerekli zemini belirleyerek algıları etkilemektedir (Robbins ve Judge, 2012, s.146).

Kişilerin inançlarının kalıcı hale gelmesi ve buna ilişkin davranışların ortaya çıkmasıyla oluşan değerler, kişisel olarak tercih edilen bir davranış şekline dönüşmekte; onların yaşamlarına yön vererek, dünyayı tanımları, anlamaları, yaşanan olayları

yorumlamalarıyla birlikte değişip gelişmektedir. Değerler bireyin kendisi ve diğer insanların hayatlarına dair varabileceği yargıların ölçütlerini oluştururken davranışlarına yön veren kuralları da şekillendirmektedir (Newman, 2016, s.19). Ayrıca, bireyin toplum içindeki konumunun tanımlanması ve diğer kişiler tarafından değerlendirilmesinde de son derece etkili olmaktadır (Gürüz ve Temel Eğinli, 2015, s.277).

Normlar ise, insanların toplumsal bir düzlemde nasıl davranmaları gerektiğini gösteren kurallar ve davranış ölçütleri (Tutar, 2016, s.132); bireylere belli değerler sistemine bağlı olarak kılavuzluk eden, doğruyu ve yanlış, müspet ve menfi olanı belirleyen, fikirler ve standartlar bütünüdür. Değerlerin soyut ve genel olmasına karşın normlar belirgin ve yol gösterici olmaktadır (Sabuncuoğlu ve Vergiliel Tüz, 2013, s.50). Toplumsal statü ve rollerin ayrılmaz bir parçası olan normlar, birey tarafından öğrenilen roller aracılığıyla yerine getirilmektedir (İsen ve Batmaz, 2002, s.220). Toplumun geneli tarafından kabul edilen normlar bireylerin diğerleriyle olan ilişkilerinde tahminde bulunmalarını kolaylaştırarak toplumsal hayatın uyum içinde sürmesini sağlamaktadır (Newman, 2016, s.19).

Buraya kadar anlatılan her şeyin bir harmanı niteliğini taşıyan kültür, insanlar tarafından yaratılıp tesis edilerek, nesiller boyu aktarılıp toplumdan bireye kazandırılan yaşama şekli (Eroğlu, 2011, s.142); ait olduğu toplumun davranışlarını belirleyen, inanç, değer ve normlar hakkında öğrenilmiş ve paylaşılan değerlendirmeler (Kaypakoglu, 2006, s.43); herhangi bir toplumun mensuplarının, doğada sahip olabileceklerinden daha çok doyum elde edebilmeleri için başardıkları maddi ve davranışsal düzenlemeler örüntüsü (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2017, s.228) olarak tanımlanmaktadır. Kültür bireylere bir kimlik ve bu kimliği tanımlayan bir dizi vasıf sağlamakta; varoluşlarının neredeyse tüm yönlerine nüfuz ederek neyi düşünecekleri, nasıl hissedecekleri, nasıl giyinecekleri, neleri yiyecekleri, çevreyi nasıl anlayacakları, nasıl iletişim kuracakları vb. daha birçok hususta onlara etki etmektedir (Hogg ve Vaughan, 2017, s.628).

Bir kültürün içinde doğan birey, yaşamı boyunca normları, kuralları ve kültürünü tanımlayan gerçekliği etiketlemeyi öğrenmektedir (Aranson, Wilson ve

Akert, 2012, s.217). Kültürün taşıdığı özellikler törenler, kutlamalar, anlatılar, hik yeler, davranışlar gibi kişilerarası sosyal etkileşimin gerçekleştiği alanlarda görünür hale gelmekte ve bireylere aktarılmaktadır (Daft, 2015, s.337). Diğer bir deyişle insan içinde var olduğu toplumun dili, ahlakı, inancı, değerleri, gelenekleri, sanatı hakkındaki her şeyi bu alanlarda diğerleriyle kurduğu sosyal ilişkiler ve iletişim yoluyla öğrenmektedir (Asna, 2012, s.82). Dolayısıyla kültür, insanların yaşamları boyunca karşılaştıkları hem nesnel yapıları hem de onların duygu, düşünce, yapıp etmelerine yön veren öznel yapıları oluşturduğundan, insanlar kültür bağlamında davranışlar sergilemekte ve iletişim kurmaktadırlar (Zijderveld, 2007, s.154).

İletişim kurma sürecinde kültürler arası farklılıklar, belli bir kültürün içinde yer alan alt kültürlere ait özellikler, t re ve gelenekler, iletişim kurmada kullanılan dil ve semboller fazlaca etkili olmaktadır. Bu kültürel faktörler nedeniyle, iletişim etkinliği içinde hem olumlu hem olumsuz görüntüler sergilenebilmekte ve kurulan iletişim anlaşmaya değil anlaşmamaya yol açabilmektedir (Telman ve  nsal, 2005, s.58). Örneğin kişilerarası iletişimde taraflarca övgü, destek, takdir, tasdik belirten mesajlar ya da bunların tam zıttı olan eleştiri, yargılama, tasdik etmeme içeren mesajlar gönderilebilmekte, ağırlıklı olarak negatif unsur içeren mesajlar kişilerarası ve toplumsal düzeyde çatışmalara yol açabilmektedir (Kaya, 2013, s.23).

Kişilerarası iletişime etki eden diğer bir önemli faktör olan eğitim; bireyin yaşamı boyunca süren, deneyim yoluyla öğrendiği, zihni, karakteri ve fiziksel yeteneği üzerinde biçimlendirici etkisi olan, eylem veya durum (Yıldırım, 2010, s.13); eğitilen ve eğiten arasındaki etkileşime binaen oluşan bir yönlendirme ve yerleştirme faaliyetidir ( elikkaya, 2011, s.14). Eğitimin zaman ve mekân farkına rağmen değişmeyen temel amaçları yetişkin rollerini taklit etmek, kültürel değerleri aktarmak (Gardner, 2006, s.26), toplumdaki değişme ve gelişmelerin sağlanması katalizör görevini görmektir ( zer, 2018, s.92). Birey açısından eğitimin amacı ise bireyin sosyal, fiziksel ve psikolojik yönlerden gelişimine, sahip olduğu potansiyeli tam olarak geliştirip kullanabilmesine imkân sağlamaktır (şişman, 2008, s.27).

Bireyin yaşamının her alanında eğitim ve iletişim vazgeçilmez iki unsurdur. İnsan doğduğu andan itibaren çevresiyle iletişim ve etkileşim halinde olmakta, sürekli

ve durmaksızın yaşamla ilgili birçok hususta eğitilmekte, ait olduğu toplumun kurallarını öğrenmekte, bu öğrendiği girdileri yaşam boyu kullanmaktadır. İletişim eğitimle elde edilen dil ve terminolojiyle sürdürülmekte dolayısıyla eğitim iletişime yön vererek birey için birçok işin etkili bir şekilde yapılabilmesini sağlayan önemli sosyal bir beceri halini almaktadır (Telman ve Ünsal, 2005, s.72-75).

2.2.3. Kişilerarası İletişim Engelleri

Kişilerarası iletişim de göndericinin iletiyi doğru ve tam olarak istediği şekilde iletebilmesi, alıcının da iletiyi doğru bir şekilde algılayıp yorumlayabilmesi önem arz etmektedir. Bu minvalde kişilerin birbirleriyle sağlıklı iletişim kurmalarını engelleyen, bireysel ve psikolojik özellikler, istek ve beklentiler, alışkanlıklar, değer yargıları, kültürel özellikler, toplumsal statü ve roller, eğitim düzeyi gibi unsurlardan kaynağını alan “kişi kaynaklı” engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. İletişim süreci başlamadan ya da süreç içinde bu engellerin bilinip ortadan kaldırılmasıyla etkili bir iletişim kurulabildiği gibi, kişilerarası olumlu, uyumlu, sağlam temelli ilişkilerin tesis edilmesi de mümkün olabilmektedir (Gürüz ve Temel Eğinli, 2015, s.283-284).

Kişilerarası iletişim sürecini engelleyen kişi kaynaklı bu faktörlerin başında ön yargı ve kalıp yargılar gelmektedir. Ön yargı ve önyargıların kemikleşmiş hali olan kalıp yargılar, kişinin kendi düşünce ve yaşayış evrenine yabancı bir insan ya da grup hakkındaki düşünceleri olarak tanımlanmaktadır. Ön yargılar, ötekinin olumsuzlukları üzerine inşa edilmiş bir algılama şekliyle, ötekine ait değerler sisteminin reddedildiği bir “ötekileştirme” sürecinin sonucunda ortaya çıkmaktadır (Ulağlı, 2006, s.103-104). Kişileri bir takım kalıplar ve dar sınırlar içinde düşünmeye sevk ederek algılamada seçiciliğin sınırlarını daraltmakta; serbest, geniş ve derinlemesine düşünmeyi engelleyerek özellikle iletişim sürecinde hem hâkim olduğu kişileri hem de muhataplarını negatif yönde etkilemekte, sağlıklı bir iletişim kurulmasının önüne geçmektedir (Tevrüz, 2012a, s.147). Diğer taraftan ön yargı içeren düşünce ve algılamalar kişilerin diğerlerine karşı tutum ve davranışlarını olumsuz yönde etkilemekte, beraberinde etiketleme, ayrımcılık ve stereotipleştirme tehlikelerini de getirmektedir (Barutçugil, 2005, s.60).

Stereotipleştirme (tektipleştirme), bir grubun üyelerinin aralarındaki farklılıkları görmezden gelerek hepsine aynı karakteristik özellikleri atfedip haklarında genelleme yapmaktır (Aranson, Wilson ve Akert, 2012, s.752). Peşin fikirlerden kaynaklanan ve kalıp yargı üretme sürecinin sonucu olan stereotipler, kullanan açısından dış dünyadan gelebilecek tehlikelerden egoyu koruyarak benlik algısını güçlendirirken, diğerlerinin devalüe etme, değersizleştirme amacına hizmet etmektedir (Tarhan, 2010, s.30-31). Stereotipler bir kez oluştuğunda yeni bilgiler edinilse dahi değişmeye direnç göstermekte; bir gruptaki bireysel farklılıkların görülmesini engelleyerek uyumsuzluk, haksızlık, istismar olasılıklarını da arttırmaktadır (Aranson, Wilson ve Akert, 2012, s.753). Stereotipleştirme sıklıkla negatif değerlendirmeleri içermekte, kişilerin olumlu yönlerini görmeyi engelleyerek ötekileştirmeye sebep olmakta; kişilerarası ilişkilerde yakınlık ve birliktelik duygularının oluşumunu engelleyerek peşin hüküm vermeye ve etiketlemeye yol açmaktadır (Gürüz ve Temel Eğinli, 2015, s.291).

Etiketleme, kişileri belirli bir sınıf ya da kategori içinde değerlendirme olarak tanımlanmaktadır (Gürüz ve Temel Eğinli, 2015, s.304). Etiketleme çoğu kez kişilerin kendilerine dair algılarını etkileyerek, etiketin pekişmesine ve etikete uygun davranış sergilemelerine yol açmaktadır (Yüksel, 2013, s.474). Özellikle negatif etiketlemede kişiler kendilerine yakıştırılan etiketin haksız olduğunu göstermek için daha çok uyma davranışı göstermekte, kendi imgeleri hakkında kaygı duymakta ve onu düzeltmek için uğraş vermektedir (Freedman, Sears ve Carlsmith, 2003, s.489). Kişilerarası iletişim mevzu bahis olduğunda yapılan etiketlemeler kişiyi kategorize edip belli bir sınıfa dâhil ederek kişiyle iletişime geçmeden, onu tanımadan yargıya varılmasına hatta filtrelemelere neden olmakta, buda sağlıklı iletişim kurulmasına engel oluşturmaktadır.

Filtreleme, bir kişi, durum ya da olayın yalnızca belirli bir yönünün ya da niteliğinin dikkate alınarak diğer yön ve niteliklerinin değerlendirmeye alınmaması olarak tanımlanmaktadır (Gürüz ve Temel Eğinli, 2015, s.300). Kişilerarası ilişkilerde özellikle tarafların karşılıklı olumsuz özelliklerini dikkate alarak iletişime girmeleri, daha başlangıç aşamasında iletişimin yanlış bir zeminde gerçekleşmesine ve iletişim kopmalarına neden olabilmektedir. Bazen de kaynağın alıcının isteğine uygun olacak

şekilde bilgiyi kullanmasına ve iletişim çarpıtmalarına yol açabilmektedir (Robbins ve Judge, 2012, s.359).

Kişilerarası iletişimi engelleyen bir diğer önemli faktör ise suçlamadır. Suçlama, bireyin gerçekleşen olay ya da durum karşısında kendinde veya diğerlerinde hata bulması anlamına gelmektedir. Birey kendini suçlu gördüğünde olumsuz olarak gerçekleşen her şeyde kendini sorumlu görmekte, kendi dışındakileri suçlamayı alışkanlık haline getirdiğinde ise diğerlerini suçlayarak sorumluluktan kaçmaya çalışmaktadır. Suçlama, kişinin problemlerini çözmekten kaçtığı ve sorumluluklarını yerine getirmediğinde başvurduğu bir davranış haline gelirse kişilerarası iletişim sürecinde önemli sorunlar yaşamaktadır. Suçlamayı davranış haline getiren kişi suçu diğerlerinin üzerine atarak anlık rahatlama sağlamakta, uç durumlarda diğerlerine karşı saldırgan davranışlar gösterebilmekte, uzun vadede ise ilişki kurduğu kişilerin kendinden uzaklaşmasına neden olabilmektedir (Gürüz ve Temel Eğinli, 2015, s.298-299).

Saldırganlık, kişilerin başkalarına zarar vermek niyet ve maksadıyla yaptıkları davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Tevrüz, 151b, 2012). Genelde bireylerin kendilerini hüsrana uğramış hissettiklerinde ve bu durumdan kurtulmanın bir yolunu bulamadıklarında ortaya çıkan şiddetli bir stres tepkisidir (Şimşek, Çelik ve Akgemci, 2014, s.193). Engellenmiş hissetme, şiddet içeren medya ile karşı karşıya kalma, ilk kez saldırgan bir davranış sergilemenin akabinde ortaya çıkan bilişsel çelişkiler saldırganlığı arttıran nedenler arasında gösterilmektedir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2017, s.236). Kişilerarası iletişim sürecinde saldırgan kişi, diğer kişilere saygı göstermemekte, duygu ve düşünceleriyle ilgilenmemekte, kurduğu iletişim diliyle “önemli olan benim” mesajı vermekte, kırma ve incitme eğilimine girmekte, yüksek ses tonu, argo ve kaba dili sıkça kullanmakta, düşünce ve duygularını inatla savunmakta, diğerlerine kendine eş düzeyde kendini ifade etme hakkını tanımamaktadır (Eroğlu, 2013c, s.99). Saldırgan üslup ve davranışların hedefindeki taraf ise susma, iletişimden kaçınma, savunma mekanizmaları kullanma gibi kendini koruma yöntemleri geliştirebilmektedir.

Savunma mekanizmaları benliğin acı veren, katlanılamayan duygulanımlarına karşı direnmek amacıyla kişinin geliştirdiği yansıtma, tepki oluşturma, karşıtma çevirme, bastırma gibi benliği koruma yöntemleridir (Freud, 2017, s.36-37). Engellenme ve çatışma nedeniyle ihtiyaçlar doyumsuz kaldığında kişilerde kaygı ve iç çatışmalar oluşmakta, kişiler bu olumsuzluklarla mücadele etmek ve benliklerini korumak için savunma mekanizmalarını geliştirebilmektedir (Aytaç, 2017, s.166). Arada sırada kullanılan savunma mekanizmaları kaygıdan kaynaklı gerginliği azaltarak çevreye uyumu ve etkin iletişimde bulunmayı sağlarken, sürekli olarak kullanılmaları durumunda gerçeklikten uzaklaşma, çevreyle uyum sağlayamama, etkili iletişim kuramama gibi sorunlara yol açabilmektedir (Hökelekli, 2013, s.89).

Kişilerarası iletişimi engelleyen faktörlerden bir diğeri akıl okumadır. Akıl okuma, karşıdan gelen iletinin nasıl bir amaçla ya da maksatla gönderilmiş olduğunu bilme yanılgısı olarak tanımlanmaktadır (Özer, 2009, s.108). İletişim sürecinde akıl okuyan kişi muhatabının ne söylediğine dikkat etmek yerine, aslında ne düşündüğünü ve hissettiğini görmeye çalışmaktadır (Polat, 2009, s.54). Daha ilk kelimededen, cümlelerin devamının nasıl geleceğini kestirmeye çalışarak, bunu başardığı, kestirimlerinde haklı olduğu kanaatine vararak karşıdaki kişiyi dinlemeye değer bulmamakta, dolayısıyla iletişim esnasındaki anlatılanların bir kısmını kaçırmaktadır (Eroğlu, 2013a, s.10). Bu minvalde akıl okumayı bir davranış haline getiren kişilerin kişilerarası iletişim süreçlerinde başarılı olamadıkları, muhataplarına konuşma fırsatı tanımadıkları gibi, dinlemeyerekte iletişim sürecini engelledikleri görülebilmektedir (Gürüz ve Temel Eğinli, 2015, s.300).

Değiştirme gayreti bir diğer kişilerarası iletişim engellerinden biridir. İletişim etkinliği içerisinde muhataplarını kendi gibi düşünmeye zorlamaya değiştirme gayreti denilmektedir. Değiştirme gayreti içinde olan kişiler değişmeye direnç gösterirken, diğer insanları değiştirmeye hakları olduğunu düşünmekte, bunu gerçekleştiremediklerinde, muhatapları kendilerinin düşünce sistemlerine ve kurallarına göre davranmadıklarında ise öfke duymaktadırlar (Dökmen, 2003, s.90-91). Diğer taraftan değiştirilmeye zorlanan kişilerin kendini önemsiz, değersiz ve yetersiz hissetmekle birlikte aynı zamanda değişmekten kaçındıkları ve savunmaya geçtikleri

görülebilmektedir. Buda kişilerarası ilişkiler ve iletişim süreçlerinde çatışmaların yaşanmasına neden olmakla birlikte, iletişim kurmaktan kaçınma gibi negatif sonuçların oluşmasına da sebep olabilmektedir (Gürüz ve Temel Eğinli, 2015, s.301-302).

Kişiselleştirme, gelen mesajın arka planından kişinin kendisine yönelik bir anlam çıkarma çabası olarak tanımlanmaktadır. Alınan mesajın değerini bir kişilik değeri olarak görmek iletişim sürecini kişilik savaşına dönüştürebilmektedir (Özer, 2009, s.104). Kişileştirme yoluyla iletişim sürecinde kişiliklerin savaştığı etkileşimler devamlı surette bir kontrol mekanizması oluşturarak iletişime engel oluşturabilmektedir. Bu engel dolayısıyla kişiler kendilerini istedikleri gibi açamamakta, paylaşımlardaki samimiyet azalmakta, etkileşime girme ve iletişimden kaçınma davranışlarını sergileyebilmektedir (Gürüz ve Temel Eğinli, 2015, s.304).

Konuşma ve anlatım hataları, kişilerarası iletişim sürecinde sıklıkla karşılaşılan iletişim engellerinden biridir. Seslerden oluşan karmaşık bir örüntü olan konuşma (Geçikli, 2008, s.281), dil sistemini oluşturan harf ve sözcükler vasıtasıyla kişiler arasında gerçekleşen her türlü mesaj ve bilgi alışverişi olarak tanımlanmaktadır (Işık, 2017, s.28). İnsanların konuşma eylemini gerçekleştirerek duygu ve düşüncelerini anlatabilmeleri dil aracılığıyla mümkün olmakta, bu da iletişim içindeki tarafların dil dediğimiz ortak seslere ve anlam kodlarına sahip olmalarını gerekli kılmaktadır (Yaman, 2012, s.165). Bu minvalde kişilerarası iletişim sürecinde konuşma kaynaklı anlaşmazlıkların temelinde kaynak ve alıcının farklı dil kodlama sistemlerine sahip olmaları yer almaktadır. Dolayısıyla iletişimde bulunan tarafların dili ortak ve genel anlamının dışında yanlış ve farklı kullanmaları, yorumlamaları iletişim anlaşmazlıklarını doğurabilmektedir (Gökçe, 2002, 153). Örneğin, bazen aynı kelime farklı kişiler arasında değişik anlamlara gelebilmekte, kelimeler kendi anlamlarının dışında kullanıldığında mesajın doğru ve tam olarak iletilmesi mümkün olamamakta, kaynak dili yanlış kullanarak anlaşmazlığa neden olabilmektedir (Mısırlı, 2007, s.27). Diğer taraftan konuşurken üsluba dikkat etmemek, yersiz konuşmak, söz kesmek, sözü gereksiz yere uzatmak, çok hızlı ve ya çok yavaş konuşmak, direkt anlatım yerine dolaylı anlatımlarda bulunmak, jargon ve argo kullanmak, ima ve kinayelerde

bulunmak, fazlaca mecaza başvurmak konuşma kaynaklı iletişim engelleri olarak sıklıkla karşımıza çıkabilmektedir (Geçikli, 2008, s.280-286).

Kişilerarası iletişimde hatalı konuşma kadar etkili olan diğer bir iletişim engelini ise sessizlik oluşturmaktadır. Kelimeler ve hareketler gibi sessizliğinde mesaj iletmede önemli bir yeri bulunmaktadır. Sessizlik kişiler tarafından kişilerarası iletişim sürecinde ilgisiz olduğunu göstererek muhatabını kırmak amacıyla bir silah olarak ya da endişe, çekinme, tehdit içeren bir yanıt olarak, bazen de bir mesajın iletilmesini önlemek, iş birliği yapmamak ve meydan okumak gibi çok amaçlı kullanılabilir (Kaypakoğlu, 2008, s.110). Bununla birlikte sessizlik iletişim sürecinde bazen de dinleme gibi olumlu bir amaca hizmet edebilmektedir.

Sıklıkla dinleme ve duyma aynı şey olarak görülse de duyma sesleri fiziksel olarak algılama süreci olarak tanımlanmaktadır (Tutar, 2013, s.120). Dinleme ise duyma, dikkat, anlama ve anımsama olarak dört temel bileşeni içeren (Kangal Erdem, 2014, s.33), seslerin anlamını zihinsel olarak kavrama süreci olarak tanımlanmaktadır (Tutar, 2013, s.120). Dolayısıyla dinleyebilmek için ilk olarak beynin gönderilen iletleri duyabilmesi, görebilmesi ve hissedebilmesi gerekmektedir (Özer, 2009, s.89). Dinleme bir saygı ve umursama belirtisi olarak diğer kişilerin nasıl hissettikleri ve dünyayı nasıl gördüklerini anlama sorumluluğudur. Kendi inanç, önyargı, kaygı ve çıkarlarını bir kenara bırakarak diğerlerinin gözlerinden bakmayı gerektirmektedir (Mc Kay, Davis ve Fanning, 2010, s.4). Kişilerarası iletişim sürecinde tarafların kendilerini anlaşılmış hissetmelerinin ön koşulu karşılıklı olarak birbirlerini dinlemekten geçmektedir (Cihangir Çankaya, 2013, s.106). Çoğu iletişim engeli kişilerin birbirini dinlememesinden kaynaklanmaktadır. Etkin ve etkili dinleme gerçekleştirilmediğinde gönderilen mesaj boşa gitmekte, iletişim kurulan kişiye seni önemsemiyorum sinyali verilmekte, dolayısıyla kişi kendini değersiz, önemsiz, umursanmamış hissederek iletişimi isteksizce sürdürmekte ya da sonlandırabilmektedir (Geçikli, 2008, s.287).

2.2.4. Kişilerarası Etkili İletişim

Etkili iletişim kurma becerisi, kişilere hayatın tüm alanların da kolaylık ve konfor sağlayan önemli bir yetenek olarak kabul edilmektedir. Kişiler etkili iletişim

kurma sayesinde sosyal hayatta insanları ikna etme, yönlendirme, motive etme, sorumluluk verme, problem çözme, bilgi toplama, paylaşma, organize etme, birlikte hareket etme gibi sayısız etkinliği gerçekleştirebilmekte, bunları gerçekleştirirken mevcut olan tüm yeteneklerini sonuna kadar kullanma imkânı bulabilmektedirler (Türk ve Aydoğan, 2008, s.174-175). Etkili iletişim kurabilmek, sözlü, sözsüz, yazılı, sembolik, simgesel, teknolojik tüm iletişimsel unsurları aktif ve senkronize bir şekilde kullanmayı da beraberinde getirmektedir. Kişinin hem kendi iç dünyasıyla hem de diğerleriyle ilişkilerin de etkili iletişim kurması, yaşamın tüm alanlarında tam anlamıyla bir başarı kaydetmesi ve kendini gerçekleştirebilmesi için son derece önem arz etmektedir.

Etkili iletişimin ilk aşaması anlayabilmek, ikincisi ise ifade edebilmektir. Çünkü anlayabilmek için kişi öncelikle kendini, sonra muhatabını anlayabilmeli sonrasında da düşünce ve hislerini doğru bir şekilde ifade edebilmelidir. Diğer bir deyişle kişilerin, kendi iç dünyalarıyla iyi bir ilişki kurup ihtiyaç, duygu ve beklentilerini dürüstçe tanımlayabildikleri, ifade edebildikleri ve diğerlerini anlayabildikleri ölçüde etkili bir iletişim kurabilmeleri mümkün olabilmektedir (Koç, 2014, s.11). Dolayısıyla kişi öncelikle kendisiyle etkili iletişim kurmayı başarabildiğinde, diğerlerini anlayabilmeyi ve kendini ifade edebilmeyi de başarabilmektedir (Eroğlu, 2013b, s.21). Kişinin kendini doğru bir şekilde ifade edebilmesi için ise genel ifadelerden kaçınarak, açık, net, dolaysız, dürüst, tutarlı, somut, ben dili kullanarak konuşması elzem olmaktadır (Mc Kay, Davis ve Fanning, 2010, s.46-53). Ben dili kişinin muhatabını suçlamadan, küçültmeden, rencide etmeden duygu ve düşüncelerini ona iletmesine, duygularını açarak kendiyile alakalı farkındalığını arttırmasına ve muhatabı tarafından duygularının anlaşılmasına imkân tanıyabilmektedir (Yüksel Şahin, 2013, s.42-43).

Düşünceler ve duygular ifade edilirken ne anlatıldığı kadar nasıl anlatıldığı da önem taşımakta dolayısıyla kişilerarası iletişim esnasında kullanılan sözcükler ve cümleler kadar ifade anındaki jest ve mimikler, duruş, beden dili etkili bir iletişim kurma açısından önemli avantajlar sağlayabilmektedir (Eroğlu, 2013b, s.23). Bir insan iletişim kurduğu dil yoluyla dakikada 40 bin sinyal gönderebilirken, beden diliyle 750 bin sinyal gönderebilmektedir (Yaman, 2012, s.41). Miller'in yaptığı araştırmaya göre

insanlar günlük yaşamda kurduğu iletişimin %7'sini kelimelerle, %93'ünü beden diliyle gerçekleştirmektedir (Alkan, 2013, s.35). Mehrabian ise yaptığı çalışmalar sonucunda bir mesajın toplam etkisinin %7'sinin kelimelerle, %38'inin ses özellikleriyle, %55'inin beden diliyle oluştuğunu ortaya koymuştur (Pease, 1997, s.10). İnsanlar farkında olmaksızın günlük iletişimde beden dilini son derece etkili kullanmaktadırlar lakin beden karşılaşılan olay ve durumlara karşısında çok sık kendiliğinden tepkiler verdiğinden kelimeleri kontrol ettikleri gibi bedeni kolayca kontrol edememektedirler. Gerçek his ve düşünceler kelimelerin arkasına gizlenebildiği halde beden dili çoğu kere bunları ele verebilmekte, dolayısıyla duygu ve düşüncelerin anlaşılmasında ana etken kelimelerden ziyade beden dili olabilmektedir (Baltaş ve Baltaş, 2017, s.13). Diğer bir deyişle etkili iletişim kurmada son derece önemli bir araç olan beden dili, duyguları göstermede kullanıldığı gibi, dil yerine ifade amaçlı da kullanılmakta, gizli mesajlar taşımakta, tutumları tanımlayarak kişiler hakkında bilgi verebilmektedir (Yazıcı, 2013, s.159).

Diğer taraftan bireyin iletişim kurduğu kişi ve kişileri iyi anlayabilmesi kendini etkin bir şekilde ifade edebilmesi kadar muhataplarını etkin bir şekilde dinlemeyi de gerçekleştirebilmesi gerekmektedir. Çünkü etkin dinlemeyi gerçekleştirmek kişinin karşısındaki bireyi daha iyi anlamasını sağlayabilmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre normal bir insanın 24 saatlik süreçteki iletişim etkinliklerinin % 9'unu yazmak, % 16'sını okumak, % 30'unu konuşmak, % 45'ini dinlemek oluşturmaktadır (Bıçakçı, 2008, s.32). Anlaşmak için dinlemek gerekmektedir. Dinlemek her şeyden önce susmak ve pasif kalabilmektir (Minibaş Poussard, 2002, s.431). Dinlemek sadece kulağa çarpan sesleri duymak değil, muhatabına saygı duymak, değer vermek, seni duyuyorum, seninle irtibat halindeyim, bana ulaşıyorsun demektir (Eroğlu, 2013a, s. 10). Etkili dinleme gerçekleştirilirken kulakla başlayarak dinlemenin başlangıç göstergeleri olan gülümseme ve kafa sallama hareketleri sergilenmekte, tüm bedenin aktif olarak kullanıldığı bir süreç yaşanmaktadır (Geçikli, 2008, s. 286). Diğer taraftan etkin dinleme sonucu kişi muhatabına odaklandığı için örtülü ifadeleri de görebilmekte, muhatabın mesaj aktarırken kullandığı sözler ve beden diline dikkat edilerek söylemediği ya da söyleyemediği çoğu şey fark edilebilmektedir (Erdem, 2012, s.259).

Kişinin etkili iletişim kurabilmesi için diğer önemli hususların başında, öncelikle kendine daha sonra iletişim kurduğu çevresine saygı göstermeyi bilmesi gelmektedir. Saygı göstermek kişiye muhatabına değer vermeyi öğretirken sağlıklı ve etkili bir iletişimin yolunu açabilmektedir (Eroğlu, 2013a, s. 9). Diğer taraftan kişinin kendisine saygı duyması pozitif ve negatif yanlarını daha iyi görebilmesini, daha az savunmaya geçmesini, diğerlerini daha rahat kabul edebilmesini, daha kolay ilişki ve iletişim kurabilmesini de sağlayabilmektedir (Yüksel Şahin, 2013, s.33). Bu minvalde her şeyden önce kişinin diğerlerine saygı gösterebilmesi için önce saygı kazanması gerekmektedir. Kişi ise saygıyı, toplumda beceri ve kabiliyetlerini geliştirerek, kendini önemseyerek ve diğerlerine saygı göstererek kazanabilmektedir. Kişinin karakterini canlandıran toplumsal bir ilke ve gerçeklik olan bu değiş tokuş işlemi olmaktadır (Sennett, 2014, s.77-78).

Kişilerarası ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütebilmesinde saygı göstermek kadar önemli olan bir diğer faktörde kendini açma davranışdır. Kendini açma, kişinin sözel ya da sözel olmayan yollarla duygu ve düşüncelerini, arzu, ihtiyaç ve beklentilerini, pozitif ya da negatif yönlerini, yetenek ve becerilerini, özelini kendince en uygun bulduğu kişi ve kişilerle paylaşması olarak tanımlanmaktadır (Çetinkaya, 2013, s. 137). Kişinin kendini daha çok tanıyıp anlayabilmesinde önemli rol oynayan bu davranış, aynı zamanda, diğerleriyle ilişkilerini daha kolay kurup, geliştirip, daha güvenli sürdürmesine de katkı sağlayabilmektedir (Eroğlu, 2013b, s.23). Bu minvalde kendini açma davranışı, kişilerarası yakınlık oluşturarak, ilişkilere açıklık, heyecan ve hareket getirebilmektedir. Kişi kendini açmadığı takdirde kendi özel yaşantısında yalıtılmış olarak kalabilmekte; kendini açtığı takdirde ise artan kendilik bilgisine sahip olabilmekte, yakın ilişkiler kurma, etkili iletişimde bulunma gibi pozitif ilerlemeler kaydedebilmektedir (Mc Kay, Davis ve Fanning, 2010, s.23-26). Diğer taraftan kişilerarası ilişkilerde süreç içerisinde kendini açma durumu gerçekleşmezse, sana güvenmiyorum mesajı verilebilmekte dolayısıyla taraflar arasındaki ilişki gelişme ve büyüme temelinden yoksun kalabilmektedir (Cüceloğlu, 2000b, s.119).

Kişinin diğerlerine kendini açmasının temelinde güven duyması kadar paylaşma ihtiyacı da yatabilmektedir. Paylaştıkça çoğalan insan, ortaklık kurmaya

yönelik işteş bir eylem sergileyebilmektedir (Bıçakçı, 2008, s.14). Dolayısıyla kişiler birbirleriyle etkileşim halindeyken, bu etkileşimden kaynaklanan duygu ve düşünceleri paylaşabildikleri oranda etkili bir iletişim kurabilmekte (Cüceloğlu, 2000b, s.118); toplumsal ilişkileri anlamlı kılmakta, aralarındaki ilişkilere değer katmakta, birbirlerine ulaşabilmektedirler (Yaman, 2014, s.147).

Kişilerarası ilişkilerde etkili iletişim kurmayı sağlayan bir diğer önemli faktör de empati gösterebilmektir. Empati, kişinin kendini muhatabının yerine koyarak onun bakış açısını, duygu ve düşünce dünyasını, ne hissettiğini ve nasıl hissettiğini doğru anlaması, söz ve beden diliyle onu anladığını göstermesi demektir (Keskin, 2015, s.230). Kişinin kendini şimdiye, şu ana getirme becerisinde saklı olan empati, muhatabının iç dünyasında neler yaşadığına o anda ne hissettiğine, neye ihtiyaç duyduğuna duyarlı olabilmeyi gerektirmektedir (Rosenberg, 2013, s.144). İnsanlar kendilerine karşı empati kurulduğunda anlaşıldıkları ve önemsendiklerini hissetmekte, dolayısıyla empatik anlayış kişileri birbirine yaklaştırarak iletişimi kolaylaştıran bir etken olabilmektedir (Dökmen, 2004, s.146). Diğer taraftan kişiler empati kurarak hem topluma uyum sağlamakta, hem de bu uyum neticesinde empati kurma becerilerini daha da geliştirerek sağlıklı ilişkiler kurabilmektedirler (Çoruk, 2013, s.117). Empatik iletişim kurmanın ilk basamağını perspektif alabilme yani kendi bakış açısını muhatabının bakış açısına uydurma oluşturmaktadır. Empati kurma sürecinde bu başarılamazsa muhatabınızı doğru anlamanız ve onun anlaşılmış hissetmesi mümkün olmayabilmektedir (Acun, 2013, s.115). Perspektif olarak muhatabı anlamak empatik iletişimin ilk basamağı iken, sonraki basamakları ise onu hissetmek ve duygu aktarımı yapabilmektir (Tarhan, 2010, s.169).

İkna kabiliyeti, kişilerarası etkili iletişimde son derece önemli bir unsur olarak görülebilmektedir. Temel amacı en az enerji ile daha çok şey elde edebilme olan ikna (Çiçek, 2007, s. 11), inandırma ve yönlendirmenin etkili iletişimdeki adı olarak kabul edilmektedir. İknanın en önemli özelliği inandırıcı ve etkileyici bir dil kullanımıdır (Erdem, 2013, s.340-341). Etkileyici bir dil kullanımı ise sözü işleyerek yüceltip, muhatapları sözün büyüüyle etkilemenin en ince nüanslarını sergileme yöntemi olan retorik becerisini elzem kılabilir (Deniz, 2018, s.194). Genel olarak retorik

kişilere bir mesajın nasıl daha etkili iletilebileceğinin, iletişim kurulabileceğinin ve ikna oluşturulabileceğinin formüllerini sunmaktadır (Nelson, Megill ve Mc Closkey, 2002, s. 168). Retorikle desteklenmiş ikna sayesinde diğerlerinin belli bir biçimde düşünmesini ya da düşünmemesini, eylemde bulunmasını ya da bulunmamasını sağlamak (Kaypakoglu, 2008, s.60); bilinçli bir şekilde belli bir niyet taşıyan mesajları aktararak muhataplarda davranış ve tutum değişikliği yaratmak mümkün olabilmektedir (Anık, 2016, s.56).

Etkili iletişim kurmanın önemli unsurlarından olan cinsiyet rolleri kişilerin kendilerini sunuş biçimleri, davranış kalıpları, giyim kuşam kodları, iletişimde farklılaşan tarafları gibi toplumun görmek istediği kadın, erkek norm ve kalıplarına atıf göstermekte (Yüksel, 2013, s.61); kişilerin hayatını ve ilişkilerini etkileyen temel unsurlar olarak yaşam boyu işlev gösterebilmektedir (İmamoğlu, 2009, s.95). Bu rolleri edinme sürecinde farklı kültür kodlarıyla yetiştirilen kadın ve erkeğin iletişim biçimleri de farklılaşabilmektedir (Mc Kay, Davis ve Fanning, 2010, s.122). Örneğin iletişimin amacı erkekler tarafından sıklıkla kazanmak ve üst konumda yer almak olarak belirtilirken, kadınlar tarafından anlamak ve farklılıklar arasında köprü kurmak olarak belirtilebilmektedir (Kaypakoglu, 2008, s.127). Bu rollerin getirdiği farklılıkların ayırdına varmak hem özel hem de sosyal yaşantımızda çevremizle daha sağlıklı ve etkili iletişim kurmayı mümkün kılabilir (Bıçakçı, 2008, s.75).

Buraya kadar anlatılanlara ek olarak etkili iletişim kurabilmek için; uyumlu olmak, güvenilir olmak, karşılıklı iletişime önem vermek, objektif olmak, yaklaşımıcı olmak, öz disiplinli ve kontrollü olmak, farklı görüşlere değer vermek, kırılcı olmamak, pozitif ve eşit davranmak, anlayışlı ve sabırlı olmak, konuşulan mevzuda yeterli bilgi sahibi olmak, motive etmek (Keskin, 2015, s.228-229); bulunulan ortamdaki sahip olunan ya da istenilen ilişkilerin önemini kavrayabilmek, iletişim tarzını belirlemek, iletişim becerilerini ve iletişim yöntemlerini geliştirmek (Mısırlı, 2007, s.154); aşırı bilgi yüklemesinden kaçınmak, geri bildirimde bulunmak, teknolojiyi etkin kullanmak, sözlü ve yazılı gibi birbirini destekleyen kanallar kullanmak vb. unsurlar sayılabilmektedir (Can, Aşan ve Aydın, 2006, 361-364).

3. HEGEL'İN EFENDİ KÖLE DİYALEKTİĞİ YAKLAŞIMI

3.1. Hegel'in Felsefesi ve Diyalektik Yaklaşımı

Hegel'in felsefeye yaklaşımı ve felsefe anlayışı çok yönlüdür. Bir ifadesinde felsefeden tüm insanların ortak bilgisi ve hayatın tüm alanlarına sirayet etmiş bir bilim olarak bahsederken (Hegel, 2016, s.18) diğer bir ifadesinde ise felsefenin sadece yapısal evrenin, ampirik hayatın ve dışsal varoluşun, bilgisi olmayıp sonsuz diye adlandırdığımız ne varsa hepsini bilgisidir diye bahsetmektedir (Hegel, 2016, s.211). Ona göre bu nedenle varoluşumuzun tarihi kadar eski ve hayatın ayrılmaz bir parçası olan bu kadim bilgiden insanın ortaya koyduğu tüm bilimler beslenmektedir (Hegel, 1986a, s.59). Bu minvalde anlaşılabileceği üzere Hegel'in felsefesi sosyal, siyasal, tarihsel ve iktisadi yaşamdan maksimum düzeyde etkilendiği için din, tarih, sanat, estetik, mantık vb. farklı bilimsel alanlarda gerçekleştirdiği çalışmalarında bunu açıkça görmek mümkün olmaktadır. Çünkü Hegel'e göre felsefe içinde bulunduğu zamanın değerlerinden izler taşımakta ve onları yansıtmakta; felsefede bütün bir çağın dışı vurulduğu, anlam kazandığı, şekillendiği görülmekte bu nedenle de felsefe gelişme zincirinin bir halkası olarak çağının gereklerini karşılayabilmektedir (Timuçin, 2005, s.304). Ve bu görüşünü destekler mahiyette Fransız Devrimi'nin, varlığını gerçek dünyadan, zamandan ve olaylardan kazanan bir olgu olduğu için evrensel bilgelik olan felsefeden doğduğunu söylemektedir (Hegel, 1986b, s.121).

Hegel, felsefeyi kendi sistemi ve mantıksal sürekliliği içinde yeniden şekillendirmiş, tarihsel olarak meydana gelmiş insanlığın deneyimini felsefesinin kapsamına almış ve bunu yine bu kavramsal birlik ekseninde, dizgesel, ayrılmış bir bilgi olarak ortaya koymuştur (Hegel, 1986a, s.8). Bu açıdan bakıldığında Hegel'in insani bilimler açısından önemi onun bütün toplumsal olguları ortaya çıkış, gelişme ve yok oluş süreci içinde ele almasında yatmaktadır. Hegel, kendisinden önce ortaya konmuş felsefe dizgelerini kıymetli, seçkin ve kendi dönemi için de doğru bir felsefe saymaktadır. Ona göre, zamanın akışı içinde felsefenin geldiği son noktada bir yandan daha önceki tüm felsefelerin ilkelerini kendinde taşıırken diğer yandan da kendi çağını düşüncede kavraması gerekmektedir (Hegel, 1982, s.29-30).

Hegel'in ortaya koyduğu felsefe sisteminde her şey birbiriyle ilişkili ve iç içe geçmiş durumdadır. Örneğin varlıkla düşünce arasında meydana gelen çelişkiyi, bu çelişkinin unsurlarından biri olan düşüncenin içinde kalarak ve araya oluşu sokarak ortadan kaldırmaya çalışmakta yahut da bahsedilen çelişkiyi diğer unsur olan varlığı ortadan kaldırmak suretiyle yok etmeye çalışmakta; nihayetinde düşünceyle varlık arasındaki birliği düşüncenin önceliği adına parçalamaktadır (Hegel, 1982, s.49). Hegel'in her şeyi kaynaştırıp bütünleştirildiği bu felsefi yapıda var oluşun her adımı, bilincin her anı kendi dizgesi, anlamı ve bütünlüğü içinde kendisi tarafından ele alınarak etkili ve tamamlanmış düşünce gereksiniminin tutarlı bir sonucu olarak ortaya konulmaktadır (Hegel, 1986b, s.21). Diğer bir ifadeyle Hegel'in felsefesi “varlık” ile “düşüncenin”, “akıl” ile “tarihin”, “insan” ile “dünyanın”, “doğa” ile “kültürün” olumlama (tez) ve olumsuzlama (antitez) bağlamında yeniden oluşturularak (sentezlenerek) uzlaştırıldığı gelişmeyi sağlayan diyalektik bir yöntemdir (Hegel, 1982, s.30).

Burada diyalektiğin ne olduğuna değinmek elzem olmaktadır. Yunanca kökenli “sanat, teknik, bilgi, bilim, marifet, uğraşı, el işi, kılavuz, sanat yapıtı” vb. birçok anlamı ihtiva eden “tekhne” sözcüğünden türeyip (Soykan, 1997, s.110) “tartışma sanatı” anlamına gelen “dialektike” kelimesi, ekseriyetle akıl yürüterek doğruya ulaşma yöntemi anlamına gelmektedir (Cevizci, 1999, s.246). Tarih boyunca birçok düşünür tarafından farklı şekillerde ele alınan diyalektığe; Sokrates'e göre tartışmada birbirine karşıt olan tezlerin ortaya çıkarılması, Platon'a göre duyularla elde edilen verilerden akıl yoluyla kavranılan doğrulara ulaşma yolu, Aristoteles'e göre safsataya eşdeğer akıl yürütmeler ve tanıtılamalardan oluşan söz söyleme sanatı, Kant'a göre aklın, mutlağı yani duyu ötesi gerçeği kavradığını zannederek düşmüş olduğu yanılgı (Hilav, 2009, s.227) vb. daha birçok farklı anlamlar yüklenmiştir.

Hegel'e göre ise temel anlamda evrenin tez-antitez-sentez aşamalarından geçerek gelişmesi anlamını taşıyan diyalektik, bilme mecburiyeti doğurarak bilimin ve insanlığın ilerlemesini sağlayan itici güç olmakta (Hançerlioğlu, 1966, s.108); bu nedenle de insanlık tarihi rastgele değil belli bir doğrultuda ilerlemekte ve gelişmektedir (Warburton, 2015, s.194). İnsanoğlu diyalektik akıl yürütmeyeyle idealar arasındaki

bağıntıları keşfedip tümel bilgilere erişmektedir (Cevizci, 2009, s.52). Bununla birlikte diyalektik yalnızca bir akıl yürütme tarzı değil aynı zamanda idenin gelişmesini, değişmesini de sağlayan ana unsur ve varlığın gelişme biçimi de olmaktadır (Hilav, 2009, s.141). Varlık ise karşıt olanları uzlaştırmakla gelişim göstermektedir. Varılan her uzlaşma yeni bir karşıtlık meydana getirmekte bu da yeni bir uzlaşmayı doğurmaktadır nihai olarak bu döngü sürecinde varlığın bilincine de erişilmiş olunmaktadır (Hançerlioğlu, 1966, s.166).

Görüldüğü üzere Hegel'in kendinden önceki filozoflardan farklı olarak diyalektiğe yaklaşımındaki en bariz farklılık, onu bir yöntem olarak değil varlığa mündemiç bir gerçeklik olarak ele almasında yatmaktadır. Ona göre diyalektik, tüm şeylerin, sonlu varlığın (antitenin) ve anlayış gücünün gerçek doğası olmakla birlikte; aynı zamanda anlayış gücünün özgürleştirici görünümünün tek boyutluluğunun ve sınırının, kendilerini öz olumsuzlanmaları olarak gösterdikleri mündemiç aşılmışlıktır. Ve bu nedenle denilebilir ki kaçınılmaz olarak sonlu olan her şey diyalektik olarak kendini ortadan kaldırma eylemini sergilemektedir. Dolayısıyla Hegel'e göre "gerçek" dediğimiz şey "özdeşlik ve "olumsuzluk" gibi iki temel kurucu unsuru bir arada içeren diyalektiktir (Kojève, 2015, s.194-195).

Diyalektik süreçte gelişmeyi sağlayan ana unsur olan olumsuzlama (antitez), ortadan kaldırma şeklinde tezahür etmektedir (Kula, 2010, s.139-140). Hegel'e göre her şey sürekli var oluş ve yok oluş döngüsü içinde durmadan değişir, gelişir, ortadan kaldırılarak yerini farklı bir şeye bırakır (<https://www.dmy.info/felsefe-terimleri-sozlugu/>). Diğer bir ifadeyle hiçbir şey başka bir şeyle karşıtlaşmadan, çelişmeden kendini ortaya koyamaz. Bir şeyin kendini ortaya koyuşu olumlama (tez), karşıtını ortaya koyuşu olumsuzlamadır (antitezdir). Olumlama, olumsuzlaşmada dışlaşıp kendini daha gelişmiş bir şekilde "karşıtların yadsınmadan bir araya getirildiği" olumsuzlamanın olumsuzlanmasında (sentezlemede) yeniden ortaya koymaktadır (Timuçin, 2005, s.298).

Üçlü bir yapı içinde işleyiş gösteren diyalektik süreci detaylı bir şekilde açıklayacak olursak; başlangıçta ele alınan, diyalektiğin olumlama (tez) aşamasını oluşturan herhangi bir düşünce, olgu, durum, gerçeklik yahut varlık bulunmaktadır.

Diyalektik süreç içerisinde bu olumlama (tez) birçok açıdan yapı bozuma uğratılarak tutarsızlıkları, zayıf ya da olumsuz yanları, yetersizlikleri, geliştirilmesi ve değiştirilmesi gereken yönleri vs. tespit edilip ortadan kaldırılmak suretiyle olumsuzlanıp içinde özünden bir şeyler barındıran aynı zamanda yeni bir şey olan olumsuzlama (antitez) oluşturulmaktadır. Burada üzerinde önemle durulması gereken nokta ortaya konulan olumsuzlamanın (antitez), olumlama (tez)'den her yönüyle farklı bir şey olmadığıdır. Dolayısıyla olumlama (tez) negatif yönleri ortadan kaldırılmak suretiyle daha üst bir yeterlilik ve gerçeklik düzeyine taşınıp olumsuzlama (antitez) oluşturulsa da her ikisi de birbirinden nüveler taşıdığı için tamamen farklı iki şeydir demek mümkün olmamaktadır (Kojève, 2015, s.173).

Olumsuzlama (antitez), olumlamaya (tez) göre daha üst bir üretim olmasına karşın yeni aşamada bu kez olumsuzlama (antitez) tutarsızlıkları, zayıf ya da olumsuz yanları, yetersizlikleri, geliştirilmesi ve değiştirilmesi gereken yönleri vs. açısından aynı şekilde diyalektik yapı bozumun konusunu teşkil etmektedir. Bu sürecin akabinde olumlama (tez) ve olumsuzlama (antitez) harmanlanıp her ikisinin de kendi başlarına ulaşabildikleri yeterlilik ve tutarlılık seviyesi aşılarak, her ikisinden de nüveler taşıyan diyalektiğin en yüksek aşaması olumsuzlamanın olumsuzlanması (sentezleme) oluşturulmaktadır (Kojève, 2015, s.173).

Olumsuzlamanın olumsuzlanması (sentez) aşamasında, olumlama (tez) ve olumsuzlama (antitez) birbiriyle karşıtlaşır, çelişir, çatışır; birbirini tahrip edip yeniden şekil verir, nihai olarak her ikisi de mevcut düzeylerinden daha yüksek bir hakikat düzeyinde bir bütün haline gelmektedirler. Olumsuzlamanın olumsuzlanması (sentez), olumlama (tez) ve olumsuzlamaya (antitez) göre gerçekliğin öznel olmayan daha çok nesnel olan yanını açığa vurmaktadır. Olumsuzlamanın olumsuzlanması (sentez) sayesinde, olumlamada (tez) olumsuzlamada (antitez) her ikisi birden hem tahrip edilerek ortadan kaldırılmış hem de korunarak muhafaza edilmiş olmaktadırlar (Kojève, 2015, s.173). Ortadan kaldırılmışlardır çünkü hem olumlama (tez) hem de onun tahrip edilerek yeniden şekillendirilmesiyle oluşan olumsuzlama (antitez) kendi varlıklarıyla ele alındıklarında yetersiz, tutarsızlıklar içeren, olgunlaşmamış şeylerdir ve olumsuzlamanın olumsuzlanması (sentez) sayesinde tahrip edilerek

olgunlaştırılmışlardır. Diğer yandan muhafaza edilmişlerdir çünkü hem olumlama (tez) hem de olumsuzlama (antitez) gerçekliğin parçaları olarak onun farklı yönlerini ortaya koymaktadırlar. Bu nedenle gerçekliğe ulaşabilmek için bu farklı yönlerin olumsuzlamanın olumsuzlanması (sentez) aşamasında muhafaza edilmesi gerekmektedir.

Bir döngü halinde tekrardan başa dönülerek, olumsuzlamanın olumsuzlanması (sentez) yeni bir tez olarak ele alınarak, her şeye baştan başlanıp bu diyalektik süreç tekrardan işletilerek yeni bir senteze ulaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle diyalektik süreç boyunca bu döngü “olumlama (tez), olumsuzlama (anti tez), olumsuzlamanın olumsuzlanması (sentez)” evreleriyle diğeriyle karşıtlık içinde olmayan en iyiye, biricik teke, idelerin idesine ulaşıncaya kadar sürekli devam etmektedir (Kojève, 2015, s.173).

Bu cihetten genel bir değerlendirme yapacak olursak diyalektik, varlık ve düşüncedeki çelişkilerin karşı oluşum sayesinde her ikisini de daha yüksek bir seviyeye taşıyan değişme sürecine tekabül etmektedir (Cevizci, 1999, s.246). Hegel’e göre bu çelişkiler sürekli devam etmemekte fakat karşıtlıklar halinde birbirlerini olumsuzlayıp yeniden birbirlerini yadsımakta ve son aşamada birbirlerini yeniden aşarak var olmaktadır (Holz, 2017, s.26). Bu açıdan Hegel’in diyalektiği, çelişkiler ve çelişkilerin uzlaşması ile ilerleyen üç aşamalı “mantıksal” bir model ortaya koymaktadır (Yıldırım, 1990, s.60). Bu model sayesinde gelişim sürekli devam etmekte, bir nevi çelişki sayesinde yaşam var olmakta (Timuçin, 2004, s.151), yaşamın sürekliliği içindeyse kaçınılmaz bir evrimleşme oluşmakta, hayat sürekli akış halinde olup hiçbir şey asla aynı kalamamaktadır (Irwin, 2003, s.257). Diyalektik devrim sonucu sürekli evrimleşen yapının mimarı olaraksa yaşam içerisinde bilinç (doğal bilgi) düzeyinden öz bilinç (kendi bilinci) düzeyine yükselerek insansal varoluşunu gerçekleştiren “özne ben” karşımıza çıkmaktadır.

3.2. Hegel Felsefesinde Bilinç, Öz Bilinç (Kendinin Bilinci), Mutlak Özne (İnsansal Varoluş) Kavramlarının Açılımı

Antik dönemlerden günümüze felsefe tarihi boyunca “bilinç” kavramının ne olduğuna dair yapılmış çok sayıda tanım bulunmaktadır. Bu tanımlamaların birinde

bilincin dışsallaşmış bilme olduğundan bahsedilirken (Hegel, 2014, s.17), diğer bir tanımda ben'in yani öznenin kendi durum ve eylemleri üzerine sahip olduğu doğrudan bilgisi olduğu vurgulanmakta (Timuçin, 2004, s.75), bunun yanında öznenin nesnel dünyayı ve kendi varlığının farkındalığına varmasını sağlayan zihinsel süreçlerin tümü (Frolov, 1991, s.59), diğer bir ifadeyle zihninin, iradenin, bilginin, düşüncenin, algının, duyumun, hissetmenin, isteğin, anıların vs. farkında olunmasını sağlayan meleke (Doğan, 1999, s.17), bireyselin evrensele kavuştuğu yaşamsal etkinlik olarak bahsedilmektedir (Timuçin, 2010, s.57). Tüm bu tanımlardan yola çıkarak genel bir tanımlama yapacak olursak “bilinç” insan zihninin kendi içeriklerinin farkında olarak kendine bir nesne gibi dışarıdan bakıp kendini kavraması durumudur. Diğer bir ifadeyle insanın kendi içinde ya da kendi dışında olan bir şeye ilişkin sezgi, bilme, algılama, düşünme, kavrama, imgeleme vb. sayısız şekilde tezahür eden kendi beniyile ilgili zihinsel süreç, durum, eylem ve yaşantılarıdır (Cevizci, 1999, s.145).

Aksiyon içeren doğası gereği bilinci yapan eylemdir demek doğru olacaktır. Hem kendini hem de kendi olmayanı kavrayabilmek için eylemde bulunacak olan bilinç ilk olarak kendini yani “kendi benini” ortaya koymaktadır. Bu açıdan bakıldığında hiçbir eylem içinde bulunmayan ben'in ben olması mümkün görülmemektedir (Hançerlioğlu, 1966, s.96). Çünkü “ben” yani insan düşünmesi, ruh olması ve kendini ortaya koyması sayesinde insan olmaktadır (Hegel, 2016, s.11). Tam bu noktada Hegel'in ben'in devamlı surette geliştirdiği diyalektik devinimi ortaya koymak babından “bilinç”, “öz bilinç” (kendinin bilinci), “mutlak özne” (insansal varoluş) olarak sınıflandırdığı üç önemli aşamadan bahsedilmesi elzem görülmektedir

Hegel'e göre bilinç aşamasında saf bir genellik durumu hâkim olmakla birlikte, bilincin içinde var olan hiçbir şey farklılaşmamış kendine ait sağlam bir görünüm kazanmamış, dolayısıyla da bilgi içerikleri sisle kaplanmış olan bilinç kendisinin var olmağından başka hiçbir şeyi ileri süremeyecek durumda bulunmaktadır. Temel düzeydeki bu aşamayı yeni doğan bebeğin çevresinde bulunan (anne, baba, oyuncak, masa vs.) nesneler hakkında edindiği imgeye benzetebilmek mümkün olmaktadır. Tüm bu nesneler yeni doğan bebek tarafından biçim kazanmamış dolayısıyla da var olmalarından başka bir anlam ihtiva etmeyen şeyler olarak algılanmaktadır (Hilav,

2012, s.102). Bilme eyleminin belirliliğini kendisinde ihtiva eden bilinç (Hegel, 1986a, s.70) bilgiyi işleme sürecinde ise “duyusal bilinç”, “algılama” (algılayıcı bilinç), “kavrayış” (anlayan bilinç) olmak üzere birbirine bağlı üç katmanlı bir yapı sergilemektedir (Kula, 2010, s.219).

Burada işleyiş dinamiklerinin daha iyi izah edilebilmesi hasebiyle bilincin üç katmanlı yapısına detaylı olarak değinilmesi elzem görülmektedir. Kendiliğinden, dolaysız bir şekilde var olan bir şey olarak nesne, ilk aşamada “duyusal bilinç”te tezahür etmekte; şeyin yani nesnenin özünün, bilincin nesnesine dönüşmesiyle “algılama” (algılayıcı bilinç) oluşmaktadır. Algılama boyutunda tekil şeyler, genel bir şey ile harmanlanarak birbiriyle bağlantılı hale getirilmektedir. Şeyin yani nesnenin, özünden bir şeyler barındırmak suretiyle gelişip değişerek kendi başına var olan yeni bir nesne olarak görünüş kazanmasıyla birlikte “kavrayış” (anlayan bilinç) oluşmaktadır (Kula, 2010, s.219).

Hegel’e göre “duyusal bilinç”, şeyin yani nesnenin özne karşısında özerk, bağımsız, tekil bir şey olarak bulunmasıdır. Nesnenin renk, koku, tat gibi öğeleri duyumsamanın alanına girerken, uzam ve zamanda ayrımlaşan dışsal ögesi biçim ise görünüm alanına girmektedir. Duyusal bilinç vasıtasıyla şekillendirici bir tarzla işlenerek farklı öğeleri birleştirilmek suretiyle tek boyutlu hale getirilen nesne başka bir şeye dönüştürülmektedir. Diğer bir ifadeyle herhangi bir düşüncenin tekil bir şey olmasına rağmen çok çeşitli özellikleri içinde barındırmasında olduğu gibi nesneye ait birçok özellik harmanlanarak nesne tekil başka bir şeye, düşünüm belirlenimlerine, genelliklere dönüştürülebilmektedir. Tekil olan bu şey, “başkayı” kendisinden ayrı tuttuğu için başka ile ilişkiye girerek ve başka tarafından dolaymlanarak kendini aşmak zorundadır. Dolayısıyla buradan tekilin varlık nedeninin, hakikatinin başka ile ilişkilendirilmek olduğu görüşüne ulaşmak mümkün olmaktadır. Hegel’e göre düşünüm belirlenimleri olarak bahsedilen ilişkilere vakıf olan bilinç, algılama “algılayıcı bilinç” olarak adlandırılmakta; diyalektik içeriğe sahip “duyusal bilinç” ise algılamanın nesnesi konumunda olmaktadır (Kula, 2010, s.219-220).

Algılama “algılayıcı bilinç”; somut ilişkiler ve bağıntılar ile geniş düşünce belirlenimleri arasındaki ilişkidir. Bu cihetten bakıldığında, algılamada nesne ile

bilincin özdeşliği soyut kesinlik değil, bilme yani belirlenmiş bir kesinliktir. Bunun sonucunda kendilerinden yola çıkılan algılamalar kendi içlerinde düşünümlemek suretiyle özel, genel, gerekli, lüzumsuz vb. kategoriler oluşturulup bunlardan da deneyimler oluşturulmaktadır. Algılama da, duyusala dair gözlemlerden yola çıkılmasına rağmen sadece bununla sınırlı kalınmayıp bunun ötesine geçilerek duyusalı dolaysız olarak gözlemlenemeyen bir genel ile ilişkilendirme de yapılmakta; her tekil şeyi kendi içinde bağıntılı bir şey olarak bilmeye, tekil şeyler arasında meydana gelen ilişkileri ve etkileşimleri ortaya koymaya da çalışılmaktadır. Duyusal bilinç, şeyleri yani nesneleri yalnızca bilip onları dolaysızlıkları içinde gösterirken; algılama, şeylerin yani nesnelerin arasındaki bağıntıları kavrayarak açığa çıkarmak suretiyle gerçekliğini de kanıtlamaktadır. Bu aşamada koşullardan koşullara gelindiği için sonsuz bir ilerleme içine girilmekte, bu noktada da her şeyin deneyimlenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Kula, 2010, s.220-221).

Kavrayış “anlayan bilinç”; bu aşama öncesinde nesne bir görünüş halinde bilinçten bağımsız kendi başına özerk bir şey olarak var olurken, diğer taraftan nesnenin bilinçte var olan düşünümü ise yine kendi başına var olan içsel ve genel bir şey olarak bilinçte ortaya çıkmaktadır. İşte “kavrayış” olarak bahsettiğimiz şey böyle bir nesneye ilişkin anlık farkındalık olmaktadır. Kavrayış süreci içinde özne ve nesnenin karşılıklı özerkliğini ihtiva eden bilinç ortadan kalkarak özne kendisinden ve nesnesinden ayrımlaşmamış bir ben olarak, “öz bilinç” haline gelerek yeni bir varlığa kavuşmaktadır (Kula, 2010, s.221).

Öz bilinç yani “kendinin bilinci” aşamasında bilinç, kendi öz hareketlerinin farkına varıp saf genelliğinden ve algılayıcılığından sıyrılarak kendine bakmakta, nesneyi adeta kendi içinde görmektedir (Hilav, 2012, s.103). Nesneyi kendi tasavvuru ve tasarımı olarak bilerek (Kula, 2010, s.222) diğer bir ifadeyle duyusal ve algılanan evrenin varlığından bir yansımayı kendinde bulmaktadır (Hegel, 1986a, s.119). Bu cihetten bakıldığında bilen “özne” ve bilinen “nesne” birbirine özdeş hale gelmekte (Aydın, 2012, s.215) diğer bir deyişle, her “kendi için” olan varlık kendi karşıtını gösterdiğinden (Emge, 2001, s.25), özne ve nesne de birbirinden ayrı, bağımsız iki

gerçeklik olarak değil, bir gerçekliğin iki ayrı görünümü olarak özdeşlik içinde var olmaktadırlar (Stace, 1976, s.125).

Bilincin bu aşaması çocuğun etrafındaki çeşitli nesneleri birbirinden ayırt etmeye başladığında onlar hakkında edindiği imgeye benzemektedir. Bir önceki aşamada saf genellik halinde bulunan bilinç, bu aşamada saf farklılaşma haline dönüşmekte; kendine bakarken sanki bir başkasına bakıyormuş gibi bir ikileşme yaşamakta, bunun akabinde hem özne hem de nesne halini alan bilincin kendi içinde ötekinin ortaya çıktığı görülmektedir. Ötekinin bu ortaya çıkışı, kendini kendinden ayırıp bir başkasına baktığı gibi kendine bakan bilincin kendi nesnesi haline gelmesinin yarattığı bir sonuç olmaktadır. Bu surette ilkel genellik hali olan bilincin, kendi kendisiyle çelişki içinde olduğu ilk aşama olumsuzlanarak, özbilinç yani kendinin bilinci aşamasına ulaşılmış olmaktadır (Hilav, 2012, s.103). Neticede dış dünyaya, nesneler dünyasına dair bilinç olmaksızın insan varoluşundan söz edilemeyeceği gibi diğer taraftan gerçek insansal varoluştan söz edebilmek için insanın ben derken kendini açığa vurduğu özbilincin varlığı gerekmektedir (Kojève, 2015, s.36).

Özbilinç yani ben var olmak, kendisi ve başkaları tarafından tanınmak, kabul edilmek için kendisini belirlemekte; kendisini belirlerken de çevresindeki ben olmayan nesnelere, ötekilere karşı sınırlarını da oluşturmaktadır. Ben'in kendisine yönelik yapmış olduğu her belirleme diğer taraftan nesneye, ötekiye dair olumsuzlamayı da içermekte yani ben'in kendini belirlemesi kendinin dışında kalanları olumsuzlamasıyla mümkün olmaktadır (Orman, 2017, s.480). Örneğin "ben evren de var olan bir insanım" dendiğimizde aynı zamanda bu cümle benim dışımda evrende insan olmayan varlıklar da var anlamını da ihtiva edebilmektedir. Dolayısıyla bu cümle evrendeki "tüm varlıklar insandır" gibi anlaşılırdı burada ben'i diğer varlıklardan ayıracak herhangi bir kıstasın varlığı mümkün olmayacaktı. Ayrıca burada ben kendisini ortaya koyarken mecburi olarak nesneye, ötekiye de işaret etmekte kendisiyle birlikte onu da belirlemekte hâsılı öteki, ben dolayısıyla ortaya çıkmaktadır. Ben'in, kendisi olabilmek için nesnesine ötekiye ihtiyacı olduğu gibi, ötekinin de kendi ben'i olması için kendi ötekisine ihtiyacı bulunmaktadır. Netice itibarıyla hem ben hem de öteki kendileri için ben iken birbirleri için öteki konumunda olduklarından bu da her ikisinin birlikte bulunaklılığını gerekli

kılmakta; bu birlikteliğin varlığı ise ben ve öteki ayrımının devamlı surette diyalektik olarak yeniden üretilmesiyle mümkün kılınmaktadır (Orman, 2017, s.474-477).

Özbilinç, genellik şeklinde ortaya çıkmış olan bilinci olumsuzlamakta; bunun neticesinde bilinç kendisine dönerek, kendisiyle tam bir eşitlik haline girmek zorunda kalmaktadır. Bu ilk olumsuzlama yani özbilinç aşaması “kendinde bilincin”, “kendi için bilinç” haline dönüştüğü bir düzey olmaktadır. Mutlak özne aşaması (üçüncü aşama) ise özbilinç aşamasını olumsuzlamakta dolayısıyla bu aşama, bilinci özne nesne ikiliği içinde bırakmaması açısından olumsuzlamanın olumsuzlanması olmaktadır. Bu aşamada bilinç, kendisini öz edimleri içinde görüp tanıdığı için daha önce kendisinde ortaya çıkmış olan öteki ortadan kaybolmaktadır. Özne artık kendi ötekisini olumsuzlaması yoluyla, kendisini yine kendisiyle dolayımlayan bir devinim olmaktadır (Jaeschke, 2013, s.580). Diğer bir ifadeyle bilinç ve özbilinç aşamalarının diyalektik sentezinden meydana gelen mutlak özne aşamasında öz itibarıyla hem genellik olarak bilinç, hem de kendi edimlerine dönmüş somut tezahür olarak özbilinç bir arada bulunmakta; diğer taraftan mutlak özne kendisini edimleriyle devamlı surette gerçekleştiren, etkin ve canlı organizma niteliği taşıyan kendinde ve kendi için bir bilinç olmaktadır. Bu aşamada artık, kendinde bilinçte, kendinde nesnede ortadan kalmakta, bilinç kendi nesnesinde gerçekleştirilirken nesne de bilinçte gerçekleştirilmekte, her iki aşamanın sentezlenmesinden müteşekkil organik birliktelik durumundaki bilinç, istek temelli insansal varoluşa ulaşmaktadır (Hilav, 2012: 104-105).

3.3. İstek Kavramı Temelinde Öz Bilincin (Kendinin Bilincinin) Öteki Bilinçlerle İletişim ve Etkileşimi

Sözlük anlamı itibarıyla “istek” her hangi bir şeye ulaşip onu elde edebilmek için duyulan yoğun arzu (Cevizci, 1999, s.78), gerçek ya da hayali bir amaca doğru bilinçli veya kendiliğinden yönelim (Timuçin, 2004, s.30), iradi bir etkinlik anlamlarını ihtiva etmektedir (Hançerlioğlu, 1976a, s.143). Hegel’e göre ise istek, bir noksanlığın ve yoksunluğun bilinci olarak kendini etkin ve de pratik bir şekilde gerçekleştiren, eylemde bulunan özbilinçtir. Bu minvalde özbilince sahip olan insan kendi varlığını ve kesinliğini doğrulamak, kendi gerçekliğine ulaşmak için kendinden ayrı olan başka nesneleri istemekte (Kılıçarslan, 2015, s.134); dolayısıyla sahip olduğu istek aracılığıyla

çevresindeki nesnelere yönelmekte, bu nesnelerle ilişki içinde olmakta ve onları kullanmaktadır (Marcuse, 1989, s.92).

Öncelikle çevresindeki nesnelerin bilinci içinde olan insan bu nesnelere karşı yoğunlaşıp odaklanmış bir şekilde seyir hali içinde olmaktadır. Seyir halindeki insan adeta kendini unutmuştur, seyrettiği nesneden başka bir şeyi özellikle kendi ben'ini düşünmemekte; nesnesinin ne kadar çok bilincinde ise aksine kendinin o kadar az bilincinde olmakta dolayısıyla da nesnesinden bahsetmesi söz konusu iken ben sözcüğü, söyleminde yer almadığı için kendisinden hiçbir zaman bahsetmesi mümkün olmamaktadır. Bu minvalde Hegel'e göre ben'in ortaya çıkması için edilgin bir şekilde sadece varlığını açığa vurucu seyredişten başka bir şey gerekmektedir ki oda istektir. Çünkü insanın bir isteği olduğunda misal olarak acıktığı için yeme isteğinin bilincinde olduğunda mecburi, olarak kendinin bilincini de edinmektedir. Ben sözcüğünden yararlanmak suretiyle yeme isteğini açığa vurabilen insan, nesnesinin seyredişine ne kadar dalmış olsa da açlığını gidermek amacıyla nesneyi tüketmeye ilişkin istek doğduğu an derhal kendine çağrılmakta; kendisinden ayrı bir dış gerçeklik olan nesnesinin yanında kendisinin de var olduğunu görmektedir. Dolayısıyla özbilincin yani hakiki insansal varoluşun temelinde edilgin bir seyretme hali değil, eylemden doğan ve eylemi doğuran istek yer almaktadır (Kojève, 2015, s.37-38).

İnsan ben diyerek sadece isteğini açığa vurmamakta, bununla birlikte isteğinin ardından gelen ve nesnesini dönüşüme uğratacak olan eylemi de sergilemektedir. İnsanın isteğinden doğan eylem ona doyum sağlamakta, bu doyuma da istediği nesneyi olumsuzlama, dönüştürme, tahrip etme, ortadan kaldırma yoluyla kavuşabilmektedir. Çünkü istek doyumu sağlasa bile özü itibarıyla yıkıcı ve içeriği açısından da bencil olduğu için isteğin nesne ile olan ilişkisi yapıcı ve oluşturuca bir ilişki değil bencilce bir yıkım ilişkisi olmaktadır (Kula, 2010, s.222-224). Misal olarak insanın açlık hissini gidermek ve doymak için nesnesini yani yiyeceği yiyip tüketmesi gerekmektedir. Dolayısıyla isteği temelinde gerçekleştirmiş olduğu her eylemi olumsuzlayıcı olmakta, nesneyi olduğu gibi bırakmamakta, varlık olarak olmasa da biçimsel olarak ortadan kaldırıp yok etmektedir. Çünkü istekten doğan olumsuzlayıcı eylem tamamen yok edici olmamakta, isteği doyuma ulaştırmak amacıyla nesnel bir gerçekliği ortadan kaldırırken

onun yerine ortadan kaldırma süreci içinde öznel başka bir gerçeklik yaratmaktadır. Bir önceki örnekte bahsettiğimiz üzere açlık hissini gidermek için nesnesini (yiyeceği) tüketen insan kendinden farklı bir şeyi ortadan kaldırıp, kendisine katarak, kendi bünyesinde dönüşüme uğratarak vitamin, mineral, enerji vb. kendi gerçekliğine dönüştürerek biyolojik, özce hayvani varlığını korumakta ve sürdürmektedir. Yani özbilinç (isteğin ben'i), ben olmayana olumsuzlayarak, ortadan kaldırarak, verilmiş varlığını yıkarak, yeni bir varlık yaratan bir ben olmakta, olumsuzlama yoluyla olumlu bir içeriğe kavuşmaktadır (Hilav, 2012, s.138-139).

Neticede isteğin etkin bir şekilde doyumuyla yaratılan ben, isteğinin yöneldiği nesneyle benzer doğaya sahip olmakta, yani sadece yaşayan (hayvansal) canlı bir ben olmaktadır. Tükettiği bu doğal nesneye, verilmiş varlığa bağlı olarak ortaya çıkan ben, kendini kendine ve başkalarına ancak kendinin duygusu olarak açıp ortaya koyabilmekte, diğer bir deyişle özbilince hiç bir zaman ulaşamamaktadır. Dolayısıyla bu ben'in kendisini nesnesinden bağımsızlaştırmak, özgürleşmek, kendi özerkliğini gerçekleştirmek, özbilince ulaşabilmek için isteğinin doğal olmayan bir nesneye, verilmiş varlık olmayana, başka bir ben'e yani başka bir insanın isteğine yönelmesi kaçınılmaz olarak gerekmektedir. Çünkü istek, ancak başka bir ben'e ve bu başka ben'in isteğine yönelmiş olmak koşuluyla insansallaştırıcı (özce hayvani olandan ayırıcı) olmaktadır (Gadamer, 2013, s.198-199).

İnsanın insansal olmak için bir nesneye kendini kabullendirmek amacıyla değil, bir başka isteğe kendini kabullendirmek amacıyla hareket etmesi gerekmektedir. Örneğin bir nesneyi insansal olarak isteyen insan, o nesneyi ele geçirmekten çok bu nesne üzerindeki edineceği sahiplik hakkının başka bir insan (istek) tarafından bilinip, tanınip, kabul edilmesini sağlamak amacıyla eylemde bulunmakta; bu başkası üzerine kurmuş olduğu üstünlüğünün yine bu başkası tarafından bilinip tanınmasını sağlamak istemektedir. Dolayısıyla insansal olan bu ben'i oluşturan ve açığa vuran böyle bir bilinip tanınma isteğinden kaynaklanan eylem olmaktadır (Kojève, 2015, s.40).

Bu noktada Hegel de herhangi bir özbilincin yine başka bir özbilinç için var olduğunu ve bu nedenle gerçekte salt bu yolla bir özbilinç olabildiğini söylemektedir (Hegel, 1986a, s.124). Diğer bir deyişle insanın bilincinin özbilinç haline ulaşabilmesi,

hayvani olan doğasını aşır insani olabilmesi için kendi isteğinin bir başka bilincin isteğine yönelmesi, bu başkasının isteğini talep etmesi ve ona kendisini kabul ettirmeyi arzlaması gerekmektedir. Çünkü bilinç varoluşunun gerçek tatminini yalnızca kendisini kabul ederek tanıyacak başka bir bilinçte bulabilmekte (Bumin, 2016, s.105); bilincin hakikati ise ancak özbilinçlerin iletişimde ve uzlaşımında ortaya çıkabilmektedir (Bumin, 2016, s.91).

Özbilinç başlangıçta sadece yalın, nesnesi olan başka her şeyi kendi dışında bırakıp kendi kendisine özdeş kendi varlığı içinde bir birey olmaktadır. Özbilincin karşısına kendi dışında bir (başkası) özbilinç çıktığında bir insan bir insana karşı ortaya çıkmakta, dolayısıyla farklı özbilinçlerin birliktelikleri mevzu bahis olmaktadır (Hegel, 1986a, s.126). Bu birliktelik neticesinde bir özbilincin yaşamla ve gerçeklikle ilişkisi diğer özbilinçlerle iletişimde ve etkileşimde bulunma yoluyla edindiği pratik etkinlikleriyle belirlenmektedir (Frolov, 1991, s.59). Çünkü her özbilinç ancak isteği dolayısıyla nesneleriyle dokunuşma içinde kendi kendinin bilinci durumuna gelebilmektedir (Timuçin, 2005, s.332). Bir özbilincin, özbilinç olabilmesinin yolunun istekten geçtiğine, buna mukabil isteyen, talep eden ben'i içeriğine kavuşturan şeyin meylettiği nesne olduğuna göre, insanın kendi doğal (hayvani), verilmiş varlığını aşır özbilinç olmasının tek yolu isteğinin başka bir isteğe, başka bir ben'e yönelmesidir (Bumin, 2016, s.29). Çünkü bir varlığı ben olarak oluşturup ve onu ben demeye sevk ederek ben olarak kendini açığa vurmasını sağlayan onun bilinçli isteği olmaktadır. Dolayısıyla her insan, kendi isteğiyle bir ben olarak, diğerine yani ben olmayandan öze farklı olana karşı kendini oluşturup, kendini hem kendine hem de başkalarına açığa vurmakta, insansal ben bir isteğinin ben'i olmaktadır. Diğer bir deyişle kendisinin bilincinde olan özbilincin kendisi isteği içermekte ve ön koşul olarak yine isteği gerektirmektedir (Kojève, 2015, s.74-75).

Bir insana ait olan isteğin insanlaştırıcı olması için bir nesneye değil, bir başka insana ait isteğe yönelmesi diğer bir deyişle herhangi bir nesneye yönelik öze kendinden farklı başka bir isteği boyunduruğuna almaya çalışması gerektiğinden bahsetmiştik. Buna binaen insanın isteği bir nesneye mesela bir metal türü olan altına meyletse bile, hakikatinde bu nesne yani altın, sahip olduğu tabi değeri sebebiyle değil

diğer başka isteklerinde nesnesi durumunda olması, bu isteklerin ona verdiği değer ve onu talep etmeleri cihetinden istenmektedir. Bu durum da talep edilen nesne vasıtasıyla iletişim ve etkileşim içine giren iki ya da daha çok isteyen ben'in varlığı söz konusu olmaktadır. Taraflardan her biri nesne üzerinde sahiplik iddiasını ve kendisinin bu nesnenin sahibi olarak tanınmasını muhatabına kabul ettirmeye çalışmakta bunu yaparken de onun isteğini hedef alarak aslında onun isteğini istemekte diğer bir deyişle kendi varlığını ve diğeri karşısındaki üstünlüğünü ona kabul ettirmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla insanı yani özbilinci meydana getiren istek kendi varlığını kabul ettirip onaylatma isteği temelinde icra edilen ve ondan kaynaklanan eylem olmaktadır (Bumin, 2016, s.28-31).

İnsan tıpkı hayvanın biyolojik varlığını korumak ve sürdürmek amacıyla nesnelerden beslendiği (yemek, içmek vb.) gibi isteklerinden beslenmektedir. İnsanın hayvandan özü itibarıyla ayrılabilmesi için insansal isteklerinin sadece biyolojik varlığını sürdürmek amacıyla taşıdığı hayvansal isteklerinden daha ağır basması gerekmektedir (Hilav, 2012, s.138-139). Hayvanın tüm istekleri, daima kendi varlığını korumak ve yaşamını sürdürmek isteğinin sonucu olmaktadır. O halde insanın hayvandan özce farklılığını ortaya koyması için insansal isteğin, hayvani bir istek olan varlığını koruma ve yaşamını sürdürme isteğini aşp onun ötesine geçmesi gerekmektedir. Diğer bir deyişle insan ancak hayvansal hayatını insansal isteği yoluyla tehlikeye atıp insan olarak kendini ortaya koyabilmekte, bu tehlike vasıtasıyla insanın gerçekliği kendini yaratıp bir gerçeklik olarak serimleyebilmekte, dolayısıyla hayvansal gerçeklikten özce farklı olduğunu ancak bu tehlikeyi göze alarak kanıtlayabilmektedir. Bu nedenle özbilincin varlığından bahsetmek mecburi olarak yaşamsal değer içermeyen bir amaç nedeniyle hayatını tehlikeye atmaktan bahsetmek demektir. Bu minvalde insan, ancak başka bir isteğe yönelen insansal isteğini doyuma ulaştırmak için yaşamını tehlikeye atma yoluyla bir insan (özbilinç) olduğunu kanıtlayabilmektedir (Bumin, 1988, s.9-10).

Çünkü bir başka insanın isteğini istemek, başka bir açıdan da kişinin temsil ettiği değer, bir başkası tarafından talep edilen bir değer olmasını istemek, yani başkasının ben'i özerk bir değer olarak kendi değeriymiş gibi kabul etmesini istemek

demektir. Dolayısıyla insan gerçeğini ve özbilinci oluşturan tüm insansal istekler, nihayetinde bir başkası tarafından tanınıp kabul edilmeye bağlı olmaktadır (Hilav, 2012, s.142). Diğer bir deyişle özbilincin ortaya çıkışı kaçınılmaz bir şekilde diğer özbilinçlerin arasındaki ilişkiden geçmekte, özbilinçler arasında var olan ilişkinin özü ise kaçınılmaz bir şekilde kendi varlığını kabul ettirme adına savaş olmaktadır.

İnsanın bir özbilinç olarak kendisini gerçekleştirerek açığa vurmasının, kendisini hakiki bir doyuma ulaştırmasının yolunun ancak, tümel bir şekilde bilinip tanınmayla gerçekleşebileceği görülmektedir. Diğer taraftan, sayısız çoklukta olan bu tümel bilinip tanınma isteklerinden kaynaklanan eylemin, özü itibariyle başlangıçta ölüm kalım için girişilen hayati bir savaştan başka bir şey olamayacağı da apaçık ortadadır (Kojève, 2015, s.41). İşte Hegel'in Efendi Köle Diyalektiği bu noktada, her bir insanın, olumsuzlayıcı ve tahrip edici bir eylemle, bir başkasını, bütün diğer insanları kendine boyun eğdirmek istemesi sebebiyle giriştiği bu savaşı (özbilinçler arasındaki bu savaşı) ve bu savaşın sonuçlarını aydınlatıcı bir şekilde ortaya koymaktadır (Bumin, 2016, s.36).

3.4. “Efendi” ve “Köle” Kavramlarının Hegel'in Perspektifinden Felsefi ve İdeolojik Temelleriyle Değerlendirilmesi; Efendi Köle Diyalektiği'ne Giriş

Hegel'e göre, özbilincin hakikati “özgürlük” ve “bağımsızlık” kavramlarından müteşekkildir. Dolayısıyla özbilinçli olma (kendinin bilinci olma) aynı zamanda özgür olmanın bilinci olma anlamına gelmektedir (Kılıçarslan, 2007, s.83). Bu minvalde “özgürlük” kavramı, kişinin özerk bir şekilde hiçbir şeye ya da hiç kimseye bağımlı olmaması (Bezci, 2006, s.240), kendi gerçekliğine ulaşmanın zorunluluğunu kendi içinde barındırarak kendini bilmesi (Hegel, 2014, s.71), kendi kendini belirlemesi, düzenlemesi, yönlendirmesi ve denetlemesi vb. birçok anlamı ihtiva etmektedir. Dolayısıyla özgür insan dendiğinde tüm dış etki ve dayatmalardan bağımsız olarak kendini kendi arzu, ideal ve amaçlarına göre yönlendirebilen bir insan motifi karşımıza çıkmaktadır (Özlem, 2000, s.36). Hegel'e göre ise özgürlük, insanın, insan olmaklığı dolayısıyla insansal yaşamını ve varlığını devam ettirirken (Holz, 2017, s.62) diğer taraftan kendi için aşamasında sürekli devinim içinde olma hali olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla Hegel'in nezdinde kendi varlığını diyalektik olarak

yadsımayan, yıkmayan, tahrip etmeyen, yeniden kurmayan insan özgür olamamakta (Ege, 2006, s.583) diğerk bir deyişle özgürlük, çalışıp uğraşarak kendini kendi kaderinin efendisi haline getiren kişinin başarısı sayılmaktadır (Öke, 2010, s.25). Kuşkusuz bu minvalde insanın elde edebileceğı en büyük başarı, savaş dolayımıyla gerçekleştirebileceğı verili hayata esir olmama durumu yani özgürlük olmaktadır. Çünkü insan yalnızca savaş dolayımıyla ölümü hissedebilmekte ve ancak ölüm korkusundan kendini azade edebildiğı takdirde özgür olmayı başarabilmektedir (Yalvaç, 2009, s.29).

Özgürlüğü bağımsızlığın eşdeğeri olarak varsayan insan, bağımsızlığı ise başka bir özbilincin (isteğinin) bağımsızlığını olumsuzlamak suretiyle kendini belirleme olarak görmeye başlamaktadır (Kılıçarslan, 2007, s.83). Bu olumsuzlama insanoğlunun bir başka özbilince yani isteğe meyleden kendi insansal isteğini doyuma ulaştırmak için hayatını tehlikeye atarak insan olduğunu kanıtlaması şeklinde gerçekleşmektedir (Hilav, 2012, s.142). Bu nedenle insanın hayatını tehlikeye atma davranışı insansal varlığı açısından negatif bir eylem olarak görölse bile özgürlük ve bağımsızlık gayesi ile gerçekleştirilmesi hasebiyle üstün bir değer ihtiva etmektedir (Hegel, 1991, s.261). Çünkü Hegel'e göre yaşam bir nevi iki özbilinç arasındaki çekişmeden kaynağını almakta, dolayısıyla kendi hayatını tehlikeye atmaksızın ve ötekinin hayatını olumsuzlamaksızın kendini olurlama mümkün görölmemektedir (Kılıçarslan, 2007, s.84).

Bu cihetten her bir özbilinç saf hale gelip bir özbilinç olabilmek için hem kendi, hem de onaylanma isteğı taşıdığı ötekinin canlı varlığına bağılı olmakta; diğerk yandan özbilinç olmayı gerçekleştirebilmek içinse ötekinin isteğini talep etmektedir (Dursun, 2004, s.190). Ötekinin isteğini talep etmekle, aslında kendini, onun isteğinin istemekte olduğı değerın yerine koymayı talep etmekte diğerk bir deyişle onun, benim değerimi özerk olarak kendi değeri gibi bilip tanınmasını talep ediyorum demekte (Kojève, 2015, s.78), yani kendi nesnesinin (ötekinin) isteğini talep ederek, peşinden giderek ve onun isteğı tarafından tanınıp kabul edilmek suretiyle tatmin olabilmektedir (Doğan, 2015, s.166). Bu tanınıp kabul edilme arzusu öyle güçlü bir şeydir ki insan, bu arzunun etkisiyle bir yandan öteki tarafından ele geçirilme korkusu içinde olduğı halde

yine de tutkulu bir şekilde onu talep etmekte, onda kendi yansımasını aramakta, diğer yandan da onu olumsuzlamaya çalışmaktadır (Butler, 2007, s.28). Dolayısıyla da özbilinci ve insansal gerçekliği oluşturan isteklerin tümü nihayetinde tanınma ve kabul edilme isteğinin bir sonucu olmakta ve insanın hayatını tehlikeye atarak ölesiye bir savaşa girme eylemi böyle bir isteğin sonucu meydana gelmektedir (Bumin, 1988, s.10). Aslında insan, kendi hayatını riske atarak giriştiği bu ölüm kalım savaşında ötekini öldürmeye çalışmakla, hem ötekinin hem de kendinin maddi varlığına bağımlı olmadığını göstermeye çalışmaktadır (Dursun, 2004, s.190). Bahsedilen tüm bu nedenlerden dolayı Hegel için “savaşma” eylemi, insanın özbilincini geliştiren, onun özgürleşmesine ve özerkleşmesine pozitif katkı sağlayan önemli bir unsur olarak görülmektedir (Yalvaç, 2008, s.93-94). Bu minvalde bir özbilinç savaş yoluyla hayatına tehlikeye atamayacak derecede yaşamına bağlıysa, kendi için bağımsızlığın ifadesi olan tanınma ve kabul edilme durumu gerçekleşemeyecek, diğer bir deyişle kişi olarak görülse bile özerk bir özbilinç olarak tanınma gerçekliğini elde edemeyecektir (Kılıçarslan, 2007, s.84).

Özbilinç olma yolunda itibar elde etmek amacıyla gerçekleştirilen böyle bir savaş olmaksızın yeryüzünde insanoğlunun varlığından bahsetmek mevzu bahis olamamakta dolayısıyla insansal varlığın oluşabilmesi için asgari bu şekilde iki isteğin bulunup karşı karşıya gelerek çarpışmaları zorunluluk arz etmektedir. Burada her iki istekte kendinin ve doğasının sınırlarını zorlayıp kendini üstün bir değer olarak diğerine kabul ettirmek amacıyla ölümüne bir savaşa girmektedir (Hilav, 2012, s.142). Bu cihetten doğal sınırlarının içinde kalarak yalnızca içgüdülerinin doyumuyla yaşamını idame ettirmeye odaklanan canlı varlığın biyolojik ve hayvansal varlığını aşip insana dönüşmesi mümkün görülmemektedir (İzmir, 2013, s.78). Dolayısıyla insansal gerçeklik ancak, böyle bir savaş sonucu kendini oluşturup gerçekleştirerek hem kendine hem de başkalarına açığa vurabilmektedir (Kojève, 2015, s.78). Bu savaşta her iki taraf rakibinin dikkatini çekmek amacıyla birbiriyle savaşmakta, kendisinin ve isteğinin rakibi tarafından hesaba katılmasını beklemekte ve kendi açısından kesin olan varlığını hakikat düzeyine çıkarmaya çalışmaktadır. Bir nevi rakibine eylem ve davranışınla beni ve isteklerimi hesaba kattığını gösterirsen benim varlığım gerçek olur mesajını vermektedir (Sennett, 2014, s.145). Bu minvalde insan ancak bir başka insan yoluyla

insan olabilmekte, varoluşunun kökeni onun öteki, ötekininse onun için olmasına dayanmakta ve özbilinç gerçekliğini “biz” hakikatinden almaktadır (Marcuse, 1989, s.93).

Her ne kadar özbilinç gerçekliğini biz hakikatinden almış olsa bile aslında bu savaş sürecinde taraflardan her biri diğerine karşı üstünlük kurmayı, onu kendine boyun eğdirip itaat ettirmeyi, son tahlilde onu ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Copleston, 1996, s.29). Öte yandan, rakiplerden biri diğerinin varlığını tümüyle ortadan kaldırıp onu bir hiç ve yokluk haline getirirse, kendisinin varlığını tanıyacak kendi dışında kimse olmayacağından bu anlamsız ve çelişkili bir zafer haline gelecektir. Bu nedenle savaşın sonucunda rakibinin üzerinde üstünlüğünü kurup kendini kabul ettirecek bir efendinin ve bu efendiye boyun eğerek isteklerine itaat edip onu takdir edecek bir kölenin (ötekinin) doğuşu kaçınılmaz olmaktadır (Sennett, 2014, s.145.) Diğer bir deyişle bu savaş sürecinde rakiplerden biri pes edip geri adım atmasaydı savaşın taraflardan birinin yahut her ikisinin ölümüyle sonuçlanması kaçınılmaz olacak; birinin efendi olarak kabul edilip tanınması, ötekinin köle olarak boyun eğmesi söz konusu olmayacağından insansal varlığın gerçekleşerek açığa vurulması mümkün olmayacaktı (Bumin, 1988, s.11). Dolayısıyla insansal gerçekliğin kabul edilmiş gerçeklik olarak ortaya çıkabilmesi için, her iki rakibin de savaş sonucunda hayatta kalması gerekmekte; bu da ancak savaş sürecinde rakiplerin farklı şekilde davranmalarıyla mümkün olmaktadır. Yani önceden hiçbir şekilde tayin edilmeksizin savaş esnasında karşılaştıklarında rakiplerden biri ölümü göze alıp efendi olabilmek uğruna hayatını riske atarken, diğeri ölüm korkusuyla riske girmeden kendi isteğini bir kenara bırakarak onun isteğine boyun eğmekte, onun tarafından kabul edilip tanınmaksızın onu efendisi olarak ve kendini efendinin kulu, kölesi olarak kabul edip tanımak ve tanıtmak zorunda kalmaktadır (Hilav, 2012, s.143). Buradan Hegel’e göre özbilinçler arasındaki isteklerin karşılıklı olduğu, efendi olmak kadar köle olmanın da istenerek kabul edildiği sonucuna varılmakta (Anık, 2015, s.143); bu iki tarafın ilişkisinden doğan Efendi Köle Diyalektiği ise, insanın özgür olma, özbilincinin hakikatine ulaşip onu ötekiler için de kabul edilebilir hale getirme eyleminin ifadesi olmaktadır (Bozkurt, Günay ve Çelik, 2018, s.329).

Efendi ve köle arasında savaş dolayımıyla gerçekleşen bu diyalektik ilişkiyi detaylı bir şekilde ele alacak olursak; başlangıçta hiçbir şekilde ötekini tanıyıp kabul etme düşüncesi içinde olmayan insansal varlık buna rağmen öteki tarafından tanınıp kabul edilme isteği içinde olmaktadır (Lukacs, 2013, s.15). Bunun nedeni insansal varlığın, kendi varlığı, şahsi değeri ve özgürlük idealinden emin olurken öteki için böyle bir düşünce içinde olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu düşünce içinde hayatını tehlikeye atarak savaşta galip gelse bile kendisi öteki tarafından tanınıp kabul edilirken ötekini tanıyıp kabul etmeyecek dolayısıyla tanınıp kabul edilmesi karşılıklı olmayacaktır (Kojève, 2015, s.82-83). Diğer taraftan insansal varlığını reddetmiş olduğu öteki, onu tanıyıp kabul ederek ve bu düşüncesini ona karşı açığa vurarak aslında onun ötekisinden mutlak olarak başka olmadığını bilakis insansal varlığını reddetmiş olduğu bu ötekiye bağımlı olduğunu ortaya koymaktadır. Reddetmiş olduğu bu öteki, ona kendisini geri vermedikçe kendinin dışına çıktığı için kendi başına var olamamakta dolayısıyla bu kendinin dışındaki varlığını da ortadan kaldırması elzem olmaktadır (Kula, 2010, s.139-140). Bu ortadan kaldırmayı gerçekleştirmediği takdirde, öteki dolayımıyla oluşan varlığını, mutlak olumsuzlayıcı olumsuzluk şeklinde seyretnmek zorunda kalmaktadır. Diğer bir deyişle insansal varlık ancak, kendisinin bir başka insansal varlık tarafından tanınıp kabul edilmesini sağlamak istediği ölçüde insansal olmaktadır (Kojève, 2015, s.84-85). Diğer bir insansal varlık tarafından tanınıp kabul edilmediği sürece, eyleminin amacı bu öteki olmakta, insansal gerçekliği ve değeri bu öteki tarafından tanınıp kabul edilmesine dayanmakta, hayatının anlamı bu ötekinde yoğunlaşmakta, dolayısıyla kendi gerçekliğinden koparak kendinin dışına çıkmaktadır. Aslında onun istediği ve onun için kıymet ifade eden kendi öz gerçekliği ve değerine kendi benliğinde sahip olma isteğidir. Bu isteğin gerçekleşebilmesi için diğer varlığını ortadan kaldırmak yani öteki tarafından tanınıp kabul edilmesini sağlamak ve bunun kesinliğini benliğinde hissetmek zorundadır (Hilav, 2012, s.147).

Diğer taraftan değinilmesi gereken önemli bir husus daha bulunmaktadır. İnsansal varlık açısından hayati öneme haiz olan tanınıp kabul edilmenin onu doyuma ulaştırabilmesi için, rakibinin de bir insansal varlık olduğunu bilip kabul etmesi gerekmektedir. Hâlbuki başlangıçta bunu yapmamakta yani rakibini bir hayvan olarak gördüğünden onu reddetme eylemini göstermektedir. Dolayısıyla hayvan olarak

gördüğü bu varlığın aslında bir insansal varlık olduğunu kabul etmesi için, rakibinin de bu savaş esnasında insansal varlığının tanınıp kabul edilmesi amacıyla hayatını tehlikeye atarak varlığını olumsuzlamaya hazır olduğunu görmesi gerekmektedir. Dolayısıyla ölümüne girilen bu savaşın taraflardan birinin ya da her ikisinin birden ölümüyle sonuçlanmaktan başka yolu bulunmamaktadır (Bumin, 1988, s.16). Bu ölüm olayıyla birlikte insansal varlığın hem kendini gerçekleştirme ve ortaya koyma edimi gerçekleşmemekte hem de açığa vurulmuş nesnel gerçekliği ve öznel kesinliği ortadan kalkmaktadır. Diğer bir ifadeyle savaş esnasında iki rakipte ölürse bilinçler tamamen ortadan kalkacağından ortada cansız bedenlerden başka bir şey kalmayacak ya da rakiplerden biri hayatta kalır ve diğerini öldürürse, ölmüş olan tarafından tanınıp kabul edilemeyeceğinden kazanmış olduğu zafer yenilgiye dönüşmüş olacak, bu takdirde galip olanın, kendi insansal varlığı ve değeri konusundaki kesinliği hakikate sahip olmaksızın öznel olarak kalacaktır (Kojève, 2015, s.85-86).

İnsansal varlığın özbilinç olmak ve kendini gerçekleştirmek için kendini olumsuzlayıp dönüşüme uğratması gerekirken, bu savaşta ölmesi sebebiyle varlığı ortadan kaldırılmakta dolayısıyla dönüşümünü başaramamaktadır. Bunun gerçekleşebilmesi için ortadan kaldırılanı koruyarak dönüştüren, yücelten “diyalektik” olarak ortadan kaldırılma gerekmektedir. Diyalektik olarak ortadan kaldırılan varlık doğal, verilmiş, içi boş ve anlamdan yoksun görünüşüyle ortadan kaldırılmış fakat özü, anlamlı yönü itibarıyla korunmuş ve bu olumsuzlama dolayısıyla yalnızca olumlu ve durağan olan doğal gerçekliğinden sıyrılarak daha çok anlaşılabilir, kavranabilir bir varlık tarzına yüceltilmiştir (Bumin, 1988, s.17). Demek oluyor ki tarafların birbirini öldürmesi ikisinin de bir işine yaramamakta, bunun yerine rakibin diyalektik olarak ortadan kaldırmak suretiyle özerkliği tahrip edilirken, hayatına ve bilincine dokunulmayıp bırakılması başka bir deyişle köleleştirip kullandırması gerekmektedir (Hilav, 2012, s.147).

Bu minvalde, karşılıklı tanınıp kabul edilme isteğiyle taraflaşmış bilinçlerin savaşından doğan Efendi Köle Diyalektiği’nde (Delecampagne, 2010, s.278) kurucu ve özsel önem taşıyan iki unsur bulunmaktadır. Bu unsurlardan biri kendi adına özsel gerçekliğinin öteki için verilmiş varlık olduğu köle yani bağımlı bilinç, diğeri ise kendi

adına kendi varlığının özsel gerçeklik olduğu efendi yani özerk bilinçtir (Hegel, 1986a, s.128). Diğer bir deyişle köleliğin özü bir başkası için yaşamak ve var olmak, efendiliğin özü ise kendi için yaşamak ve var olmaktır (Buck ve Morss, 2012, s.65-66). Nietzsche'ye göre insansal varlığın en temel duygusu korkudur (Sözer, 2009, s.58) ve bu temel duygu sebebiyle köle canını tehlikeye atarak sonuna kadar gidememekte yani efendinin prensibi olan kazanmayı ya da ölmeyi benimsemediği için yenilgiye uğrayarak öteki tarafından kendisine bahşedilen hayatı kabullenmektedir. Dolayısıyla ötekine bağımlı olarak kulluğu ölüme tercih etmekle hayvansal varlığının üstüne çıkamasa bile hayatta kalarak köle olarak yaşayabilmektedir (Kojeve, 2015, s.88). Kölenin ayırt edici özelliği efendi tarafından özü itibariyle bir şey, bir nesne olarak görülmesi ve tanınmamasıdır (Buck ve Morss, 2012, s.66). Bu nedenle de köle hiçbir zaman kişiliğini ve onurunu efendisinin karşısında etkili bir şekilde ileri sürememekte; efendisinin gözünde doğru dürüst bir itibarı olmadığını bildiği ve bu durumunu kabullendiği için çok fazla itibar kaybetmesi de söz konusu olmamaktadır (Scott, 2018, s.180). Ama köle, kendi açısından efendiyi, insansal varlığı, gerçekliği ve değeri içinde görüp kabul etmekte buna uygun davranış sergilemektedir (Bumin, 1988, s.18). Dolayısıyla efendinin varlığının kendi dışındaki kesinliği, kölenin tanıyıp kabul etmesiyle nesnelleşmiş ve dolayımlanmışdır diğer bir deyişle köle, doğal, dolayumsuz, hayvansal varlık olarak kaldığı halde, efendi verdiği savaş sayesinde dolayımılarak insansallaşmış, doğa üzerinde üstün hale gelmiştir (Kojeve, 2015, s.88).

Efendinin, doğa üzerindeki üstünlüğü, kendisi ve kendi amacı için var olamayan, varoluşunu sürdürmek için efendisinin amacının aracı konumunda olan kölenin çalışma edimi (emeği) sayesinde gerçekleşmektedir. (Özcan, 2013, s.135). Çünkü efendi bir yandan kölenin, tanınıp kabul edilme isteğini yadsırken diğer yandan ondan maksimum fayda sağlamayı amaçladığı için onun doğayı dönüştürüp değiştiren çalışma edimini kullanıp geliştirmesine imkân vermektedir (Küçükalp, 2010, s.59). Bu cihetten köle de varoluşunun kendine bahşedilen verili koşullarını, efendisinin isteklerine uygun olacak tarzda dönüşüme uğratmaktadır. Kölenin çalışma edimiyle değiştirilip dönüştürülen doğa, efendiye hizmet edip fayda sağlamakta buna mukabil efendinin doğaya hizmet etme zorunluluğu ise bulunmamaktadır. Çünkü efendi, köleyi boyunduruğu altına alıp çalışmaya zorlamakla doğayı da boyunduruk altına almış

olmakta bu sayede doğadaki özgürlüğünü gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla efendi savaşmıştır ama ihtiyaçları için çalışmamaktadır, bu yönüyle köleye bağımlı hale gelmiştir, varoluşu da sadece bir savaşçı varoluşu olarak devam etmektedir. Köle, efendinin sadece doğal ihtiyaçlarını gidermekle kalmamakta onun sonsuz bir arzuya dönüşen, gösteriş için sergilediği şaşaalı eğlence ve davetler, gösterişli kıyafetler, enfes yiyecek ve ziyafetler vb. şeyleri onun için hazırlayarak lüks ihtiyaçlarını da gidermektedir. Efendi kendi kölesine sadece doğal ihtiyaçlarını gidermek için değil lüks ihtiyaçlarını gidermek için de her yönüyle bağımlı hale gelmekte, bu bağımlılığı nedeniyle kölesine köle olmaktadır (Zizek, 2015, s.989). Köle başlangıçta korunma içgüdüleriyle doğanın yasalarına boyun eğip hem doğanın hem de efendinin kölesi haline gelmiş olsa da, şimdi çalışması (emeği) sayesinde doğanın efendisi haline gelmektedir. Diğer bir deyişle köle doğal, verilmiş ve dönüştürülmemiş dünyada efendinin kölesi olsa da, çalışmasıyla (emeğiyle) dönüşüme uğrattığı teknik dünyada doğanın efendisi olmaktadır (Hilav, 2012, s.152). Bu minvalde efendiyle köle arasındaki ilişkinin doğal ve sonsuz bir ilişki olmaktan ziyade kölenin çalışması üzerine kurulu, emek sarf ettiği ürünlerle arındaki bağda kökleşmiş bir ilişki olduğu görülmektedir (Marcuse, 1989, s.93).

Köle, isteksizce katlandığı kölelik konumunu yadsımaya hazır bulunsa da bunu gerçekleştirmesinin önündeki engel, efendiyle girdiği ölümüne savaşta onu, efendiyi ve köleliği kabule kabul etmeye zorlayan “ölüm korkusu” olmaktadır (Bumin, 1988, s.32). Köle hem bu korku nedeniyle köle olmuştur hem de bu korku aracılığıyla doğaya ve ona egemen olan efendiye karşı bağımlılığını haklı çıkarmaktadır. Diğer yandan, bu aynı korku, köleyi efendi üzerinde üstün hale getiren olumlu bir etkiye de sahiptir. Çünkü köle, ölüm korkusu dolayısıyla kendi hiçliğinin boğuntusunu ve dehşetini duymakta yani tüm varlığının anlamsızca varlığını sürdüren bir hiçlikten başka bir şey olmadığını görmektedir (Kojève, 2015, s.49). Boğuntusundan kurtulmak için çalışma yoluyla soyut bir özgürlük düşüncesine ulaşmış olan köle, özgürlük amacıyla efendiye karşı girişeceği bir savaşta yaşamını tehlikeye atmaya cesaret edemediğinden bu düşüncesini gerçekleştirememektedir. Bu nedenle özgürlüğünü gerçekleştirmek yerine bilincinde kendi varlığını, köleliğini haklı çıkarmaya çalıştığı “Stoacı”, “Skeptik” ve “Hıristiyan” dünya ideolojisi olmak üzere üç farklı ideoloji tasarlamaktadır (Kojève,

2015, s.55). Bu ideolojileri içeren her bir aşamadan diğerine geçişi gerçekleştirebilmesi için daha önce inandığı ideolojiyi yadsıması gerekmektedir (Sennett, 2014, s.147).

Kölenin tasarlamış olduğu ideolojilerin ilki “Stoacı” ideolojidir. Hegel açısından Stoacı ideoloji, kölenin kendi iç özgürlüğüne dair duymuş olduğu inancı merkeze alarak bu inancın onun için kâfi derecede doyurucu ve anlamlı olduğunu ispatlamaya çalıştığı bir dünya görüşüdür (Bumin, 2016, s.53). İlk aşamayı kapsayan bu ideolojide Stoacı köle, dış dünyadan ve dış gerçeklikten koparak kendi düşünce dünyasına çekilmekte adeta ilkel, içe dönük bir özgürlük hissetmektedir (Sennett, 2014, s.147). Yani Stoacı olan bu özbilinç kendi düşüncesine çekilerek dışsal olan her şeye karşı ilgisiz, edilgin bir özbilinç haline gelmektedir (Kanat, 2015, s.163). Kendini özgürlüğün soyut düşüncesine sahip olmakla somut olarak özgür olduğuna inandırmaya çalışmaktadır. Diğer bir deyişle onun için varoluşun verilmiş olan tüm koşullarından mutlak şekilde azade, özerk ve özgür olma düşüncesine sahip olmak yeterli olduğundan köle ya da efendi, fakir ya da zengin, avam ya da asil olmak pek önemli olmamaktadır (Kojeve, 2015, s.55). Görüldüğü üzere Stoacı köle ideolojisinin merkezinde bilincin düşünen öz olarak kabul edilip bir şeyin onun için önemli, doğru ve ideal olmasının, onun düşünen öz olarak davranmasına bağlı olduğu temel prensibi yer almakta (Hegel, 1986a, s.134), dolayısıyla insan isteklerinin esiri olduğunda doğanında esiri olurken, düşünerek ve düşündüğü müddetçe özgür hale gelebilmektedir (Bumin, 2016, s.55). Bu nedenle hayatın geçici yönleri Stoacı köle için hiçbir anlam ifade etmediğinden o köleliğe, yoksulluğa, acıya hatta ölüme karşı kayıtsız kalmakta (Moseley, 2011, s.261); en kötü koşulda bile düşündüğü sürece özgür bir insan olduğunun bilinci içinde var olduğu maddesel evreni kıymetsiz bularak düşüncesinde yadsımaktadır (Bumin, 1988, s.32).

Bu minvalde Stoacı ideoloji, insanı eylem yapmaktan alıkoyarak sadece konuşmakla yetinmek zorunda bırakmaktadır. Hegel, insanın öz varlığı onun eylemidir demektedir; bunu söylerken insanın sadece var olmakla yetinebilen bir varlık olmadığını bu yüzden sadece söylem olarak kalan şeyin eninde sonunda onu sıkacağını kastetmektedir. O halde eylem yapmamak, doğal ve verilmiş varlık olarak donup kalmak, gerçek bir insansal varlık olarak var olamamak demektir (Kojeve, 2015, s.56).

Bu cihetten insan eylem yapmadan yalnızca var olup verili doğasıyla yetinerek nesne, hayvan ya da şey olabilmekte ama insan olamamaktadır. Dolayısıyla yalnızca kendiyle özdeşlik içinde kalan insan Stoacı ideolojiyle doyum bulamayacak, kaçınılmaz olarak bir sıkıntı duygusu yaşayacak, bu duygudan kurtulmak için farklı ideolojik arayışlar içine girecektir (Bumin, 2016, s.55)

Diğer yandan Stoacı köle bilinç, hala efendi ile arasındaki ilişkiye özünlülük çelişkilerinin üstesinden gelememektedir (Copleston, 1996, s.29). Yani kölenin etkin şekilde eylem yaparak köleliğini ve efendiyi olumsuzlaması, efendiye karşı bir savaşta hayatını tehlikeye atması gerekiyorken, henüz o, bunu yapmaya cüret edemediği için var olan koşullarını olumsuzlayamamaktadır. Bundan dolayı hissettiği yoğun sıkıntıdan kurtulmak amacıyla eylem yapmaya zorlanmakta, eylemden kaçtığı için de sadece düşüncede harekete geçmekte ve çözüm umuduyla Stoacı ideoloji aşamasından Skeptik (şüpheli) ideoloji aşamasına geçmektedir (Kojeve, 2015, s.56).

Bu ikinci aşamada köle, “Skeptik” (şüpheli) ideolojinin etkisiyle yüzünü düşünce dünyasından gerçek dünyaya çevirse bile (Sennett, 2014, s.147), diğer taraftan kendi kendine, gerçeğin nesnel bir temeli olmadığını telkin etmektedir (Hançerlioğlu, 1976b, s. 327). Bu bakış açısıyla yaşamın ve her şeyin bir yanılsama olduğunu görüp, gerçekte var olmayan anlamlar aradığını fark ettiğinde, onun için hayat tüm anlam ve önemini yitirmekte (Kabadayı, 2000, s.81) dolayısıyla “ben” olmayan her şeyin gerçekliği ve değeri inkâr edilmektedir. Diğer bir deyişle kölenin bilinci kendi içinde çelişerek varoluşunun kendisiyle kendini çelişki içine sokmakta (Hegel, 1986a, s.139), dahası kendi dışında ki her şeyin varlığı ve değerini inkâr ettiği büyük bir çelişki hali yaşamaktadır (Bumin, 1988, s.33)

Skeptik köle, çelişkiden kurtulmak istemekte bu varoluşsal çelişki ise yalnızca verilmiş varoluşun eylemle değiştirilip dönüştürülmesiyle ortadan kaldırılabilir. Fakat köle mevzu bahis olduğunda, varoluşunu dönüşüme uğratmak kölelikten kurtulmak; kölelikten kurtulmak ise efendiye karşı ölümüne savaşmak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu derecede bir savaşa cesaret edemeyen Skeptik köle, bir türlü özgürlük ideali ile köle gerçekliği arasındaki varoluşsal çelişkiyi aşamamakta,

Hegel'in “mutsuz bilinç” dediği bölünmüş bir bilinç halini almaktadır (Kojève, 2015, s.57)

Hegel, “mutsuz bilinci” ikili doğaya sahip “salt çelişkili kendinin bilinci” olarak tanımlamaktadır (Sennett, 2014, s.147). Bu cihetten mutsuz bilinç bir yandan Stoacı ve Skeptik ideolojinin bir karışımı olarak saf düşünceyle tikel bireyselliği bir araya getirirken diğer yandan aynı kendide bölünmektedir (Özcangiller, 2016, s.168). Bölünmüş ve ikilenmiş bir bilinç olarak kendi ötekisini de içinde taşımakta, her ikisi de olurken bunların birliği olamamaktadır (Kanat, 2015, s.167).

Üçüncü aşamada, mutsuz bilince sahip olan köle, özgürlük idealiyle kendi varoluşsal gerçekliği arasındaki çelişkiyi kabul edilebilir kılmak için “Hristiyan” dünya görüşüne sığınmakta; tanrı ile bir olma düşüncesiyle mutsuz bilincin içindeki ikilemin üstesinden gelmektedir (Copleston, 1996, s.29-30). Köle artık, varoluşunun çelişkisini olumsuzlayıp inkâr etmemekte fakat her varoluşun zorunlu ve kaçınılmaz olarak çelişki içerdiğini söyleyerek, var olan bu çelişkiyi haklı çıkarmaya çalışmaktadır.

Köle için bu dünyada yaşamak bir ceza olarak da görülse de, inandığı Hristiyan ideolojisi, yoksullara ve kölelere öte dünyada mutlu olacakları düşüncesini telkin ettiği için hayatı görece bir değer ve anlama kavuşmaktadır (Russ, 2011, s.68). Öte dünyada tanrının nezdinde efendiye eşit ve özgür olacağı umudu taşıdığından, köle olduğu bu dünyada özgür olmak için hiçbir şey yapmamakta, savaşmak için hiç bir neden bulamamaktadır (Bumin, 2016, s.60). Diğer bir deyişle Skeptik köle için olduğu gibi, Hristiyan köle için de anlamsız ve değersiz olan bu dünyada eylemde bulunmaya, savaşmaya, kendini özgürleştirmeye gerek yoktur, öte dünyada zaten tanrı karşısında efendiyle eşit olacaktır (Kojève, 2015, s.57). Lakin tüm bunlar doğru olmayacak kadar güzel ve gerçeklikten uzaktır. Çünkü insanı köle haline getiren şey hayatını tehlikeye atmak istememesidir. Dolayısıyla köle, efendiye karşı girişeceği bir savaşta ölüm fikrini kabul ederek hayatını tehlikeye atmadıkça köle olmaktan kurtulamayacaktır. Ölümüne bir savaş olmaksızın özgürleşmek metafizik olarak imkânsız olmakta ve bu imkânsızlık Hristiyan ideolojisinde kendini açığa vurmaktadır (Kojève, 2015, s.58).

Görüldüğü üzere Hristiyan köle insansal efendiden, ancak tanrısal efendiye kulluk etmek için kendini kurtarabilmektedir. Bu minvalde Hristiyan ideolojinin aslında köle ve efendi arasındaki ezilen ve ezen ilişkisini ortadan kaldırmak yerine, bu ilişkinin içine tanrıyı da sokarak yeni bir egemenlik ilişkisi yarattığı görülmektedir (Pinkard, 2012, s.139). Dolayısıyla düşüncesinde kendini insansal efendiden kurtaran köle, aslında kölelikten kurtulamamakta; tanrının kulu olmakla efendisiz köle olmaktadır. Köle insansal efendi karşısındaki köleliğini biyolojik hayatının ödülü, tanrı karşısındaki kulluğunu ise ebedî hayatının ödülü olarak kabul etmektedir. Köle bu dünyada ölüm korkusundan, öte dünyada ise hiçliğe karışma boğuntusundan kurtulmak için bu ideolojiye sığınmaktadır (Kojève, 2015, s.58-59).

Hegel'in de söylediği gibi kölelik insansal varlığın kendinde ve kendi için haksız olandır; insanın özü sadece ve sadece özgürlük olmaktadır (Hegel, 2006, s.80). Bu minvalde bu dünyada insansal efendiden, öte dünyada tanrısal efendiden kurtularak özerk ve insansal bir varlık olarak yaşamak ancak ölüm düşüncesini ve dolayısıyla tanrı tanımazlığı kabul etme koşuluyla olanaklı olabilmekte, dolayısıyla insanın özgürlük düşüncesini gerçekleştirebilmesi için böyle davranması gerekmektedir (Kojève, 2015, s.59). Bu ise Hegel'e göre "mutlak özgürlük durumu" da dediği, rasyonel ideolojiyle aydınlanmış rasyonel ve amaçlı bir bilinçle mümkün olabilmektedir. Bu bilince sahip olan insan, diğer insanlarla ortak amaçlara bağlı olarak birlikte algılayıp, karar verip, hareket edebilmekte, dolayısıyla tanınıp kabul edilmek için onlarla kavga etmesine gerek kalmamaktadır. Diğer bir deyişle bu aşamada insanın sahip olduğu bilinç o derece gelişecektir ki, kendi içindeki bölünmelerin diğerlerinde yani tüm insanlıkta var olduğunu görecektir, onlara karşı otorite savaşına girmek yerine birlikte uyumlu bir bütün olma fikrini benimseyerek hareket edebilecektir (Sennett, 2014, s.147). İşte bilincin diyalektik süreçte gelebileceği son nokta, kendisine yabancı ve düşman olarak gördüğü her şeyin, aslında kendisinin bir parçası olduğunu anladığı bu son aşama olmaktadır (Magee, 2008, s.203).

3.4.1. “Özgürlük” ve “Tanınıp Kabul Edilme” İdealiyle Mücadele Eden Efendinin Varoluşsal Çıkmazı ve Yok Oluşu

Efendi ve köle arasındaki ilişkide gözlemlendiği üzere egemenlik, doğası gereği antitezini de içeren çelişki içinde, bir egemen bir de egemen olunan kutup gerektirmektedir (Freire, 2018, s.129). Bu ilişki içinde efendi kölenin kendisine boyun eğip, tanıyıp kabul etmesini sağlayarak apaçık şekilde onun üzerindeki egemenliğini ortaya koymakta; lakin köleyi, sadece kölece bir bağımlılığa, itaate ve üzerinde egemenlik kurulan bir nesne düzeyine indirgediğinden tanıyıp kabul etmemektedir (Harris, 2013, s.181). Çünkü Hegel’e göre, egemenlik yani kendini tanıtmak ve öteki tarafından kabul edilme için girilen ölüme savaşta, efendi, hayatını riske atarak sonuna kadar gittiği için, hayatını riske atamayıp boyun eğen köle tarafından bilinip tanınmakta, lakin kendisi gibi ulvi bir amaçla hareket etmediğinden köleyi insan olarak tanıyıp kabul etmemektedir (Hilav, 2008, s.32). Diğer bir deyişle efendi, özbilinçli bir birey olarak kabul görmek istemekte fakat kölenin de aynı kabul görmeyi hak ettiğini düşünmemektedir (Warburton, 2015, s.197). Bu nedenle efendi (egemen olan) için insani varlık sadece kendisidir, köle (egemen olunan) ise efendinin gözünde insan olarak değil, basit bir şekilde sadece isteklerini yerine getiren bir araç, bir alet, bir nesne olarak görülmektedir (Freire, 2018, s.42).

Diğer taraftan efendi, köleyi insan olarak tanımayarak, başlangıçta kendi adına istemekte olduğu insansal varlık olabilmek için gerekli olan özgürlüğünün tanınması olgusundan da kendini mahrum bırakmaktadır (Copleston, 1996, s.29). Çünkü tanıyıp kabul etmediği bir varlık tarafından tanınıp kabul edilmek tam olarak insansal olmadığı için, bu durumun içinde bulunan efendi, ne kadar özgür, özerk ve güçlü olursa olsun, varoluşsal bir çıkmaza girerek kendi varlığı içinde donup kalmaktadır (Kojève, 2015, s.13).

Buna mukabil köle, katıksız saf baskı ile oluşturulmuş itaatkârlığın verdiği zorunluluk ve efendinin varlığından duyduğu boğuntu içinde, çalışmasıyla hem kendi doğasını hem de kendi dışındaki doğayı aşarak dönüşüme uğratmaktadır (Fromm, 1987, s.14). Bu minvalde Hegel, emek sürecinin kişinin kendi kendini yaratma süreci olduğunu vurgulayarak (Göçmen, 2015, s.173), kökeninde insanı insan kılan yani insan

oluşturucu ögenin, çalışma, dönüşüme uğratma, olumsuzlama, keşfetme, yaratma eylemleri olduğunu ileri sürmektedir (Kojève, 2015, s.14). Dolayısıyla köle, efendinin hizmetinde onun isteklerini yerine getirerek tüm bu eylemleri gerçekleştirmekte, emeği yoluyla kendini nesnelleştirip biçimlendirmekte ve gerçek varoluş düzeyine yükselebilmektedir (Copleston, 1996, s.29).

Bu minvalde efendinin varoluşsal durumunu kapsamlı bir şekilde ele alacak olursak; o, bir başka insan tarafından tanınıp kabul edilmek ve itibar kazanmak amacıyla yapmış olduğu savaşta sonuna kadar giderek hayatını tehlikeye atmaktadır. Yani, biyolojik ve doğal varlığına karşın, bir bilinç tarafından tanınıp kabul edilmek gibi düşünsel ve biyolojik olmayan bir şeyi tercih etmektedir. Bu nedenle kendi biyolojik varlığıyla, doğal dünya, onunla ilişki halinde olan her şey ve özellikle köle üzerinde üstünlüğünü kanıtlayıp ortaya çıkararak efendi olarak kabul edilmektedir. Başlangıçta köle tarafından efendi olarak tanınıp kabul edilmeye dair olan bu düşünsel üstünlüğü, sonrasında kölenin çalışması ve emeği dolayısıyla kendini gerçekleştirerek maddesel bir hüviyet kazanmaktadır. Çünkü bir şeyi istemek sadece ona sahip olmayı değil aynı zamanda onu kendine ait bir şeye dönüştürüp onu yabancılığından soyundurarak eğitmeyi istemektir (Singer, 2003, s.82). Bu minvalde efendinin iradesi şahsi çıkarlarına bağlı olup her şeyi bu çıkarları uğruna harcamayı istemekte ve bunu kölenin hissettiği korku duygusunu kullanarak (Özlem ve Ateşoğlu, 2014, s.177), köleyi kendisini efendi olarak tanıyıp kabul etmeye, kendisi için çalışmaya, emeğinin ürününü kendisine vermeye zorlamakta; isteklerini, amaçlarını dayatarak kendi çizdiği sınırlara göre ona yeniden şekil vermekte, o da bu şekli içselleştirmektedir (Freire, 2018, s.135).

Efendi kölesinden maksimum düzeyde istifade etmeyi amaçladığından, ondan ne kadar çok istifade edebilirse o kadar doygun hissetmektedir (Fromm, 1987, s.12). Bu cihetten efendi, şahsi isteklerini doyuma ulaştırmak için çalışmak ve herhangi bir emek sarf etmek zorunda kalmamakta, doğaya karşı mücadele etmeden doğada varlığını devam ettirmekte, zevk, sefa içinde yaşamaktadır (Kojève, 2015, s.46). Haz dolu olan hayat tarzını devam ettirebilmesi için, köle ona istediği nesneleri işleyip dönüştürerek kullanımına amade olarak sunmaktadır. Bunun sonuncunda efendi bağımsız, kendi için varlık olmaktan git gide uzaklaşmakta, ihtiyaçlarını gidermek için çalışan kölenin

emeğine bağımlı hale gelmektedir (Marcuse, 1989, s.94-95). Bunu açıklayacak olursak; efendi, şeye (nesneye) köle aracılığıyla dolayimli (nesneye nasıl ulaşılacağı hakkında düşünsel tarzda eylemde bulunarak) (Gültekin, 2018, s.32) olarak yönelmekte; köle ise şeye diyalektik olarak olumsuzlayıp dönüştürecek tarzda yönelmektedir. Bu nedenle köle şeyi çalışarak, emek harcayarak dönüştürüp ona yeniden şekil vererek efendinin tüketimi için hazırlamaktadır. Buna karşın, kölenin emek harcayarak ürettiği şeyi efendi, zevk, sefa içinde katıksız olumsuzlayarak tüketmektedir. Tüm çaba, köle tarafından harcandığı halde, efendi, kendi için hazırlanmış olan şeyi tüketerek tahrip etmek ve olumsuzlamaktan, bu şeyi tüketmenin hazzına varmaktan başka bir şey yapmamaktadır (Bumin, 1988, s.19).

Anlaşılabileceği üzere salt bir tüketici konumunda olan efendi, kendisini sadece verili olanı almayla sınırlamakta, köleye ise verili olanı diyalektik olarak olumsuzlama, yeniden üretme ve yaratıcılık tarafını bırakmaktadır. Yani şey ile kendisi arasına köleyi koyarak, bu sayede şeyin yalnızca köleye bağımlı, kölece üretilen tarafından faydalanmakta, şeyin bağımsız özerk tarafını ise onu dönüştüren köleye bırakmaktadır (Kılıçarslan, 2007, s.85). Diğer bir deyişle köle, efendinin ihtiyaçlarını gidermek ve zevk almak amacıyla kullanacağı şeyler yaratarak onu kendine bağımlı kılmakta; efendi üzerinde bağımlılık oluşturan bu eylemler sonunda köleyi özgür kılacak bir ironi ortaya çıkartmaktadır (Sennett, 2014, s.146). Örneğin, efendinin tükettiği ve zevk alacağı şeylerin üretilmesi; elde ettiği tanınma ve kabul köleye bağlı olmaktadır. Dolayısıyla efendi, köleye iki kere bağımlı olduğundan ondan daha kötü bir duruma düşmekte; diğer yandan yalnızca kölenin efendisi olarak kaldığından, kendi boş kesinliğini aşıp, özbilince ulaşamamaktadır. Asıl önemlisi efendinin gerçekliği kölenin bilincinde bulunduğundan, efendilik kendi karşıtına geçmekte yani bu evrilme sürecinde efendi içinde sıkışıp kaldığı kendi konumunun kölesi haline gelerek, kendisini kurtaramayacağı bir duruma duçar olmaktadır. Bu minvalde efendinin özbilincinin gerçekliği kölede bulunduğu için, nihai olarak kendi olmanın, özbilinçli olmanın ne olduğunun bilincine varacak olanda sadece köle olmaktadır (Kılıçarslan, 2007, s.85). Yani köle ve onun emeği, efendinin açığa vurulmuş hakikati olmakta; efendinin kendinde doğan insan oluşturuucu ideal, köleyle kendini gerçekleştirip, açığa vurarak,

hakikat halini almakta (Hilav, 2012, s.149) efendi ise, sadece özbilince ulaşan kölece gerçekleştirilecek tarihin “katalizörü” görevini ifa etmektedir (Kojeve, 2015, s.48).

Bu minvalde toplumsal, tarihsel, insana dair tüm ilerlemelerin kaynağı, atıl ve bedavacı efendi değil, çalışan ve emek harcayan köle olmaktadır. Yani tarih, üreten kölenin tarihidir (Hilav, 2012, s.149), dolayısıyla ezilen, sömürülen kölenin insani ve tarihsel görevi hem kendini ve hem de kendini ezen efendiyi özgürleştirmektir. Çünkü egemenliğini kullanarak çıkarıcı bir hayat süren efendi, bu hegemonyasından ne ezilen köleyi ne de kendini özgürleştirme gücünü alamamakta, yalnızca sömürülen kölenin zayıflığından doğan güç, her ikisini de özgürleştirecek kadar kudretli olmaktadır (Freire, 2018, s.22). Yani kölenin çalışma eylemi olmasa, efendinin yüzyıllarca değişmeyen saf savaşçı davranışı, tarihsel bir değişimi gerçekleştirecek güç ve yeterlilikte olamamaktadır (Kojeve, 2015, s.53).

3.4.2. ”Korku” ve “Çalışma” Edimi Dolayısıyla Özgürleşen Kölenin Özbilinç Olma ve Tarihi Yaratma Serüveni

Hegel’e göre insanın ölümün ve sonlu oluşunun bilincinde oluşu, bir yandan onun için varlığının olanaklılığını mümkün kılarken diğer yandan özerkliğinden vazgeçerek başka bir varlığın iradesine boyun eğip köleleşmesini sağlamaktadır (Özçınar, 2007, s.239). Ölüm korkusuyla birlikte kendi hiçliğinin boğuntusunu ve dehşetini hisseden köle, varlığının yokluk ve hiçlikten başka bir şey olmadığını da anlamaktadır. Bu korku dolayısıyla, doğa üzerinde egemen olan efendiye karşı bağımlılığını haklı çıkarmakta, yine aynı korku sayesinde efendi üzerinde üstünlük kurmasını sağlayan bir güçte elde etmektedir. Bu minvalde Kierkegaard’ın söyleminde de belirttiği üzere köle cihetinden özgürlüğün imkânı kendisini korkuda göstermektedir (Topakkaya, 2013, s.289). Diğer bir deyişle, köle bu ölüm korkusu sebebiyle kendini ve dünyayı çalışarak biçimlendirip, efendinin efendisi haline gelmektedir (Hyppolite, 2010, s.71).

Köle’nin özgürleşmeye, özbilinç olmaya giden mücadele sürecini derinlemesine ele alacak olursak; köle insanlığını emeğe dayalı çalışmada sınayarak, bu çalışma aracılığıyla efendi tarafından kabul edilmektedir (Bonjour ve diğerleri, 2002:

93). Çünkü çalışma köle cihetinden hem bastırılmış bir istek ve ortadan kaldırılmış yok oluş hem de onu eğiten, geliştiren, biçimlendiren, özgürleştiren, özbilinç haline getiren bir etkinlik olmaktadır (Bumin, 1993, s.57). Bu etkinlik sayesinde kölenin bilinci, nesnenin bağımsız varlığında kendi bağımsızlığını görmekte ve bu süreklilik kazanmaktadır (Arthur, 2008, s.92). Örneğin, köle, çalışarak hem kendini hem de nesneleri dönüşüme uğratmaktadır. Yani bir yandan kendini dönüştürüp, eğiterek nesneleri ve dünyayı oluştururken diğer yandan nesneleri ve dünyayı dönüşüme uğratarak kendini eğitip, oluşturmaktadır. Anlaşılmaktadır ki, insanı yetiştiren, geliştiren ve uygarlaştıran unsur çalışmadır ve dolayısıyla kendini oluşturup, tamamlayan ve doyuma ulaşan insan, efendi değil kölelikten geçen, köle olmaktadır (Kojève, 2015, s.97-98).

Bu minvalde bir başkası için çalışmak, insanın kendi ihtiyaçlarını gidermeye yönelttiği içgüdülerine muhalif eylemde bulunma anlamını taşımaktadır. Kölenin efendi için çalışmasını gerektirecek bir içgüdü olmasa da, tahakküm tarafından maske takmaya zorlanan her yüz en sonunda takılan maskeye uyacağından, dolayısıyla ölüm korkusunun etkisiyle bu davranış pratiği de kölenin bilincinde meşruiyetini üretmektedir (Scott, 2018, s.38). Diğer bir ifadeyle itaat edenin algı ve düşüncesi, kendine dayatılan tahakküm ilişkilerinin yapılarına uyumlu bir şekilde yapılanmakta bu nedenle de kaçınılmaz olarak itaat edimi göstermektedir (Bourdieu, 2016, s.26). Efendinin kendisini öldürebileceğini bilen köle, efendiyi öldürücü davranış içinde görmese bile, bu düşünceye bağlı olarak içgüdülerini bastırmaktadır. Gerçekleştirdiği tüm etkinlikleri, insansal bir etkinlik, bir emek ve çalışma yapan da bu olmaktadır. Bu cihetten çalışma sürecinin daima bir ölüm kalım savaşının gölgesinde sürmesi, insanın kendini bu yolla yeniden yaratmayı öğrenmesi açısından son derece ehemmiyetli olmaktadır (Harris, 2013, s.181).

Kölenin çalışma vasıtasıyla verdiği mücadele onun için gelişip, büyümesinin kanunu olarak görülmektedir. Çünkü karakter dünyanın baskıları ve fırtınaları içinde biçimlenmekte, insanda ulaşabileceği en yüksek mertebeye ancak zorluklar ve engelleri aşarak çıkabilmektedir (Durant, 2003, s.289). Bu süreçte köle, kendisinden ödün verip kendini aşama aşama geliştirdikçe aslında kendisi için var olmaktadır (Holz, 2017,

s.208-209). Yani emeğinin bu dünyayı sürdürdüğünü fark etmekte, emeğiyle yarattığı nesnelerde kendisini görüp tanımakta; bilinci çalışmasında dışsallaşp sürekli bir hale geldiği için, kendini doğadan ve dünyadaki şeylerden bağımsız bir varlık olarak görmeye başlamaktadır. Artık emeğiyle ürettiği nesneler onu diğer insanlara bağlayan ölü şeyler değil aksine çalışarak ürettiği öz varlığının özsel bileşenleri olmaktadır (Marcuse, 1989, s.94).

Köle, efendinin savaşta hayatını ortaya koyarak elde ettiği sonuca çalışmasıyla ulaşmaktadır. Varoluşun doğal ve verilmiş şartlarıyla bağımlı olmadığından, kendi hakkındaki düşüncesinden yola çıkarak bu şartları değişikliğe uğratmakta; aynı zamanda gerçeğin bilincine varmak suretiyle özgürlüğünün ve bağımsızlığının bilincini de edinmektedir (Kojève, 2015, s.51). Çünkü özgürlük, gerçekliğin bilgisinden meydana geldiği için, kölelik gerçekliğinin ayırtına varan kölede, çalışması ve emeği yoluyla köleliğini aşp özgürleşme yoluna girebilmektedir (Magee, 2008, s.204). Yani köle, yaptığı işi kendisiyle ilişkilendirip kendine ait bir bilinci olduğunu keşfetmesiyle birlikte, köleliğin dışına ilk adımı atarak özgürleşmeye başlamaktadır (Sennett, 2014, s.146). Hegel'e göre insanın tarihi, bilinçlerin etkisiyle birçok alanda, hali hazırdaki toplumsal gerçekliğin parçalanmasıyla oluşan dönüşümü yansıtmaktadır (Tokatlı, 1983, s.33). Bu açıdan bakıldığında, tarihi ilerlemeyi gerçekleştirenin yalnızca verilmiş, doğal varlığını aşabilen kölelerin bilinci olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan bu ilerleme köle açısından efendinin sahip olamayacağı bir anlamı da ifade etmektedir. Çünkü köle, efendinin insansal varlığını ve saygınlığını tanıyıp kabul etmiş olmasına rağmen, efendi tarafından tanınıp kabul edilmemektedir. Dolayısıyla, karşılıklı tanınıp kabul edilmenin sağladığı doyuma ulaşp, özgürlüğünü efendiye kabul ettirerek yaratmakta olduğu tarihte ilerleme sağlamak köle için büyük anlam taşımaktadır (Kojève, 2015, s.52).

Bu ilerlemeyi gerçekleştirebilmesi için kölenin, ölüm korkusunu yenip, efendiye karşı mücadele ederek köle olmaktan çıkması gerekmektedir. Çünkü özgürlük köle için bahşedilmediğinden, köle ancak kendi kendini kölelikten azade ederse özgür olabilecektir (Irwin, 2003, s.164). Dolayısıyla bunu köle, savaşçı kimliğinin içinde donup kalmış olan efendinin aksine, çalışp üretmesi sayesinde gerçekleştirebilmektedir. Çünkü üretilen şey üretim araçlarını değişikliğe uğratmakta, bu sayede üretimde

kolaylaşmakta; üretim, değişim, gelişim ve ilerlemeyi zorunlu kılarak, insanın doğadan bağımsızlaşarak, özgürleşip tarihsel evrimi gerçekleştirmesini sağlamaktadır (Kojeve, 2015, s.53). İnsan çalışarak durmaksızın, kendi dışındaki doğaya ve üreterek kendi yarattığı toplumsal ve kültürel doğaya karşı özgürlüğünü çoğaltmaktadır (D'hondt, 1994, s.99). Çünkü çalışmayla birlikte değişip, dönüşüme uğrayan şey yalnızca doğal dünya değil, aynı zamanda doğal dünyayı değişime uğratan insan da olmaktadır. İnsan, yalnızca çalışarak gerçekleştirdiği olumsuzlamayla, kendisini, doğal şartların üstüne yükselterek somut olan her şeyle ilişkili kalabilmektedir. Bu nedenledir ki, dünyayı değişime uğratarak bir nevi kendisini de dönüşüme uğratmaktadır (Kojeve, 2015, s.54).

Hegel'e göre, doğadaki her varlık antiteziyle birlikte bulunmaktadır. Birbirleriyle savaş içinde olan bu tez ve antitez, karşıtların sentezi olan yeni bir oluşumun doğuşuna da yol açmaktadır (Adjukiewicz, 1994, s.105). Kuşkusuz, köle gibi onun karşıtı olan efendide de doğal dünya ile belirlenmektedir. Lakin köle hem bu doğal dünyayı, hem kendisini hem de efendiyi eylemleriyle değiştirip, dönüşüme uğratarak yeni bir sentez oluşturmaktadır. Dolayısıyla kölelik ve efendilik rolleri, değişip, dönüşüp, sentezlenerek mutlak ve sabit olmayan roller olarak yeni bir boyuta taşınmaktadır (Korkmaz, 2009, s.128). Tüm bu sentezlenmeyi takip eden evrimsel gelişmenin ana dinamiği olan çalışma, doğal dünyayı, içerisinde insanın meskûn bulunduğu teknik ve tarihsel bir dünyaya dönüştürmektedir (Hünler, 1994, s.117). Savaşçı efendinin emeği artık devinimini yitirmişken, köle emeği ve çalışmasıyla tarihi var kılmaktadır. Kölenin, ölüm korkusunu aşıp özbilinçlenme yoluna girmesiyle bu aynı zamanda efendiyi, efendi yapan unsurlarında ortadan kalkmasına sebep olmakta (Ünsalan, 2015, s.182-183); son tahlilde efendinin gerçekliğinin, kölenin kölesi ve kölenin gerçekliğinin, efendinin efendisi olduğunu ortaya koymaktadır (Kılıçarslan, 2007, s.82).

Köle ve efendi arasındaki bu diyalektik ilişki, kişilerarası ilişkiden yola çıkarak toplumsal ilişkiyi var eden ve toplumsal bütünlüğü kuran bir süreç olmaktadır. Bu diyalektikte öz olarak bahsedildiği üzere, insanların kabul edilme ve fark edilme istekleri ile kabul etme ve fark etme istekleri, bu süreçte buluşup, kaynaşp, bütünleşip, sentezlenerek yeni bir oluşumu meydana getirmektedir (Anık, 2018, s.135). Bu

minvalde her bir kişinin eksikliğini bir başka kişinin eksikliği tamamlamakta ve toplumsal yaşam, bu eksikliklerin birliğinden müteteşekkil tamlıktan hayat bulmaktadır (Anık, 2018, s.142).

4. EFENDİ KÖLE DİYALEKTİĞİ BAĞLAMINDA KİŞİLER ARASI İLETİŞİME YÖNELİK NİTEL BİR UYGULAMA

4.1. Araştırma

Bu bölümde araştırmanın yöntemine, modeline, veri toplama tekniklerine, çalışma grubuna, desenine, verilerin analizine ve araştırma bulgularının değerlendirmesine yer verilmiştir.

4.1.1. Araştırmanın Yöntemi

Teorik ve uygulama olarak iki aşamalı gerçekleştirilen araştırmanın teorik aşamasında, literatür taraması yapılarak elde edilen veriler ışığında kuramsal çerçevesi tanımlanıp detaylı olarak kavram açıklamaları yapılmıştır. İletişim, kişilerarası iletişim, diyalektik ilişki tarzı, bilinç, öz bilinç, mutlak özne, istek, tanınma ve kabul edilme, efendi köle rolleri ve ilişki yapısı gibi kavramlar psikolojik, sosyolojik ve felsefi açılardan ele alınarak detaylı tanımlamaları yapılmıştır.

Araştırmanın uygulama aşamasında “nitel analiz” yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma modellerinden “durum çalışması” modeli çerçevesinde örneklem olarak alınan az sayıda uzmana, araştırmanın detaylı ve etraflıca gerçekleştirilebilmesi için daha çok zaman ayrılarak yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat tekniğiyle hazırlanmış sorular yöneltilmiştir (Ek 1). Uzmanlara yöneltilen sorularla görüş ve yorumları alınarak nitel araştırma desenlerinden “betimsel analiz” deseniyle oluşturulan kategoriler aracılığıyla yorumlar ve görüşler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucu elde edilen verilerin iç geçerlilik kapsamında gerçekleşen doğrularla örtüşmesine ve gerçeği yansıtmasına, dış geçerlilik kapsamında ise genellenebilir olmasına dikkat edilmiştir.

Araştırma da kullandığımız “nitel araştırma” yöntemi, araştırma sürecinde doküman analizi, görüşme ve gözlem gibi nitel veri toplama usullerinden yararlanıldığı, olay, durum ve algıların nitel bir süreç takip edilerek doğal ortamda bütüncül ve gerçekçi bir biçimde ortaya konulduğu araştırma şeklinde tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.45). Tanımlama, çözme, yorumlama ve anlamla ilgili terimlere

ulaşmaya yardımcı teknikleri içeren bir yöntem olan nitel araştırmanın temel özelliği, kişilerin gerçekliği sosyal dünyayla etkileşim içinde nasıl inşa ettikleri hususuna odaklanmasıdır. Dolayısıyla nitel yöntem kullanılarak insanların dünyayı nasıl algıladıkları, ne gibi deneyimler yaşadıkları, nasıl anlamlar oluşturduklarına yönelik çalışmalarda bulunmaktadır. Araştırmalarda süreç, anlayış ve anlam üzerine odaklanılmaktadır. Veri toplama ve toplanan verilerin analiz edilme sürecinde temel belirleyici unsur olarak kabul edilen araştırmacı (Merriam, 2013, 13-22), olguların içinde biri olarak, nesneye göre davranmayıp olguların akışına karışarak onları yeniden oluşturmaktadır. Araştırmacı araştırma süreci içinde elde ettiği bilgi, değer ve duygularla olgulara bakmakta, olguların özelliklerini etkileyip değiştirebilmekte, olgulardan yeni açıklamalar, kabuller ve kuramlar oluşturabilmektedir (Sönmez ve Alacapınar, 2017, s.74).

Nitel araştırma gerçekleştirilirken, görüşme, odak grup çalışması, örtülü ölçme, etnografi, histiyografi, sosyometri, durum çalışması gibi başlıca veri toplama yöntemleri kullanılmaktadır (Berg ve Lune, 2015, s.21). Araştırmacı tarafından ayrıntılı alan, görüntü ve ses kayıtlarının alınarak doğru ve kapsamlı bilgi sağlanması, katılımcılardan yapılan alıntılarının olduğu gibi verilmesi nitel araştırmanın güvenilirliğini arttırmaktadır. Nitel araştırmada iç geçerlilik, araştırmacının tayin ettiği kategori ve yorumların, gerçekleşen doğrularla örtüşüp gerçeği yansımasıyla sağlanırken; dış geçerlilik ise sonuçların genellenebilirliğiyle sağlanmaktadır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2016, s.256-257).

4.1.2. Araştırmanın Modeli ve Modelin Seçilme Gerekçesi

Araştırma sorunsalının güvenilirliği en yüksek olan bilimsel bir yolla ne şekilde çözüleceğini gösteren mantık düzenine model adı verilmektedir. Diğer bir deyişle model, araştırmanın gidiş yolunun mantığa uygunluğunun ispatlanmasıdır (İslamoğlu, 2011, s.86-87). Çalışmada nitel analiz yöntemlerinden “durum çalışması” modeli kullanılmıştır. Ülkemiz alan yazınında örnek olay ve vaka çalışması olarak da adlandırılan durum çalışması (Paker, 2015, s.119) ilginç, özel ve karmaşık bir durumun, olgunun kendi bağlamı içinde incelenmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Sönmez ve Alacapınar, 2017, s.104). Durum çalışması, ele alınan olgu ve bağlam arasındaki

sınırların kesin hatlarıyla belirgin olmadığı durumlarda, olguyu kendi gerçek bağlamı içinde incelemeye olanak tanıyan ampirik bir araştırma yöntemidir (Yin, 2017, s.4). Durum çalışması gerçekleştiren bir araştırmacı, tek bir olgu, birey, topluluk ya da kurum üzerine yoğunlaşıp, derinlemesine ve boylamsal olarak incelemelerde bulunabilmekte; diğer araştırma yaklaşımlarının göz ardı edebileceği çeşitli nüanslar, örüntüler ve gizil öğelerin farkına varabilmektedir (Berg ve Lune, 2015, s.356).

Durum çalışmasının en önemli özellikleri belirli bir olgu, olay ya da programa odaklanması, çalışma sonucunda araştırılan olgu ve elde edilen nihai ürünün yoğun bir şekilde betimlenebilmesi, okuyucunun çalışma sayesinde çalışmada ki ele alınan olguyu daha iyi anlamasına olanak sağlamasıdır (Merriam, 2013, s. 43-44). Bir durum çalışması gerçekleştirilirken araştırma sorularını ve alt problemlerini geliştirme, analiz birimini saptama, araştırılacak durumu belirleme, araştırmaya katılacak kişileri seçme, verileri toplayıp önermeler ya da problemlerle ilişkilendirme, analiz etme ve yorumlama, çalışmayı raporlaştırma aşamalarından geçilmektedir (Yıldırı ve Şimşek, 2013, s.317).

Verilerin toplanması çalışma gerçekleştirilirken gözlem, mülakat, doküman incelemesi gibi yöntemler kullanılarak sistematik bir şekilde yapılmaktadır (Altunışık ve Diğerleri, 2012, s.314). Ayrıca arşiv kayıtları, test sonuçları, bağlama ve hayat hikâyelerine ilişkin veriler de toplanarak bu veriler aracılığıyla durum bir bağlama oturtulmakta, durumu etkileyebilecek dönüm noktaları anlaşılmalı çalışılmaktadır (Christensen, Johnson ve Turner, 2015, s.416-417).

Durum çalışmasında veri analizi gerçekleştirilirken temel prensip her bir durumun ayrı ve yoğun bir biçimde analiz edilmesinin gerektiğidir. Bu da durumun parçalardan oluşmuş bir sistem gibi analiz edilmesini gerektirmekte, analiz işleminin tamamında ise birleştirmeyi içermektedir (Christensen, Johnson ve Turner, 2015, s.418). Veri analizinde betimlemeye gidilmesi analizin anlaşılması bakımından önem teşkil etmektedir. Her bir durumu detaylı bir şekilde analiz edebilmek için araştırmacı tarafından temalar ve konular belirlenip belli bir kronoloji içinde organize edilmekte, durumlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar çerçevesinde çapraz analizler yapılarak kuramsal bir model ortaya konulabilmektedir (Creswell, 2018, s.98-99).

Raporlama aşamasında araştırma sorusuna, metodolojiye, örneklemeye ve bulguların tartışılmasına ilişkin veriler sunulmaktadır (Akturan, 2013, s.188). Araştırmacı tarafından her bir durumla ilgili derin bir anlamının sağlanması, her bir parçayı kapsayacak şekilde bütünsel bir tanımlama ile gömülü bağlamın ortaya çıkartılması, rapor geçerlilik stratejilerinin tartışılması (Christensen, Johnson ve Turner, 2015, s.419), olaylar ve yorumlar arasında kesin ve net bir çizgi çizilerek birbirinden ayrılımlarının sağlanması gerekmektedir (Akturan, 2013, s.189).

Araştırmanın iç geçerliliği için araştırmacının elde ettiği sonuçlara nasıl ulaştığını açık bir şekilde belirtmesi, dış geçerliliği için araştırmanın sonuçlarının genellenebilir olması, güvenilirliği için yapılan çalışmanın başka bir çalışmacı tarafında tekrarlanabilir olmasını gerekmektedir. Bu minvalde güvenilirliğin tesis edilebilmesi için araştırmacının izlediği süreçleri açıkça tanımlaması, dokümanlarla kanıt sağlaması, araştırmayı sistemli ve kademeli olarak geliştirmesi ve sunması lazımdır (Paker, 2015, s.128).

Yaşama dair belli bir kesite ve ya alışılmışın dışındaki durumların incelenmesine ilişkin derinlemesine bilgi sağlaması, okuyucuya kendi bulduğu durum ile sunulan durum arasında karşılaştırma yapma imkânı tanınması, araştırma sürecinde önceden tayin edilen soruları ve veri sağlama yöntemlerini uygulama mecburiyetinin olmaması durum çalışmasının avantajlarını oluştururken; sonuçların genellenebilirliğinin düşük olması, kurum ya da kişilerin kimliklerinin gizleme zorluğu, bulguların kolay anlaşılması için ileri seviyede gelişmiş dil becerisine ihtiyaç duyulması çalışmanın dezavantajlarını oluşturmaktadır (Büyüköztürk ve Diğerleri, 2016, s.263-264).

Bu çalışmada araştırma modeli olarak durum çalışması tercih edilmesindeki genel sebep, modelin araştırma konusunun doğası gereği cevap aranılan sorulara yanıt bulma, detaylı bir şekilde inceleme yapma, açıklama getirebilme ve sistemli bir şekilde analiz ve raporlama yapmaya olanak tanınmasıdır. Olguları bütüncül ve çok yönlü ele almayı mümkün kılmakta, farklı bakış açıları sunmakta, belli bir durum ve olgudan fazlaca sonuç çıkarmaya olanak tanımaktadır (Merriam, 2013, s.50-51). Bu minvalde araştırma metodu olarak durum çalışması seçilmesindeki spesifik sebep ise, kişilerarası

iletişim etkinliğinde kişi sayısı kadar farklı durumların bulabileceği kabulünden hareketle, efendi köle rollerinin kişilerarası iletişim etkinliği sürecindeki etkilerini ortaya koymada en etkili metot olacağı düşüncesidir. Durum analizi araştırmasında kullanılan doküman analizi ve derinlemesine mülakat gibi nitel veri elde etme yöntemlerinin, efendi köle rollerinin kişilerarası iletişim etkinliğindeki etkisini geręekçi, çok yönlü ve bütüncül bir biçimde analiz etmeye imkân sağlayacağı düşünülmüştür.

Ayrıca Tablo1’de gösterildiği üzere, görüşmeleri toplam kelime sayısı açısından incelediğimizde;

Tablo 1: Görüşmelerin Toplam Kelime Sayısı

Katılımcı Kodu	Kelime Sayısı	%
K1	1331	6,3
K2	1196	5,7
K3	2337	11,1
K4	2024	9,6
K5	2586	12,2
K6	3560	16,8
K7	1123	5,3
K8	1529	7,2
K9	2039	9,6
K10	1148	5,4
K11	2262	10,7
Toplam	21135	100,0

Buna göre toplam kelimesi sayısı 21.135 ve kişi başına düşen ortalama kelime sayısı 1.921’dir. Bu kelimelerin anlamlı bir şekilde ayrılmasının ve etkili bir şekilde değerlendirilmesinin durum çalışması aracılığı ile mümkün olacağı düşünülmüştür.

4.1.3. Araştırmanın Deseni

Araştırma sorularına cevap vermeyi, araştırmanı hipotezlerini test etmeyi, varyansın kontrolünü güvence altına almayı sağlayan araştırma planına desen adı verilmektedir. Bir bilimsel araştırmada desen kullanılmasının amacı araştırma sorularına geçerli, nesnel, doğru, ekonomik cevaplar vermek, araştırma problemine ampirik kanıtlar bulmak ve varyansı kontrol etmektir (Balcı, 2001, s.238). Bu araştırmada verilerin analiz edilmesi için “betimsel analiz” deseninden yararlanılmıştır. Herhangi bir durum çalışmasında kaçınılmaz olarak bir betimleyici boyut bulunmaktadır (Porta ve Keating, 2015. s.276). Çünkü betimsel analiz araştırmada belli bir durumun sosyal dünyasına zengin bir yaklaşım sunarak olayın iç yüzünü gösteren bir bakış sağlamaktadır (Yin, 2017, s.49).

Betimsel analiz yapan bir araştırmacı görüşme yaptığı ya da gözlemlediği kişilerin görüşlerini etkili bir şekilde yansıtmak amacıyla araştırmada doğrudan alıntılar sıkça kullanabilmektedir. Betimsel analiz de esas amaç elde edilen bulguların okuyucuya özetlenip yorumlanarak sunulmasıdır. Bu minvalde analiz yapılırken verilerin analizi için tematik bir çerçeve oluşturularak, bu çerçeveye göre veriler işlenip, bulgular tanımlanıp yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.256). Diğer bir deyişle araştırma sürecinde betimsel analizle elde edilen veriler önceden belirlenen temalar altında özetlenip yorumlanmaktadır. Veriler önce mantıki bir sıraya konulmakta, daha sonra yapılan betimlemeler yorumlanarak sonuçlara ulaşılmakta, son aşamada araştırmacı yorumları ışığında tahminlerde bulunarak yeni açılımlara ulaşmaya çalışmaktadır (Altunışık ve Diğerleri, 2012, s.324).

4.1.4. Araştırmanın Veri Toplama Teknikleri

Çalışmanın veri toplama aşamasında “literatür tarama” ve “yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat” tekniklerinden yararlanılmıştır. Literatür tarama, veri toplanması, toplanan verilerin öneminin tartışılarak sorunsalla ilişkilendirilmesi ve bilginin tasnif edilmesi evrelerinden oluşan bir süreç şeklinde tanımlanmaktadır (Balcı, 2001, s.63). Literatür tarama çalışması, araştırmada ele alınan problemin etraflı bir şekilde tanıtılması, çözümlenmesi ve yanıtlanmasına yardımcı olan teorik bilgileri

toplayıp sunmak amacıyla yapılmaktadır (İslamoğlu, 2011, s.84). Bu çalışma sayesinde araştırmanın tasarlama sürecinde nasıl bir yol izleneceği, araştırma sorusuyla ilgili yöntemsel problemlere dikkat çekme, özel grup ya da araçlara ihtiyaç olup olmadığı ve ihtiyaç dâhilinde bunlara nasıl ulaşılabileceği, araştırma raporunu hazırlamak için ihtiyaç duyulan bilgileri temin etme gibi hususlarda araştırmacılara yol göstermektedir (Christensen, Johnson ve Turner, 2015, s.77).

Görüşme, sözlü olarak soru sorma yoluyla veri toplama tekniği olarak tanımlanmaktadır (Nazik ve Arlı, 2001, s.53). Mülakat olarak ta adlandırılan bu teknik, ilgili kişi, kişiler ve gruplarla birebir konuşmak, sorular yöneltmek ve elde edilen bilgileri kayıt altına alarak gerçekleştirilmektedir (Arıkan, 2004, s.104). Nitel araştırmalarda mülakat tekniği, kişilerin belli bir konu hakkında geçmiş, şimdi ve gelecekle alakalı görüş, tutum, davranışlarıyla ilgili bilgi almak amacıyla kullanılmaktadır. Bilimsel araştırmalar literatürde yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış olmak üzere üç farklı mülakat tekniğinin varlığını ortaya koymaktadır. Yarı yapılandırılmış mülakat, araştırmacının önceden belirlemiş olduğu ya da mülakat sırasında gelişen konulara göre spontane soruların yöneltebileceği teknik olarak tanımlanmaktadır (Güler, Halıcıoğlu ve Taşkın, 2015, s.114-115). Bu teknikte araştırmacının hazırlamış olduğu sorulara kısmen de olsa cevaplayıcının müdahale hakkı bulunduğundan bazı soruların birlikte yeniden düzenlenebilmesi de mümkün olmaktadır (Sönmez ve Alacapınar, 2017, s.185). Yarı yapılandırılmış mülakatlar, konu açısından sınırlandırılıp araştırılan konu hakkında detaylı bilgi elde edilebilmesi amacıyla derinlemesine olarak yapılabilmektedir (Arslanoğlu, 2016, s.100).

Bu minvalde araştırmanın teorik alt yapısının oluşturulduğu literatür tarama aşamasında, efendi köle rolleri bağlamında kişilerarası iletişimin psikolojik, sosyal ve kültürel olarak birçok açıdan ele alındığı, konunun uzmanı akademisyenlerce yazılmış olan kitaplar, makaleler, konuya binaen yapılmış olan akademik tez, araştırma ve uygulama çalışmaları, bilimsel çalışmalar, internet kaynaklarından yararlanılmıştır.

Araştırma verilerinin toplanmasında altı sorudan oluşan yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat soruları kullanılmıştır (Ek 1). Soruların her biri, oluşturulan hipotezleri destekler niteliktedir. Araştırmanın uygulama aşamasında, araştırma konusu

farklı disiplinlerle bağlantılı olduğu için başlıca psikoloji, sosyoloji, felsefe, iletişim bilimleri, davranış bilimleri, halkla ilişkiler, tarih gibi sosyal bilimler alanlarında uzmanlaşmış kişiler seçilip, bu kişilere ilgili altı soru ve mülakatı derinleştirmek için de mülakat aşamasında pekiştirme soruları yöneltilmiştir.

4.1.5. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, psikoloji, sosyoloji, felsefe, iletişim bilimleri, davranış bilimleri, halkla ilişkiler, tarih gibi sosyal bilimler alanlarında yetkinleşmiş uzmanlar evreninden örneklem olarak seçilen 11 uzmandan oluşturulmuştur. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan katılımcılar gönüllülük esasına göre çalışmada yer almışlar; K1, K2,... K14 olarak tanımlanmışlardır.

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan uzmanların bilgileri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Çalışma Grubu Katılımcı Bilgileri

Kişi	Unvan	Bölümü	Görüşmeye Teşkil Eden Çalışma Alanları
K1	Prof. Dr.	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	Halkla İlişkiler, Kişilerarası İletişim
K2	Prof. Dr.	Kişilerarası İletişim	İletişim Bilimleri, Kişilerarası İletişim
K3	Prof. Dr.	İşletme	Davranış Bilimleri, Sosyal Psikoloji
K4	Prof. Dr.	Sosyoloji	Sosyoloji, İletişim Sosyolojisi
K5	Prof. Dr.	Tarih	Tarih
K6	Doç. Dr.	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	Kültürel Çalışmalar, Radyo Televizyon ve Sinema
K7	Doç. Dr.	Medya ve İletişim Sistemleri	İletişim Bilimleri, Halkla İlişkiler
K8	Dok. Öğr. Üyesi	Radyo Televizyon ve Sinema	Radyo Televizyon ve Sinema
K9	Dok.	Radyo Televizyon ve Sinema	İletişim Bilimleri
K10	Uzm.	Psikoterapi	Klinik Psikoloji, Psikanaliz
K11	Uzm.	Klinik Psikoloji	Klinik Psikoloji, Sosyoloji

4.1.6. Araştırma Verilerinin Analizi

Bu araştırmada yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucu toplanan verilerin analiz edilebilmesi amacıyla efendi köle rolleri bağlamında kişilerarası iletişimin kurulma nedenlerine yönelik Tablo 3'te belirtilen makro ve mikro faktörler açısından bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Bu sınıflandırmadan yola çıkılıp, hipotezler ve görüşme soruları da dikkate alınarak Tablo 4'te belirtilen temalar ve alt temalar oluşturulmuştur.

Tablo 4'te belirtilen temalar ve alt temalar çerçevesinde veriler analiz edilmiştir. Analiz sürecinde her bir tema ile ilgili söylenenler örneklendirilip değerlendirilmiş, her bir temanın alt temaları için katılımcıların görüş dağılımları yapılmıştır. Söz konusu dağılımlar tablolaştırılarak her bir ana tema için bir tablo oluşturulmuş ve bu tablo değerlendirilerek oluşturulan hipotez test edilmiştir. Analiz neticesinde bütün hipotezlerin test edilme sonucunu gösteren hipotez etki durum tablosu ve katılımcıların hipotezlere hangi yoğunlukta katılım sağladıklarını gösteren katılımcı dağılım tablosu oluşturulmuştur.

Tablo 3: Efendi Köle Rollerı Bağlamında Kurulan Kişilerarası İletişim Sürecine Etki Eden Makro ve Mikro Ölçekteki Faktörler

Makro Ölçekteki Faktörler	Mikro Ölçekteki Faktörler
Kişisel Özellikler	Algılar Bilinç Duygular Öğrenme Tecrübeler İstek ve Beklentiler Tercihler Kişilik Biyolojik ve Fiziksel Özellikler Psikolojik Özellikler
Çevre	Aile Akranlar Okul ve İş Toplum Mekân ve Ortam
Toplumsal Yapı	Roller Statüler Güç Mesafesi Hiyerarşi
Kültür	Gelenek ve Görenekler Değerler ve Normlar
Eğitim	Eğitimli Eğitimsiz
Din	Dini İnançlar
Ekonomi	Çalışma ve Üretim İlişkileri Gelir
Politika ve Hukuk	Siyasal ve Kanuni Düzenlemeler
Medya	Radio Televizyon ve Sinema Sosyal Medya

Tablo 4: Araştırmanın Makro Temalar ve Mikro Alt Temaları

Makro Temalar	Mikro Temalar
Kişilerarası İletişim Sürecinde Efendi Köle İlişkisinin Varlık Durumları	İlişkinin Güçlü Var Olma Durumu
	İlişkinin Olmama Durumu
	İlişkinin Zayıf Var Olma Durumu
	İlişkinin Nedene Bağlı Olma Durumu
Efendi Köle Rollerinin Oluşum Durumları	Rollerin Oluşumunda Doğuştan Gelen Özellikler Etkilidir
	Rollerin Oluşumunda Eğitim Etkilidir
Kişilerarası İletişim Sürecinde Tarafların Sergilediği Efendi Köle Rollerinin Yapısal Durumları	Roller Karşılıklı Olarak Yer Değiştirebilmektedir
	Roller Kalıcıdır
Kişilerarası İletişim Sürecinde Köle Rolü Yüklenicisinin Mental Rahatlama Durumları	Mental Olarak Rahatlama Mümkündür
	Mental Olarak Rahatlama Mümkün Değildir
Kişilerarası İletişim Sürecinde Köle Rolü Üstlenen Tarafın Efendi Rolü Üstlenen Tarafı Kendine Bağımlı Kılma Durumları	Kendine Bağımlı Kılma Olanaklıdır
	Kendine Bağımlı Kılma Olanaklı Değildir
Efendi Köle Rollerinin Kişilerarası İletişim Sürecine Etki Durumları	Rollerin Olumsuz Etkisi Vardır
	Rollerin Olumlu Etkisi Vardır
	Roller Duruma Göre Değişkenlik Gösteren Etkiye Sahiptir

4.1.7. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

4.1.7.1. Kişilerarası İletişim Sürecinde Efendi Köle İlişkisinin Varlık Durumları

Kişilerarası iletişim etkinliğinde, taraflar arasında efendi köle ilişkisinin varlığının söz konusu olup olmadığı hususu katılımcılara göre değerlendirilmiştir. Buna göre K1 katılımcısı ilişkinin varlık durumuna dair;

“Kişilerarası iletişim etkinliğinde, bazı taraflar arasında efendi köle ilişkisinin var olduğunu düşünüyorum. İktisaden bağımlı olan bağımlı olduğu kişiye (işçi patron), sosyal sınıfsal anlamda altta olan üsttekine (serf senyör), kültürel olarak köleleştirilmiş olan efendileştirilmiş olana (maraba ağa), ideolojik ve siyasi anlamda tabii olması zorunlu olan kişi müeyyide ile karşılaşmamak için tabii olunması zorunlu olana (totaliter toplumda insan lider), coğrafi koşulların gerektirmesi nedeniyle biat etmesi gereken başka çaresi olmadığından biat etmeyi zorunlu gördüğü kişiye (Asya tipi üretim tarzında yönetilen lider), tarihsel kesit itibarıyla tabii olması gereken tabii olunması gereken kişiye (kul Sultan), dinsel zorunluluk nedeniyle köleleştirilmiş olan efendileştirilmiş olana (bireyselliğini yitirmiş insan cemaat lideri), duygusal olarak kendini köle hisseden efendisi hissettiğine karşı (âşık olan maşuk olana), vicdanen kendini köle gibi hisseden kişi efendisi olarak algıladığı kişiye (büyük bir iyilik gören kişi bu iyiliği yapan hekime veya sponsora) karşı efendi köle boyutunda iletişim içinde olabilir. Sebebi zorunluluk olabileceği gibi, diğer seçeneğin getireceği olası tehditlerle karşılaşmama isteği de olabilir.”

Şeklinde açıklamada bulunmuştur. Buna göre K1, söz konusu ilişkinin var olduğunu kabul etmekle birlikte bu ilişkiyi sosyal statülere bağlamaktadır. Ayrıca bu ilişkinin zorunlu olabileceği gibi doğal bir durum da olabileceğini düşünmektedir. Bu açıdan bakıldığında birtakım sosyal koşullarla belirlenmiş olan bir efendi köle ilişkisinden söz etmek mümkündür.

Söz konusu mevzuda K5 katılımcısı;

“İslam'dan önce Türk toplumunda bir kölelik anlayışı yok. Emeviler döneminde de Türklerin paralı asker olarak Gulam ve Mevla sistemi ile İslam toplumuna girişleri var. Köle statüsünde kabul edilen bu askerler komutanlarının emri altında askerlik vazifesini icap ettiği şekilde çalışıyorlar. Siyasetnamede şu da söyleniyor, başka kaynaklarda da var: bu askerler biz sizin hizmetinizde bulunuruz ama yediğinizden yer, içtiğinizden içer, bindiğiniz ata bineriz diyorlar. Hukuken baktığınızda köle gibi bir durum var ama o kurallar çerçevesinde kendisine eşit davranılmasını da istiyor. Yani bu başka toplumlarda olmayan bir şey.”

Buna göre efendi köle ilişkisini tarihi bir örnek üzerinden değerlendiren K5 katılımcısı kişiler arasında belirli kurallarla düzenlenmiş köle efendi ilişkilerinin varlığına işaret etmektedir. Bu rollerin varlığı kişilerarası statü farklılıkları doğurmasına rağmen, iletişim aracılığıyla açığa vurulan uygulamada bir eşitlik talebinin varlığı da göze çarpmaktadır.

İlişkinin varlığına dair K6 katılımcısı;

“Bugün yasal olarak efendi köle ilişkisi olmasa da, binlerce yıldır süregelen bu meşruiyetin günümüz toplumlarında görünmez toplumsal ilişkilerde ve eksenlerde hissedilmesi hala söz konusu. Her ne kadar insanlık zaman içinde bu ilişkinin efendi köle hiyerarşisi içinde ilerlediğini görüp bunun böyle gitmemesi gerektiğini fark ederek bununla ilgili kanunlar koyup devlet mekanizması içinde bu ilişkiyi insanların mümkün olduğunca az zarar göreceği şekilde düzenlese de, kanunsal alanın dışındaki kişisel ve toplumsal ilişkilerde bu her zaman böyle ilerlemiyor. Mesela patron çalışan ilişkisinde bu çok fazla var, güvencesiz çalışma, iş güvenliğinin ihlali, mobbing adı altında bunları çok fazla görüyoruz. Kurumsal olarak efendi köle metaforu üzerinden işleyen hiyerarşiler ortadan kalksa bile, bunun kültüre büyük bir sirayet etmişliği var ve bunun ortadan kalması aslında daha zor bir durum. Medeni olsun için kölelik kurumu kaldırılıyor ama aynı kölelik kurumunun kaldırıldığı modern dönemin üretim şekli olan kapitalizm, kültürel alanda çok fazla etkinlik göstererek erkek egemen kültür, çalışan patron ilişkileri, aile içi egemenlik

ilişkileri gibi modern birtakım kölelikleri daha görünmez sınırlarla bize sunuyor.”

Açıklamasında bulunmuştur. Buna göre efendi köle ilişkisine insanlık tarihi açısından doğal bir durum olarak bakan K6 katılımcısı günümüzde bu ilişkinin arka planda devam ettiğini, bunun önemli sebeplerinden birinin de kapitalizm olduğunu vurgulamıştır. Bu cihetten bakıldığında günümüzde efendi köle ilişkisinin kapitalizme dayanmakla birlikte kültürden beslenen bir ilişki olarak hayat bulduğu görülmektedir. Ayrıca bu yaklaşıma göre üretim ilişkilerinin efendi köle ilişkileri açısından ele alınması da söz konusu olmaktadır.

Taraflar arasındaki efendi köle ilişkisinin varlık durumu hakkında K7 katılımcısı şöyle açıklamada bulunmuştur;

“Bahsedilen taraflar arasında %90 efendi köle ilişkisi olur yani biri muhakkak üstün oluyor. Bizim gibi güç mesafesinin fazla olduğu ülkeler genel olarak boyun eğen kültüre tabidir. Arada bayağı bir mesafe olduğu için genelde çocuk anneye bir şey söyleyemez, öğrenci hocasına bir şey söyleyemez, bizde genellikle ataerkil toplum olduğu için kadın kocasına özellikle kırsal bölgelerde çok fazla müdahil olamaz. Dolayısıyla efendi köle ilişkisi bizim gibi gelenek göreneklere sahip kültürel boyutları olan toplumlarda genellikle var.”

Buna göre K7 katılımcısının görüşleri çerçevesinde, özellikle bir Doğu toplumu olan ülkemizde, itaate dayalı kültürün var olduğu, bu kültürel yapının kişiler arası güç mesafesinin fazla olmasına dolayısıyla hiyerarşilerin ve efendi köle ilişkisi tarzının üretilmesine yol açtığı düşüncesinden yola çıkılarak taraflar arasında önemli ölçüde efendi köle ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sosyal ilişkiler üzerinden değerlendirme yapan K8 katılımcısı efendi köle ilişkilerinin varlığına dair şöyle açıklamada bulunmuştur;

“Grup içinde kararlar alınırken bir kişinin ön plana çıkması yani iktidar özellikleri göstermesi anlamında, ailede, arkadaşlar arasında, eğitim ve iş hayatında efendi köle ilişkisinden bahsedilebilir. Tabii efendi köle

kavramları metafor olarak kullanılmıştır. Bu tarz bir ilişki varlığını alanan kararlara aktif ya da pasif katılımı gösterir. Yukarıdaki örneklerden gidecek olursak, öğretmenin, kaynananın veya patronun öğrenci, gelin ve işçiyle paylaştıkları ortamlarda daha fazla inisiyatif kullandığını görebiliriz.”

Buna göre K8 katılımcısının görüşleri çerçevesinde kişilerarası ilişkilerde efendi köle kavramları birer metafor olarak kullanılmakla birlikte aslında bir iktidar kurma ilişkisinin varlığı söz konusudur. Bu form sosyal ilişkilerde kullanılmakla birlikte ilişkilerin aktif ve ya pasif olma durumu ise kullanılan inisiyatif şekillendirmektedir.

Efendi köle ilişkisini felsefi bir perspektifte ele alan K9’un, ilişkinin varlığı ile ilgili açıklamaları şöyledir;

“Sokrat’la birlikte cosmos ve mitostan logosa düşüyoruz. Bu kopuş insanın dünyayı algılayışını her şeyi değiştiriyor. Yani cosmos felsefesinden, tabiat felsefesinden bir şekilde dinlerin olduğu dünyadan insanın hâkim olduğu, insanın tanrılaştırıldığı antroposantrizm sürecine geçiliyor. Hegel’in “Efendi Köle Diyalektiği”nin zaafı burada gizli, kendi kendini yok edecek, insan türünün insanlığını yok edecek bir ilişki biçimi bu. Kendisini merkeze alan başkasını kendisine hizmet ettiği ölçüde kabul eden bir iletişim ve ilişki biçimi bu. Greklerde bile tabiatla denge fikri var. Tanrıyla iletişim kopuyor, tanrıyla iletişim kopunca insanların arasında iletişim kurulması mümkün olmaz, iletişim kopar, tanrı fikrinin yitirildiği andan itibaren insan kendini tanrılaştırmaya kalkışır. Nesneleri ve öznelere birbirine karıştırır. Özne ve nesne arasındaki ilişkiyi koparır. Dolayısıyla öznenin nesneyi, insanın insanı, insanın tabiatı, sınıfların sınıfları kontrol etmesi, birbirleri üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmaları önlenemez.”

Bu açıdan bakıldığında efendi köle ilişkisi, insanın Tanrı ile bağı koparması ve kendini Tanrısallaştırması neticesinde ortaya çıkan bir ilişki tarzını oluşturmaktadır. Bu kopuşun sonucunda doğan efendi köle ilişkisinin varlığı kabul edilse bile arazi bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu cihetten nesne ve öznenin birbirine tahakkümünden çok tanımlarının silikleşmesi, yani birbirine karışması durumu ortaya çıkmaktadır.

İlişkiye sosyal açıdan yaklaşan K10, diyalektik durumla ilgili şunları söylemektedir;

“Mesela günümüzde eşler arası ilişkiye baktığımızda bir efendi köle ilişkisi söz konusu. Hepimiz bu kültürde büyüdük, evde yemeğin en iyisi babanın önüne konar, baba bir şey derse itiraz edilmez. Günümüz kapitalist sistemi ve biat kültürünün gelişmesi bu iki unsurun bunda çok büyük etkisi var. Biat kültürü arzu ve isteklerine hâkim olamamaya dayalı. Şimdi bir kadın niye kocasının kölesi oluyor, kendi gidip çalışmadığı için, o elbiseyi giymek istediği için, o evde oturmak istediği için kölelik yapıyor. Beş yaşındaki ağabey üç yaşındaki kardeşine bunu yapıyor, çünkü öğretiliyor. Böyle bir durum aileden geliyor. Ağabey kardeşini eziyorsa bu paye aileden veriliyor, kıdem ve hiyerarşi oluşturuluyor. Aslında böyle bir hiyerarşinin olmaması gerekiyor. Mesela İngilizcede kurban olayım diye bir sevmek şekli yok, ama bizde söz konusu. Saçım sana süpürge olsun bunlar İngilizcede tabir olarak yok. Dil çok önemli, kullanılan dil bütün toplumun kültürel resmini ortaya koyuyor.”

Söz konusu açıklamalardan anlaşılacağı üzere sosyal hayatta böyle bir efendi köle ilişkisi mevcut olmakla birlikte, bu ilişki efendinin köle üzerinde tahakküm kurması ve onu etki altına alması üzerinden ilerlemektedir. Özellikle geleneğin bu noktada etkisi var olmakla birlikte toplumumuzda, Batı toplumlarına göre efendi köle ilişkisinin varlığı daha çok hissedilmektedir.

Efendi köle ilişkisinin yaşamın her alanında var olduğunu ifade eden K11, açıklamalarını şöyle sürdürmektedir;

“Efendi köle ilişkisi aslında hayatımızın her alanında var. Bu ilişkide ilişkinin paternlerini, davranış kalıplarını oluşturan geleneğimiz, kültürümüz, yaşadığımız çevremiz, etkileşim içinde bulunduğumuz insanlar var. İlk çocukluk döneminden itibaren anne babanın çocuk ile etkileşimi ve çocukla sağlıklı iletişim kurabilme becerisi yerinde ise çocuğun sağlıklı bir kişilik geliştirmesi mümkün olabilir. Ebeveyn çocuğun gelişim sürecinde ilk bir iki yıldan itibaren çocukla sağlıklı iletişim ve etkileşim kuramadığı takdirde,

ileride gelebilecek durum çocuk ya efendi olacaktır ya köle. Kölelik sürekli beklenti içerisinde olmaya, efendileri tarafından yönetilmeye açık bir konum, bunun temelinde yatan esas faktör ise çıkar. Annemin isteklerini yapıyorum, annemde benim yemeğimi hazırlıyor. Eşimin isteklerini yerine getiriyorum o da benim ihtiyaçlarımı karşılıyor. Öğrencinin öğretmeninin gözüne girebilmek için ekstra çaba sarf etmesi, sevimli ve kibar davranmaya çalışması gibi davranışlarla kendini açığa vuran örtük gizil bir köle rolü gözlemlenebiliyor. Ayrıca iletişim içerisinde bilerek ve isteyerek köleliği benimseyen “canım sen ne dersen haklısın”, “evet sana sonuna kadar katılıyorum” gibi söylemlerle sürekli muhatabını onaylayan, kendi ihtiyaç ve iletişim becerisini sabote edecek şekilde karşı tarafın beklentilerine uygun şekilde yaşamaya çalışan tiplerde var. İş hayatında patrona yağcılık yapmak kölelikten efendiliğe giden bir yol olabiliyor. Davranışımıza şekil veren geleneklerimizde bile aslında kölelikten bahseden saçını süpürge etmek diye bir deyim var. Efendi köle ilişkisinin varlığı zaten hayatımızın her noktasında var, bir şekilde bilinçli ya da bilinçsiz farkında olmadan o durumun içerisine giriyoruz.”

K11 katılımcısına göre, efendi köle ilişkisi yaşamın her alanında var olduğu gibi bu ilişkinin temelini de çıkarlar oluşturmaktadır. Bir çocuğun yetiştirilme şekli, onun efendi ya da köle olma durumunu belirleyeceği için efendilik ve kölelik sosyal bir sorun olarak görülmekte ve efendi köle ilişki tarzı yaşamın normal seyrinde doğal bir durum olarak karşılanmaktadır.

K1, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11 kodlu katılımcılar “iletişim etkinliği içinde efendi köle rolleri vardır” yaklaşımından yola çıkarak bu minvalde açıklamalarda bulunmuşlardır. Katılımcılar genellikle efendi köle rollerinin oluşumunun altında yatan nedenler olarak kültür, çevre, din gibi makro faktörler ile bilinç, gelenek ve görenek, statü, güç mesafesi gibi mikro faktörlerinin etkisini vurgulamışlardır. Katılımcıların yanıtlarında dikkat çeken unsur genelde sosyokültürel alana ait makro ve mikro faktörlerden yola çıkarak sorulara yanıt vermeleri olmuştur. Sosyal hayatta birbirine içkin bir yapı arz eden bu faktörlerin, kişilerarası iletişim etkinliğinin gerçekleştirilme

sürecinde de etkili olması kişilerarası iletişimin sadece bireyler arası ilişkiyle sınırlı kalmayıp sosyal bir olgu olduğu boyutunu da ortaya koymaktadır.

İletişime efendi köle kavramları açısından değil de öncelikle iletişim noktasından yaklaşılması gerektiğini savunan K2, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Öncelikle iletişime efendi köle kavramından daha ziyade iletişim envanteri dediğimiz bir boyutuyla bakmamız daha doğru olacaktır. Bu açıdan baktığımızda güvenli iletişim, agresif iletişim, pasif iletişim ve pasif agresif iletişim olmak üzere dört farklı iletişim türü görürüz. Benim burada söyleyebileceğim ancak bu güvenli ve pasif iletişim arasındaki çatışmadır. Bu nedenle iletişim süreci içerisinde evet aktif ve dominant olan bir taraf olduğu gibi, verilen mesajları olduğu gibi kabullenen pasif bir tarafta mutlaka vardır.”

Buna göre K2 katılımcısı efendi köle ilişkisini iletişim envanterleri açısından ele alarak dört farklı iletişim türünün varlığından söz etmiştir. Bunlardan güvenli ve pasif iletişim envanterleri efendi köle ilişkisine yakın olan envanterler olarak görülmekte; dolayısıyla köle efendi ilişkisi, bir tür güvenli ve pasif iletişim envanterleri arasındaki çatışmanın karşılığı olarak ortaya çıkmaktadır.

Efendi köle ilişkisinin doğal durumlardaki bütün ilişkilerde ortaya çıkmadığını ifade eden K3, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Anne çocuk, öğretmen öğrenci gibi taraflar arasında efendi köle ilişkisi doğmaz. Tarafların biri daha baskın ise ve öteki üzerinde dominant etkisi varsa hemen ortaya bir efendi köle ilişkisi çıkmaz. Kaldı ki insanların rolleri de onları efendi köle yapmaz. Mesele bir temizlik görevlisi kendini efendi gibi hissedebilir, hatta param karşılığında emeğimi kiraladım ve ben kendimi köle olarak değil sadece iş gören olarak hissediyorum diyorsa patronu onun üzerinde bir efendilik iddia edemez. Köle olmak veya efendi olmak bir bilinç düzeyidir. Bilincinizde böyle bir şey yoksa kimse sizi işinizden dolayı köle yapamaz. Eğer böyle bir şey söz konusu olsaydı tüm memurlar köle tüm amirler efendi olurdu. Mesela bilgi asimetrisi diye bir şey var, siz bir kurumda

bir konuyu herkesten iyi biliyorsunuz, orada siz hemen bir efendiye dönüşürsünüz. Yani insanın efendi ya da köle yapan rollerinden ziyade o rollerin üstesinden gelme etkinlik düzeyleridir.”

Buna göre efendi ya da köle olmak bir bilinç düzeyidir. Bu cihetten bakıldığında yaşam sahnesinde karşılaşılan olayların üstesinden gelinme durumuna göre efendi ya da köle olunabilmektedir. Bu da efendiliğin ve köleliğin doğal bir durum olmadığı, kişinin sosyal durumuna göre anlamlandırıldığı sonucunu doğurmaktadır.

Benzer düşüncede olan K4, iletişim etkinliğindeki süreci efendilik ve kölelik gibi bir hiyerarşik ayrıma tabi tutamayacağımızı ifade ederek sözlerini şöyle sürdürmektedir;

“İletişim ilişkisinde iki taraf arasındaki ilişkiyi efendilik ve kölelik gibi iki statüye ayırmayı ben kendi adıma çok doğru bulmuyorum. Burada efendilik ve köleliği bir sembolden ibaret olarak düşünürsek, anne çocuk, karı koca, gelin kaynana ilişkisi gibi, toplumsallaşma içersin de kazandığımız ve ya bize verilmiş bazı statüler var, bu statüler üzerinden kabul ettiğimiz bir ilişki düzeyi var, yani çocukla annesi arasında, gelin ile kaynana arasında ilişkiler nasıl olacak, bunların hepsi toplumsallaşma sürecinde öğrenilmiş roller aslında.”

K2, K3, K4 kodlu katılımcılar “iletişim etkinliği içinde efendi köle rolleri yoktur” yaklaşımından yola çıkarak metaforik anlamda ele alınan efendi köle rollerinin kişilerarası iletişim ve ilişkilerde söz konusu olamayacağını, toplumsallaşma süreciyle elde edilen kişilerarası statü ve rol farklılıklarının böyle bir ilişkiyi doğurmayacağını belirtmişlerdir.

Kişilerarası iletişim sürecinde taraflar arasında efendi köle rollerinin varlık durumları katılımcılar üzerinden Tablo 5’te şöyle özetlenmiştir:

Tablo 5: Kişilerarası İletişim Sürecinde Taraflar Arasında Efendi Köle Rollerinin Varlık Durumları

Efendi Köle İlişkisinin Varlık Durumları	Katılımcı Durumları	f	%
İlişkinin Var Olma Durumu	K1, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11	8	72,7
İlişkinin Var Olmama Durumu	K2, K3, K4	3	27,3

Kişilerarası iletişim sürecinde taraflar arasında efendi köle rollerinin varlık durumuna dair Tablo 5 incelendiğinde; 8 kişi (%72,7) efendi köle ilişkisinin var olduğu, 3 kişi (%27,3) efendi köle ilişkisinin var olmadığı görüşünde bulunmuştur. Bu koşullar altında, “Kişilerarası iletişim sürecinde taraflar arasında efendi köle olarak karşıtlanmış bir ilişki vardır” olarak belirlenen H1 hipotezi kabul edilmiştir.

4.1.7.2. Kişilerarası İletişim Sürecinde Efendi Köle Rollerinin Edinilme Durumları

Kişilerarası iletişim etkinliğinde, taraflar arasında efendi köle rollerinin varlığını dikkate alarak bu rollerin insanın doğasında mı var olduğu, yoksa yaşam içerisinde sonradan mı öğrenildiği hususu katılımcılara göre değerlendirilmiştir.

Bu ilişkilerin her açıdan geçerli olduğunu düşünen K2, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Bunların hepsi de geçerlidir. Bir kişinin doğasında vardır, iki kişi bunu toplum tarafından kazanır, üçüncüsü kişi yaşadığı süreç içerisinde bunları edinir yani üç farklı boyutu da vardır. Birinci olarak kişinin kendinde doğuştan gelen bir özelliktir. Bunu yaratılışla açıklayacak olursak, biz buna psikofizyoloji diyoruz. Vücuttaki bazı hormonal dengesizlikler kişilerin davranışlarını ve iletişim tarzlarını etkiler. Örneğin vücuttaki melatonin, endorfin, dopamin hormonlarının eksikliği kişilerde bazı psikolojik farklı yaklaşımlara neden olacağı için iletişimlerini de etkilemektedir. Biz bunun

doğuştan gelen bir süreç olduğunu biliyoruz. İkincisi olarak toplum tarafından empoze edilen bazı değerler, sosyo dinamik yapılar, inançlar, ait olunan sosyal hiyerarşik kurumlar bunları tetikler. Üçüncü olarak kişinin bilişsel kognitif sürecinden başlayıp ergenlik ve yetişkinlik dönemine kadar yaşamış olduğu şeyler de iletişim tarzını fazlasıyla etkiler. Örnek vermek gerekirse birey küçük çocukluk ya da adolesan döneminde yaşamış olduğu bir travmanın etkisini bundan sonraki iletişim sürecinde de fazlasıyla yansıtacaktır. Buna en iyi örnek yazarları verebiliriz. Yazarlar kendi yazılı metinlerin de daha çok geçmiş dönemlerde yaşadıkları olayların yansımalarını anlatırlar.”

K2 katılımcısına göre bu ilişki üç şekilde varlık göstermektedir. Bunlar; doğuştan gelen özelliklere göre, toplum tarafından empoze edilen değerler çerçevesinde ve kişinin bilişsel sürecine göredir.

Aynı şekilde her iki tür ilişkinin de etkili olduğu ifade eden K7, bu hususu şöyle değerlendirmektedir;

“Her ikisi de etkilidir ama bu roller genelde geleneklere ve bulunduğu ortama göre edinilir. Gelenekler, toplumumuzun yaşam biçimi, algılarımız bunda etkili oluyor. Toplumsal olarak baktığımızda algılarımızda genelde her zaman erkek üstte. Örneğin geçmişte sarayda padişahların haremde çok sayıda cariye varmış. Kadının böyle bir hakkı olabilir mi asla olamazdı. Buna karşıt bir örnek verecek olursak, eski Türklerde anaerkil bir yapı vardı sonradan özellikle İslamiyet’in kabulü ile birlikte bu ataerkil bir yapıya dönüştü. Bugün hala Kazakistan’da ve Türkmenistan’da o anaerkil yapının baskınlığı hissediliyor, kadınlar evden ziyade dışarıda erkek gibi yaşıyorlar, daha özgürler, erkekler ise daha kısıtlılar. Yani insanlar her şeyi bulundukları ortamlardan öğreniyorlar. Burada etkili olan birinci habitus aile, ikinci habitus akrabalar ve arkadaşlar oluyor, gittikçe mikrodan makroya doğru büyütelim işi sonrasında okul ve medya geliyor, bunlarda toplumun birer ideolojik aygıtı. Kişiler aynı toplumun insanları oldukları için onlarda ailelerinden, çevrelerinden, okuldan, medyadan öğrendikleri gelenekleri, görenekleri, davranış biçimlerini uyguluyorlar. Rollerini edinmede doğuştan

getirilen özelliklerde etkili olabilir. Mesela kişinin psikolojik olarak bir rahatsızlığı varsa şiddet uygulamaya müsait olabilir. Hegemonya ve otorite kurmasında karakteri etkili olabilir. Hem genlerden kaynaklı hem de sonradan çevre ve öğrenme ile bunlar şekillenebilir. Örneğin bir kişi cimri ya da cömerttir, onun çocuklarının içinden bazıları cimri ya da cömert olabilir çünkü bu öğreniliyor, davranışlar aile içinde yetiştirilme ve çevreden görme ile pekişiyor.”

Bu açıdan genlerle gelen ve çevrenin etkisi ile oluşan bir süreç gelişiminin yaşanması söz konusu olmakta ve bu gelişimin sosyal yaşama sıkıca bağlı olması ayrı bir özellik olarak göze çarpmaktadır. Ek olarak ilgili süreç gelişiminde toplumların yaşam biçimlerinin, geleneklerin ve medyanın yadsınamaz etkisi olduğu görüşüyle düşünce desteklemektedir.

Efendi köle rollerinin doğal ya da kültürel bir boyut kazanmadığı ve bu formda değerlendirilmemesi gerektiğini ifade eden K8, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Efendi köle rollerinin ne tam olarak doğal ne de tam olarak kültürel olduğu söylenebilir. Aslında az ya da çok oranda bir arada bulundukları söylenebilir. Örneğin, fiziksel gücün değerli olduğu bir toplumda, biyolojik olarak daha kuvvetli doğan birey efendi özelliğini gösterirken zayıf bir birey kölelik rolünü oynamak zorunda kalabilir. Ya da zekânın değerli olduğu bir toplumda doğuştan yüksek IQ’lu birey, düşük IQ’lu bireye göre efendi rolünü alanda avantajlı olabilir. Ama bu örneklerde bile durum tam olarak doğal sebeplere dayandırılmaz ve eğitim ya da başka sosyal faktörlerle bir rol değişimi olabilir.”

Buna göre sebeplerin tamamen tabii olamayacağı, toplumların ihtiyaçlarına göre güç mesafelerinin ve rollerin değişebileceği, rollerin tercih edilmesinde sosyal faktörler kadar zekâ, biyolojik ve fiziksel faktörlerinde etkili olduğu görülmektedir.

İnsanların karakterlerinin doğuştan olduğunu ifade eden K10, bu hususu ve buna bağlı olarak efendi köle ilişkilerinin varlık sebebine dair ifadelerini şöyle devam ettirmektedir;

“Bizler insanoğlu karakterlerimizle, mizacımızla doğuyoruz. Karakteri mizacı bir yerin arsanı olarak düşünün, kişiliği de karakterin yani bu arsanın üzerine çıkılacak katlar olarak düşünün, dolayısıyla kişilik sonradan sosyal çevre, aile çevresi, okul çevresi, iş çevresiyle gelişiyor. Beş dönüm arsanı varsa üç apartman dikersin. Yüz dönüm arsanı varsa site kurarsın. Dolayısıyla doğuştan getirdiğimiz mizaç denilen özellikler piyano çalma, futbol oynama yeteneği gibi ama buna biat etme dâhil değil onu öğretiyorlar. İnsan o kültürün içine doğuyor ve bunları öğreniyor. Örneğin bir kişinin üç çocuğu var bunlardan birini Türkiye de büyütmüş ikisini Almanya da büyütmüş, burada büyüyen ebeveynlerinin yanında bacak bacak üstüne atamazken orada büyüyenler yanlarında uzanıyor. Burada Hofstede'nin sosyal konstrüksiyon teorisine başvurmamız gerekiyor. Bu teori derki: herkes sosyal olarak konstrüktedir, yani herkes sosyal olarak etkileşim içerisinde, kendini yaşadığı toplumla şekillendirir.”

Buradan yola çıkılarak mizacın ve karakterlerin doğuştan geldiği, diğer her şeyin bunlar üzerine inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bunun temellendirilmesinde de Hofstede'nin sosyal konstrüksiyon teorisine başvurulması gerektiği, bu kuram üzerinden sosyal etkileşimlerin daha belirgin şekilde ele alınabileceği anlaşılmaktadır.

Bu konuda en önemli faktörün tercihlerimiz olduğunu ileri süren K11, efendi köle rollerinin edinilmesine dair hususu şöyle açıklamaktadır;

“En önemli faktör tercihlerdir. Bunda ailemizin, çevremizin, iletişim içerisinde olduğumuz kişilerin etkisi çok fazla. Birçok rolleri edine biliyoruz sonradan. Bunda tecrübenin etkisi olduğu kadar doğuştan getirdiğimiz şeylerin etkisi de var. Mesela huyumuz ve mizacımız doğuştan gelen şeyler. Doğuştan getirdiğimiz huyumuz ve mizacımız değişmese de, karakterimiz sonradan değişebiliyor. Örneğin içe ya da dışa dönük olsakta daha iyi, erdemli, yardımsever olmayı, insanların hayatına dokunmayı seçebiliriz. Dolayısıyla davranışlarımızı ve rollerimizi seçebiliriz. İçe dönük bir insanda dışa dönük bir insan da efendi ya da köle rolünü öğrenerek, seçerek, tercih ederek oynayabilir.”

Buna göre doğuştan gelen huy ve mizacın değişmeyeceği düşünülse bile karakterlerin değişebileceği, toplum içerisinde öğrenmelerle şekil alabileceği, bununla birlikte efendi ve köle rollerinin bir seçim olduğu bu rollerin edinilmesinde öğrenmelerle birlikte tercih etmenin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

K2, K7, K8, K10, K11 kodlu katılımcılar ilgili “kişilerin sergiledikleri efendi köle rollerinin oluşumunda hem insanın doğasından getirdiği özelliklerin hem de öğrenmelerinin etkili olduğu” yaklaşımından yola çıkarak; kültür, çevre, toplumsal yapı, eğitim, medya gibi makro faktörler ile algı, öğrenme, tecrübeler, tercihler, kişilik, biyolojik, psikolojik ve fiziksel özellikler, aile, arkadaşlar, okul gibi mikro faktörlerinin etkisini vurgulamışlardır. Katılımcılar açısından değerlendirildiğinde; bireyin sergilediği efendi köle rollerinin oluşumu üzerinde, bireyin öğrenmeleri, sosyokültürel alana ait makro ve mikro faktörler ile özellikle kişisel özelliklerden kaynaklanan mikro faktörlerin birlikte etkili olduğu; bu rolleri ise bireyin farklı alanlardan elde ettiği bilgileri doğasından getirdiği özelliklerle sentezlemek suretiyle oluşturarak davranış olarak yansıttığı görülmektedir.

Bu rollerin insanın doğasında var olmadığı, sonradan eğitim ile öğrenildiğini savunan K1, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Bu roller, anne küçük çocuk ilişkisi dışında, insan doğasında yoktur, sonradan öğrenilir. Ancak, hayvan davranışlarına bakarsak ki “insan da düşünen (!) hayvandır” denilmektedir, güçsüz olanın güçlüye yem olduğu, yem olmayı göze alamayanların da köle olmayı tercih ettikleri gözlemlenmektedir. Çocuğun anneye tabii olması zorunludur. Başka türlü yaşam şansı hemen hemen yoktur. Hayvanların sosyal davranışlarını inceleyen Etoloji’ye başvurup hayvan davranışlarını incelersek bu tabiiyet ilişkisini hayvanlarda da görüyoruz. Karı koca ilişkisindeki tabiiyet, tarihsel iktisadi koşullardan doğmuştur. Avcılık toplayıcılık dönemlerinden itibaren, çocuk doğurup soyu sürdürme görevini üstlenen kadının fiziksel nedenlerle ava çıkması sorun teşkil edince, otomatikman “işbölümü” gereği ortaya çıkmıştır. Tarım ekonomisine geçtikten sonra da kadın üretime gizli işsiz olarak katılmış; esas görevi, çocuk doğurmak ve ev işlerini görmekle sınırlı kalmış; bu nedenle iktisaden bağımlı

hal devam etmiştir. Bu durum kültürel olarak da kesinlik kazanmıştır. Sanayileşme sonrası, kadın ücretli emek olmaya başlayınca, işler değişmeye başlamıştır. Kentleşme, teknolojinin gelişmesi ve eğitim olanaklarına kavuşan kadının üretime katılma imkânları paralelinde, bağımsızlığı da artmaktadır. Artık kentli kadın ile eşi arasında efendi köle ilişkisinin epey azaldığı söylenilebilir. Öğretmen öğrenci arasındaki ilişki de yıllar itibarıyla değişmektedir. İşçi patron ilişkisi iktisadi bir ilişki olduğundan, işsizliğin ve rekabetin yoğun olduğu günümüz ortamında terakkiden değil dekadandan bahsedebiliriz. Artık 70'lerin grev yapan işçilerine rastlanmıyor. Yöneten yönetilen ilişkisi için de benzer bir durumun söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. İnternet ve sosyal medya ile şehir kameralarıyla, kart kullanımıyla her anı kontrol altında olan insanların tam anlamıyla özgür oldukları söylenilemez.”

Buna göre efendi köle ilişkisinin insanın doğadaki yaşam biçiminden kaynağını alarak oluştuğu, tarım ekonomisine dayalı bir ilişki benimsendikçe bu rollerin ve güç mesafesinin de değiştiği, toplumun gelişimi ile yakından ilintili olan bu ilişkinin eğitim ile şekillendiği anlaşılmaktadır.

Rollerin doğuştan getirilen faktörlerin etkisiyle oluştuğu görüşünün zayıf bir yorum olduğu, esasında bu rollerin eğitimle birlikte oluştuğunu ifade eden K3, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Rollerin doğuştan geldiği tartışmalı bir şeydir, ama öğrenildiğini söylememiz mümkündür. Çocuklarınızı evinizde otoritenizi sorgulamayacak anlayışla büyütüyorsanız mesleği ne olursa köle ruhlu olur ama özgür yetiştirirseniz çocuklarınız kaçınılmaz olarak özgür ruhlu olur. Kontrol odağınız dıştaysa size gelen mesajlara hemen uyarsınız, kontrol odağınız içteyse size gelen mesajları filtre edersiniz, değerlendirirsiniz, algı oluşturursunuz. Algı bir bilinç olayıdır. Siz onu kendinize göre biçimlendirdiğinizde artık köle olmazsınız, davranışlarınızda iradi olur. Ama tepkisel ise ona davranış değil hareket diyoruz, işte bir efendi köle ilişkisi orada ortaya çıkar.”

Buna göre efendilik ve kölelik rollerinin doğuştan getirilen faktörlerin etkisiyle oluşmadığı, bununla birlikte ailede şekillendiği, ayrıca efendilik ve köleliğin bir tür algı ve bilinç olayı olduğu anlaşılmaktadır.

Efendi köle ilişkisinin insanın doğasında varlık bulmakla birlikte bunun yanında eğitimle şekillenebileceğine dair görüşte bulunan K4, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“İnsanın doğasında bir varlığa, kuruma, kişiye itaat etmek olabilir ama bunun kime karşı nasıl yapılacağını bireye toplum öğretir. Sosyalleşmeyle toplum içerisinde insan nasıl davranması gerektiğini ve rollerini öğrenir. Arkadaşına, kardeşine, öğretmenine, amirine nasıl davranması gerektiğini öğretiyor toplum. Bunlar kültürleşme süreci içerisinde öğrenilen şeyler sonuçta. Bu kişinin doğasında da olabilir ama bu doğasında olan şeyin belli bir düzene oturtulması işi toplum tarafından kültür tarafından öğretiliyor bireye. Bu toplumda yaşıyorsan, bu toplumun bir parçasıysan bunlara uyman lazım yoksa toplum seni dışlar. Toplum doğduğunuz andan itibaren size ailenizden çevrenizden başlayarak bir şeyleri öğretiyor, sizde bu öğretilmiş davranışları öğreniyorsunuz, kabul ediyorsunuz, yani doğanızda olan bir şeyi toplum daha sistematik olarak öğretiyor size. İnsansınız en sonunda birlikte yaşıyorsanız başkalarının sınırlarını ihlal etmeyecek şekilde onlara bağlı yaşıyorsunuz. İnsanız diye istediğimiz her şeyi yapmak için sınırsız özgürlüğe sahip değiliz. Bir ailenin, okulun, iş yerinin, toplumun bir parçasıyız ve buna uygun davranmamız lazım. Örneğin bir futbol takımında kaleciyseniz kaleyi korumanız lazım, gidip rakip sahada gol atmaya çalışamazsınız, böyle yaparsanız sistemi bozmuş olursunuz, takıma fayda yerine zarar verirsiniz.”

Buna göre efendi köle rollerinin edinilmesi bağlamında insanın doğasından olan bir şeyin toplum tarafından sistematik hale getirilerek kişiye eğitimle aktarıldığı, sosyal sistemin dengesi için bu ilişki yapısının devam etmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Söz konusu ilişkiyi tarihi perspektiften yaklaşarak bir örnek üzerinden ele alan K5, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Meml k Devleti'nde askeri okullara tabaka deniyor ve orada köle kökenli olan kişiler yedi yıl süren bir eēitim alıyorlar ve eēitimi bitirdikten sonra diplomalarını alıp, statü atlayarak o toplumun bir parçası olup, askeri hiyerarşi içinde subay olarak görev almaya başlayabiliyorlar. Eēer başarısız olurlarsa bütün bu kariyeri yok oluyor ve aile efratları da onun kendilerine saēlayacaēı kariyerden mahrum kalıyorlar. Mesela köle kökenli biri olan Sultan Baybars sultan olduēu zaman ailesini Mısır'a yanına getiriyor. Kişinin askeri okuldan başarılı olarak ayrılması artık onun çocuklarının köle yapılamayacaēı anlamını taşıyor. Bu eēitim sistemi Osmanlı'da Devşirme sistemi, Selçuklu'da Gulam sistemi, Meml k'l lerde Meml k sistemi olarak g r n rleşiyor. 30.000 kadar Meml k askeri Mısır, bugünkü Arap yarımadasını ve Suriye yönetiyor. Bunu hangi meşruiyetle yönetiyor? Bunlar Orta Asya'dan, Kafkaslar'dan, Horasan'dan gelen köle kökenli insanlar, bir eēitime tabi tutuluyorlar, kariyerlerine köle olarak başlıyorlar ama hepsi de biliyor ki bu eēitimden sonra kariyer basamakları kendilerine a ılacak, sultan bile olabilecekler. Yani böyle bir eēitimden sonra kendileri en tepe noktaya taşınıyorlar”.

Buna göre eēitim üzerinden şekillenen, efendi köle rollerinin edinildiēi, sosyal statüleri düzenlemekten sosyal ve siyasal hayatı şekillendirmeye kadar uzanan sistemli bir organizasyonun varlıēı göze çarpmaktadır.

Söz konusu ilişkiyi felsefi olarak ele alan K6, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Bu konuyu felsefi olarak ele alacak olursak, insanın doēasına dair iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan bir görüş insanın doēal olarak k t l ēe daha meyilli bir yapısı olduēunu söyler. Dolayısıyla toplumların ahlak kavramlarının, dinin amacı bu k t l ē  sınırlandırmaktır. Toplumsal sözleşme kavramı, anayasaların ortaya çıkışı bu görüşü destekleyen uygulamalardır. Diēer bir görüşe göre ise insan dünyaya beyaz bir sayfa gibi gelir ve hiçbir günahı, k t l ē  yoktur. Sonrasında toplum ve kültür içerisinde bu kötülükler edinilir ve birey kendini bu toplumsal ilişkilerin, hiyerarşilerin, statülerin içinde bulur. Kültürün ve toplumun bireyin var oluşunda ve bireyin inşasında

etkisi çok fazladır. Ben ikinci görüşe daha yakınım. Yani kişi dünyaya beyaz bir sayfa olarak gelir, sonrasında ailesinden, çevresinde öğrendiği davranış kalıplarıyla, söylem biçimleriyle şekillenir, inşa edilir. Hayat tarzı, düşünce biçimleri, davranış kalıpları hepsi aile, çevre ve belli bir aşamadan sonra devletten, resmi ideolojilerden bize aktarılıyor ve bizde şekilleniyoruz. Bu şekilde ilerlediğimiz için efendi köle metaforu üzerinden kendimizi var etme ve bu diyalektiğe kendimizi konumlandırıp ilerleme bunların etkisiyle gerçekleşiyor. Bir çocuğu güç hiyerarşisi algısının olmadığı bir topluma koysak hiçbir çocuk ve birey bu hiyerarşiyi kendi içimde yaratayım ve yaşayayım demeyecektir.”

Buna göre dinin üzerinden şekillenen toplumların sonraki süreçte, toplumsal sözleşme kavramı üzerinden şekilleneceği, bu şekillenmenin de sosyal hiyerarşi ile mümkün olacağı anlaşılmaktadır. Burada anahtar kavramın hayat tarzı olduğu söylenecektir ki işaret edilenin de bu olduğu aşikârdır.

Söz konusu ilişkiyi bilgi dolayımıyla güç elde ederek efendileşme metaforu üzerinden ele alan K9, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Bacon’un dediği gibi “knowledge is power” aslında kurmak istediği cümle “power is knowledge” yani “güç bilgidir”, özne bilgidir demektir. Bu doğrultuda Modern Batı uygarlığı bilgiyi nasıl ele geçirmişti, görünür olanı, dış dünyayı, fizik dünyayı kontrol ederek. Descartes tabiatın efendileri ve hâkimleri olacağız derken, tabiatı exploit edeceğiz yani sömüreceğiz ve imkânlarını keşfetmeye çalışacağız diyordu. Tabiatı keşfederek bilimi, astronomiyi, fiziği ve oradan teknolojiyi keşfediyorlar. Heidegger teknolojiye “vahşi canavar” diyor çünkü teknoloji kutsanan bir şeye dönüştürüldü. Dünyanın büyüğü bozuldu. Dünyanın büyüğünün bozulması demek kutsallığının ve ruhunun yitirilmesi, nesneleşmesi, her türlü muameleye layık hale gelmesi dolayısıyla köleleştirilmesi demek. Moderniteyle birlikte dünyayı görünür kıldılar çünkü kontrol etmeleri gerekiyordu. Modern batı uygarlığı tarihteki ilk din dışı uygarlıktır. Greklerde bile tabiatla denge fikri var. Tanrıyla iletişim kopuyor, tanrıyla iletişim kopunca insanların arasında iletişim kurulması

mümkün olmaz, iletişim kopar, tanrı fikrinin yitirildiği andan itibaren insan kendini tanrılaştırmaya kalkışır. Nesneleri ve öznelere birbirine karıştırır. Özne ve nesne arasındaki ilişkiyi koparır. Dolayısıyla öznenin nesneyi, insanın insanı, insanın tabiatı, sınıfların sınıfları kontrol etmesi, birbirleri üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmaları önlenemez. Tanrıyla iletişimin koptuğu yerde insanlar, gruplar, cinsler, uluslar arasında iletişimin kurulması mümkün değildir.”

Buna göre kişilerin bilgiyi ve bilgiyi kullanarak ürettikleri teknoloji dolayısıyla güç elde edebileceği, bu güç dolayısıyla tabiat ve öteki konumuna koydukları diğer insanlar üzerinde hegemonya kurabilecekleri, bilginin efendi ve köle rollerini edinmede ayırıcı bir kıstas olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

K1, K3, K4, K5, K6, K9 kodlu katılımcılar “kişilerin sergiledikleri efendi köle rollerinin oluşumunda daha çok öğrenmelerinin etkili olduğu” yaklaşımından yola çıkmışlardır. Bu bağlamda sosyokültürel alana ait kültür, çevre, toplumsal yapı gibi makro faktörler ile algı, bilinç, öğrenme, tercihler, aile, statü, hiyerarşi gibi mikro faktörlerinin etkisini vurgulamışlardır. Katılımcıların verdiği yanıtlardan bireyin sergilediği efendi köle rollerinin toplumsal hayattaki etkileşimlerin bir sonucu olarak öğrenmelerle elde edildiği dolayısıyla bireyin doğasından getirdiği özelliklerin bu rollerin oluşumunda fazla bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kişilerarası iletişim sürecinde taraflar arasında efendi köle rollerinin edinilme durumları katılımcılar üzerinden Tablo 6’da şöyle özetlenmiştir:

Tablo 6: Kişilerarası İletişim Sürecinde Taraflar Arasında Efendi Köle Rollerinin Edinilme Durumları

Efendi Köle Rollerinin Oluşum Durumları	Katılımcı Durumları	f	%
Efendi Köle Rollerinin Oluşumunda Doğuştan Gelen Özellikler Etkilidir	K2, K7, K8, K10, K11	5	45,5
Efendi Köle Rollerinin Oluşumunda Eğitim Etkilidir	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11	11	100

Kişilerarası iletişim sürecinde taraflar arasında efendi köle rollerinin edinilme durumuna dair Tablo 6 incelendiğinde; 5 katılımcı (%45,5) efendi köle rollerinin oluşumunda doğuştan gelen özellikler etkili olduğunu, 11 katılımcının tamamı (%100) ise efendi köle rollerinin oluşumunda eğitimin etkili olduğu görüşünde bulunmuştur. Buna göre iki kategorideki katılımcı sayıları arasında bariz bir fark olduğu; rollerin edinilmesinde eğitimin önemli olduğunu gösteren kategoride katılımcı sayısının maksimum düzeye ulaştığı görülmüştür. Bu koşullar altında, “Kişilerarası iletişim sürecinde efendi köle rolleri ile eğitim arasında anlamlı bir ilişki vardır” olarak belirlenen H2 hipotezi kabul edilmiştir.

4.1.7.3. Kişilerarası İletişim Sürecinde Efendi Köle Rollerinin Yapısal Durumları

Kişilerin üstlenmiş olduğu efendi köle rollerinin kişilerarası iletişim süreci içinde çeşitli faktörler sebebiyle karşılıklı olarak yer değiştirmesinin mümkün olup olmadığı, bu rollerin kalıcı bir yapı mı arz ettiği hususu katılımcılara göre değerlendirilmiştir.

Kişilerin üstlendiği efendi köle rollerinin kalıcı olmadığını ifade eden K1, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Kişilerin üstlenmiş olduğu efendi köle rolleri, iletişim süreci içinde yaşanan olaylar, durumlar, yaşantılar, değişkenler, etkilerle değişmekle kalmaz, altüst de olabilir. Asla kalıcı değildir. Heraklit’in dediği gibi, “Değişmeyen tek şey, değişimin kendisidir!”. Fransa’da 1789’da İhtilal olduğunda, Kral XVI. Louis ve Kraliçe Marie Antoinette giyotine gitmedi mi? Bolşevik İhtilali’nde de Romanov’lar kurşuna dizildi. Köle kızlar, padişah annesi olabilir, patronlar bataabilir, işçiler patron olabilir, komutanlar emirlerindeki askerler tarafından tutuklanabilir, otoriter kayıncı felç geçirebilir ve her bakımdan köleleştirmiş olduğu gelininin yönetimine tabii olabilir. İnternette bir karikatür dolaşıyor. Baba bebek arabasında çocuğunu taşıyor. Bir sonraki görselde, çocuk büyümüş ve babasını tekerlekli iskemlede taşıyor. Efendi köle ilişkisi denildiğinde, klasik kölelik tanımı dışına çıkıyorum. Klasik kölelik sona erdi. Ancak efendi köle ilişkisi sona ermez. Afrika’daki çoğu ülke, 60’lı yıllarda bağımsızlıklarını elde etti. Ülke bağımsız değilse halkı bağımsız olabilir miydi? Olamazdı. Bugün de ücretli emek için “modern kölelik” tabiri kullanılıyor. Zira köleler boğaz tokluğuna çalışıyorlardı. Ücretli emek de, asgari ücret alıyorsa, ancak bir kölenin yaşam düzeyine sahip olabilir. Mesaisini işverene vermek zorunda. Köle de veriyordu. Çok büyük fark yok!”

Buna göre rollerin asla bir kalıcılık içermediği, tarihsellik içerisinde, toplumların hiyerarşisine göre değişebileceği ve her topluma, tarihe ve kültüre göre bir okuma yapılabileceği anlaşılmaktadır.

K2 katılımcısı, rollerin değişebileceğini fakat bu değişimin zorlu bir süreci de beraberinde getireceğini ifade etmektedir. Bunun devamında ise bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Bu rollerin değişmesi söz konusudur fakat gözüktüğü kadar basit bir olay değildir. Çünkü bir tarafta sosyo dinamik yapı, bir tarafta psikolojik altyapı var. Bütün bunların hepsinin yer değiştirmesi gerekiyor. Az önce söylediğim gibi dört tane farklı iletişim sürecinden bunların arasındaki değerlere bakıyoruz. İletişim envanteri ölçeği ölçene göre kişinin sergilediği

güvenli iletişimle pasif iletişim arasında olması gereken fark yani nominal değer 6 puandır. Eğer fark bunun üzerinde ise bu kişinin davranış değişikliği yapmasını bekleyemeyiz. Örnek vermek gerekirse pasif olan bir iletişim sürecindeki kişi bazen güvenli iletişime veya agresif iletişime geçebiliyor. Bunun nedeni ortama bağlıdır, konuya bağlıdır ve kişinin hâkim olduğu alana bağlıdır. Eğer kişi hâkim olduğu bir alan üzerinde, pasif iletişimde olmasına rağmen haksızlığa uğradığını düşünüyorsa aktif hale geçebiliyor. Ama kişinin hâkim olmadığı bir alanda bunu gerçekleştirebilmesi için hâkim olacağı bir konunun, hâkim olacağı bir topluluğun, bir de hâkimiyetini hissettireceği imkânların olması gerekir.”

Buna göre değişimin zorlu oluşunun değişkenlerin hayli fazla oluşuna bağlandığı, bunda kişilerin kendi alanlarını doğurduğu anlaşılmaktadır.

Aynı şekilde K3 katılımcısı da insanın sürekli değişimi üzerinden bu durumun kalıcı olamayacağını ifade etmekte, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“İnsan ait hiçbir şey kalıcı değildir. İnsan sürekli değişir, roller sürekli değişir. Rollerin değişiminin geri kalmış toplumlarda yaygın olması söz konusu olabilir. Gelişmiş toplumlarda anne annedir, baba babadır, işçi işçidir. Mesela Almanya başbakanı Schröder’in kardeşi kanalizasyon işçisiydi. Kardeşine yabancı gazeteciler bu mevzuyu sorduğunda kardeşi Alman halkının bunu gayet normal karşıladığını söylemiştir. Emeğini karşılığını alan özgür bir çalışan olduğunu vurgulamıştır. Örneğin Lech Walesa Polonya da işçiydi, köle ruhlu değildi, sonra bu işçi Polonya cumhurbaşkanı oldu, ama o göreve gelince kendini efendi ilan etmedi. Bu biraz uygarlık düzeyi, gelişmişlik düzeyi ile ilgili. Medenilik düzeyiniz yüksekse insanlar üzerinde efendilik yapmazsınız. Batının yer altı kaynakları açısından yoksun olmasına rağmen gelişim düzeyindeki büyük başarısı orada “birey” olmaya önem verildiğinden kaynaklanmaktadır. Bireye atfedilen önemle efendi köle durumunu Avrupa kendi içinde kaldırmıştır. Mesela kurumlarda insanlar liyakatlerine göre değil itaatlerine göre değerlendiriliyorsa orada bir efendi köle ilişkisi ortaya çıkar. Orada iki insan yoktur, tamda Hegel’in söylediği gibi efendi ve köle vardır.

İnsan olabilmek başkasının üzerinde otorite kurmakla alakalı bir şey değildir. Kurum yararına bir başkasını yönetebilirsiniz, başkasının potansiyelini ortaya çıkarma kabiliyetine yönetim diyoruz, ama başkasının üzerinde emir, komuta ilişkileriyle otorite kurmak yönetim değil despotizmdir. Örneğin Bulgarlar Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'u işgal ettiğinde Bulgar komutan kralına Selimiye Camini yıkmak için telgraf çekip izin istiyor. Kral ise Mimar Sinan gibi yüksek bir şahsiyetin sanat eserine ben böyle bir saygısızlık yapmaya müsaade etmem diyor. İşte o komutan köle ruhlu, kral ise özgür ruhlu bir insandır.”

Buna göre birey olmanın efendi köle ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olduğu, Avrupa'nın efendi köle ilişkilerindeki açmaza bireysellik ölçüsünde yaklaşarak çözüm bulduğu belirtilmiştir. Bunun yanında efendiliğin ve köleliğin yüksek mevkiye göre değil yüksek şahsiyete göre şekillenen bir konum olduğu vurgulanmıştır.

Rollerin statülere göre kazanılmış ya da edinilmiş olabileceğini ifade eden K4 bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Bu roller ve statüler kazanılmış ya da edinilmiş olabilir. Tüm roller değişebilir, yeni bir statüde yeni roller edinebilirsiniz. Ama siz bir annenin çocuğu iseniz bu rolü değiştirme durumunuz olamaz. Anneni, aileni değiştiremezsin. Ama kendin bir aile kuruyorsan farklı bir kurgu yapabilirsin, yeni bir sistem kurabilirsin. Sen evlatken ebeveyn olabilirsin. Rolün değişebilir, daha önce annen sana bir şey öğretmeye çalışırken sen çocuğuna bir şey öğretmeye başlayabilirsin. Ama bunu yaparken rolün değişse bile aslında sen annenden öğrendiğin şeylerle düzenini kuruyor, öğrendiğin kültürü devam ettirmeye çalışıyorsun. Annenin öğrettiği toplumsal rollerde yanlış bulduğun şeyler olursa kendi çocuğuna bunları öğretmemeye çalışıyorsun. Örneğin sebze yememek için annesine direnen bir çocuk, annesini kendisine çikolata vermeye zorlayarak adeta ona karşı otorite sergilese ve burada teknik olarak bir rol değişimi var gibi görünse bile aslında burada annenin gösterdiği uyma davranışı çocuğun otoritesine boyun eğme değil onun beslenmesini düşünme ve sağlığı için endişelenme dolayısıyladır. Yani annenin çocuğunu beslemek için

çeşitli taktikler sergilemesiyle otoritesinde bir kayıp oluşmamıştır, hala çocuğu üzerinde otorite sahibidir.”

Buna göre kazanılabileceğimiz rollerin var olduğu, statülerin bunlara göre değişebileceği, ancak değişmeyecek olan bazı rollerin de var olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında değişmeyen statülerin bir kısmı insanın kendi çıkar ilişkilerini koruması açısından önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bunlara içkin statüler olarak bakmak bu açıdan mümkündür.

Rollerin değişmesinin mümkünatı üzerinden hareket eden K5, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Daha öncede değindiğimiz üzere örneğin Memlûk Devleti'nde köle kökenli insanlar tabaka denilen ve eğitimi yedi yıl süren askeri okula gidiyorlar, orada başarılı olmaya mecburlar eğer askeri okuldan başarısız bir şekilde mezun olurlarsa köle gibi pazarlarda satılırlar. Yedi yıllık eğitimi başarı ile bitirdikten sonra diplomalarını alır, o toplumun bir parçası olur ve belli bir yerde askeri hiyerarşi içinde subay olarak görev almaya başlarlar Bu sistemin varlığı statülerin ve rollerin değişimini mümkün kılmaktadır”.

Buna göre kişilerin kölelikten efendiliğe yükselme durumlarının imkân dâhilinde olduğu, bunu tarihsel perspektifte örneklendirildiği görülmektedir. Bu açıdan efendi köle statü ayrımı keskin çizgilerle işaretlenen bir ayrım değildir.

Efendi köle rollerine metaforik bir yaklaşım sergileyen K6, toplumsal hiyerarşiye dayalı rolleri şöyle açıklamaktadır;

“Günümüz açısından ele alacak olursak metaforik anlamda efendi köle rollerinin dönüşümü, toplumsal hiyerarşilerin dönüşümü çok zor bir durum. Bu hiyerarşilerin içinde aşağıda yer alan toplumsal sınıfların, grupların, kişilerin yukarıya çıkması pek kolay bir şey değil. Bunun için çok büyük bir aktivizm ve mücadele gerekiyor. Ve bu mücadelenin de geniş kitlelerce desteklenmesi gerekiyor. Zor ama kalıcı ve değişmez değil çünkü sosyal ve kültürel alandaki her şey inşa edilmiş olduğundan değişebilir, bunlar

doğal, biyolojik, kalıcı şeyler değildir, bunları insanlık, tarihin bir noktasında belirli kültürel içeriklerle inşa etmiştir. Bunlar mücadele ile değişir, bir düşünce karşısında zıttını buluyor ve değişiyor, toplumda böyle şekilleniyor. Mesela ezen ve ezilenlerden oluşan bir hiyerarşik düşünce biçimi moderniteyle birlikte toplumsal yaşama içkin hale gelmiş bir düşünce biçimi oluyor. Dolayısıyla toplumdaki her birey bu şekilde hayatını sürdürüyor. Bir kişi ezilen konumundaysa bunu meşrulaştıracak, normalleştirecek pek çok söylemle çevrili oluyor ve bunları konuşuyor. Toplumda zaten o konumunu kabullenmesi, kendini avutması, meşrulaştırması için gerekenleri veriyor. Dolayısıyla burada şu yok, kişinin rasyonel bir şekilde düşünüp, dünyanın koşullarını ve bu koşullar içindeki konumunu sorgulayıp a burada bir efendilik var ve bende köle konumundayım, dolayısıyla bunun içinden çıkmalıyım gibi bir sürece girmesi söz konusu değil. Buda aslında anlaşılır bir şey, çünkü daha maddi olarak hayatta kalmakla ve kendini gerçekleştirmekle meşgul dolayısıyla ondan rasyonel bir düşünce, bir eleştiri beklenemez ki. Marx'ın ve Feuerbach'ın söylemlerinde de vurguladıkları gibi düşünmemiz için önce karnımızın doyması, temel ihtiyaçlarımızı karşılamamız gerekiyor. Bu olmadığı için dolayısıyla bir sonraki aşamaya geçilemiyor. Bu işin ekonomik tarafı, birde kültürel tarafı var. Türkiye de ekonomik, siyasal, kültürel ve akademik gibi pek çok alanda kadınlar arka planda ve sayıları daha az, demek ki burada bir sorun var, kadın ve erkek eşit koşullarda yarışmıyor, kadınların bir yere gelebilmek için erkekte daha çok çaba sarfetmesi gerekiyor. Türkiye de kadın erkek ilişkilerinde çok ciddi bir hiyerarşik model var, her erkeğin bir kadına şiddet uygulayabilecek bir imkânâ sahip olması önemli bir sorun. Örneğin kırsalda kadın hem tarlada hem evde çalışıyor, erkek ise akşama kadar kahvede oturuyor ama akşam eve geldiğinde gün boyu çalışan kadına şiddet uygulayabiliyor çünkü güç kullanmak fiziksel ve biyolojik bir konu değil kültürel bir konu daha çok. Kadın orada güç uygulanan, erkekte güç uygulayan konumu kabullenmiş durumda ve bu ilişki gerçekleşiyor. O yüzden efendi köle ilişkileri doğrudan kültürel alanla ilgili bir durum. Ne kadar biyolojik, fiziksel olarak güçlü olsanız bile siz içine girdiğiniz kültürel alanı sorgulayıp dönüştürmedikçe bu ilişkiler kendini yeniden üretmeye devam ediyor. Tarlada

akşama kadar çalışan ve eve geldiğinde şiddet gören kadının bir gün gelip de erkeğe artık bana bunu yapamazsın demesi çok kolay bir şey değil. Çünkü ona bugüne kadar öğretilmiş bir kültürel anlam var ve sen bu roldesin denmiş, o rolün dışına çıkmak demek kendini yeniden yaratmak ve bir süre boşlukta süzölmek demek. Diğer taraftan ekonomik gücü olan kadınlarda şiddete maruz kalabiliyor, işin kültürel kısmının “Efendi Köle Diyalektiği” çerçevesinde son derece derinlikli işleyen kısmı da bu zaten, her ne kadar bir şekilde bu ilişki biçimini ve egemenlik biçimini tanıyıp sorgulamaya çalışsanız da tek başınıza çevrenize rağmen bunun mücadelesine girişmeniz kolay değil. Bu mücadeleyi yapabilmek için toplumsal bir destek gerekiyor, sizin bu mücadeleyi gerçekleştirirken destek alacağınızı, yalnız kalmayacağınızı, her şeyinizi kaybetmeyeceğinizi, eşinizden ayrıldığınız da hayatta kalabileceğinizi, sizi destekleyen kurumların insanların olacağını bilmeniz gerekiyor aslında. Devlet, birtakım kurumlar, hukuk, kanunlar kadın erkek eşitliğini kâğıt üstünde sağlasa bile işleyişte bu sağlamamıyor. Kadına yüklenen aşağı rol meselesi tüm bu kurumlar, uygulamalar, söylemler aracılığıyla kendini meşrulaştırıyor.”

Bu açıdan sosyal ve kültürel alandaki her şeyin inşa edilmiş, doğal, biyolojik ve kalıcı şeyler olmadığı, dolayısıyla bunların değişebileceği, bu açıdan kölenin efendi olabilmesinin imkân dâhilinde olduğuna dikkat çekilmekle birlikte bunun zorlu bir süreç olduğu ve aktivizm gerektirdiği vurgulanmıştır. Bu dönüşümün gerçekleşebilmesi hususunda toplumsal desteğin gerekliliği önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tabiat ile insan ilişkilerini örtüştüren K8, efendi köle rollerinin değişebilirliği noktasında bu husus şöyle açıklamaktadır;

“Doğada olduğu gibi toplumsal alanda da değişimden kaçılmaz. İktidar el değiştirir, efendi köle, köle efendi olabilir. Ama bu herkesi tatmin edecek kadar hızlı ve yaygın olmaz. Beceriksiz bir kral krallığını, başarısız bir patron işletmesini yitirebilir. Ama bu her sade vatandaşın bir kral, her işçinin bir patron olacağı anlamına gelmez. Çünkü vatandaş sayısınca krallık, işçi sayısınca işletme olmaz. Bu rasyonel ya da olgusal değildir, sübjektif bir

beklenti olmanın ötesine geçemez. Ancak büyük toplumsal sınıflar zaman içinde yer değiştirebilir imtiyazlı ya da dezavantajlı hale gelebilirler. Burjuva sınıfının aristokrat sınıfı yerini alması gibi. Yani bu rol değişiminin kalıcı olacağını da, kısa sürede değişeceğini de söyleyemeyiz. Ancak her örnek ayrı bir vakadır ve değişim süreci de farklı olacaktır; ancak yine de bir takım kesin olmayan öngörülere ulaşmak mümkündür: İşletme becerisi olmayan bir patronun yerini kaybedeceğini, yönetme kabiliyeti olmayan bir kralın uzun süre tahtta kalamayacağını öngörebiliriz. Ya da sıra dışı niteliklere sahip, yüksek IQ, sanatsal beceri sahibi bir işçi çocuğun normal şartlarda kölelikten kurtulma yoluna gireceğini öngörebiliriz. Ancak bu normal şartlar altında böyle olacaktır. Bunu etkileyecek sosyal hayatta çok fazla faktör olduğu ise bir gerçektir.”

Buna göre sürecin zorlu bir süreç olacağı ve herkesin bu süreçten galip çıkamayacağı anlaşılmakta, bunun bazen sıra dışı niteliklere sahip insanlar tarafından daha sağlıklı yürütülebileceği anlaşılmaktadır.

Rollerin değişebileceği hususunda egemenlik kurma metaforu üzerinden küresel bağlamda değerlendirmede bulunan K9’ a göre;

“İnsan nefesine hâkim olduğu zaman dünyaya hâkim olur. Batılıların tam tersine Müslüman’ın dünyaya hâkim olmak gibi bir derdi yoktur. Afganistan, ırak, Suriye’ye bakın, biz de hâkim olduk dünyaya batılılarda hâkim oldu, yani Hegelci Efendi Köle Diyalektiği’nin nasıl işlediğini buradan anlayın. Yani biz Müslümanlar olarak fikrin gücü üzerinden hâkim olduk, Batılılar ise gücün gücü üzerinden, silahlı güç üzerinden, güç ve zorbalık kullanarak hâkim oldular. Yani şuan her şeyi hâkimiyetleri altına aldılar, tüm kültürleri fosilleştirdiler, tam köleliğin zaferi, kölelerin yapabileceği bir iş bu işte. İnsanın kendini tanrılaştırması dolayısıyla kaçınılmaz olarak araçların kölesini dönüşmesi. Araçlara hâkim olma düşüncesi amaçların önüne geçiyor. Araçlar amaçların önüne geçtiği zaman insan amaçlarını yitiriyor, araçların kölesine düşüyor.”

Buna göre dürtüleri doğrultusunda hegemonya oluşturmaya çalışan insanın bir yandan efendilik rolünü oynamasının yanında, diğer yandan hegemonya kurma amacıyla geliştirdiği araçların kölesi olması bir ironi olarak vurgulanmış; köle zihniyetinin elde ettiği zaferin bir yanda efendi rolü doğururken diğer yandan köle rolünü ürettiği ve kendi içinde rol çeşitliliği yarattığı görülmüştür.

İnsana üç noktadan yaklaşan K10, bu hususu ilgili üç şey üzerinden şöyle açıklamaktadır;

“Burada bir insanda üç etkene bakacağız, öz benlik değeri, öz güveni ve öz saygısı. Bir kölede bu üçünün varlığı söz konusu ise efendiyi alt edebilir. O yaptığını ne amaçla yaptığının farkındaysa görünürde köle bile olsa iç dünyasında köle değildir.”

Buna göre köle rolündeki insanın, öz benliğe, öz güvene ve öz saygıya sahip olması durumunda efendi rolündeki kişiyi alt edebileceği; bu kişinin amacı doğrultusunda köle olarak görünse bile özünde efendi olduğu vurgulanmıştır.

Kişilerin yaşam içinde çektiği sıkıntıların efendi köle rollerinin değişimi hususunda etkili olduğunu ifade eden K11, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Roller değişebiliyor. Değişiyoruz çünkü acıdan beslenmek bir noktaya kadar bizi acıtıyor, sonrasında acı eşiği düşüyor. Mesela iş yerinde ilişki kurduğumuz kişi çok baskın bir karakter. Biz işi yürütmek, ekmek parası kazanmak için köleliği kabul edip ona eyvallah diyebiliyoruz. Zamanla bu kölelik durumundan bıkkınlık geldiğinde tercihimiz yine devreye giriyor ve ben senin bana yaptıklarını doğru bulmuyorum dolayısıyla seninle birlikte çalışmak istemiyorum diyebiliyoruz. Bazen bir insan yaşamış olduğu kaygıyı tolere edebilmek için her iki rolüde bir arada yaşayabiliyor. Örneğin patron evde kendine efendilik taslayan karısının karşısında köle rolünde davranırken, iş yerinde çalışanına karşı efendi rolü sergileyebiliyor.”

Bu açıdan, toplum içinde kişilerin yaşamı ve tercihleri doğrultusunda efendi köle rollerinin de değişebileceği; yaşamda çekilen sıkıntıları bu değişime aracılık ettiği vurgulanmıştır.

K1, K2, K3, K4, K5, K6, K8, K9, K10, K11 kodlu katılımcılar “kişilerin üstlenmiş olduğu efendi köle rollerinin iletişim süreci içinde karşılıklı olarak yer değiştirebileceği” yaklaşımını öne sürmüşlerdir. Bu bağlamda sosyokültürel ve sosyo-ekonomik alana ait kültür, çevre, toplumsal yapı, eğitim, ekonomi gibi makro faktörler ile kişisel özelliklerden öğrenme, tercih, kişilik gibi mikro faktörlerinin etkisini vurgulamışlardır.

Efendi köle rollerinin genellikle kalıcı bir yapıda olduğunu ifade eden K7, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Bu roller genelde kalıcı bir yapı arz eder. Atalarımızın bir sözü vardır insan yedisinde neyse yetmişinde odur derler. Eğitim çocuklukta olur, kişi çocuklukta ne aldıysa, ne öğrendiyse, nasıl eğitildiyse, karakteri de bununla oluştuğu için yetmiş yaşında onu değiştiremezsin, ya da çok az değişebilir. Kişi efendi ya da köle rolünü uygularken bir şeyden çok büyük bir zarar görür ciddi bir travma yaşarsa belki o zaman bir rol değişimi söz konusu olabilir.”

K7 kodlu katılımcı “kişilerin üstlenmiş olduğu efendi köle rollerinin iletişim süreci içinde karşılıklı olarak yer değiştiremeyeceği” yaklaşımından yola çıkarak eğitim makro faktörü ile öğrenme mikro faktörünü vurgulamış, özellikle kişiliğin çocuklukta atılan temeller üzerine bina edildiği, küçük yaştaki öğrenmelerin kişiliği şekillendirici ve kalıcı davranış oluşturunca etkisinden yola çıkarak rol değişikliğinin çoğunlukla mümkün olamayacağını ancak travma gibi çok zor bir süreç sonucu değişebileceği bunun ise düşük bir ihtimal içerdiği vurgulanmıştır.

Kişilerarası iletişim sürecinde tarafların sergilediği efendi köle rollerinin yapısal durumları katılımcılar üzerinden Tablo 7’de şöyle özetlenmiştir:

Tablo 7: Kişilerarası İletişim Sürecinde Tarafların Sergilediği Efendi Köle Rollerinin Yapısal Durumları

Kişilerarası İletişim Sürecinde Tarafların Sergilediği Efendi Köle Rollerinin Yapısal Durumları	Katılımcı Durumları	f	%
Roller Değişebilmektedir	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K8, K9, K10, K11	10	90,9
Roller Kalıcıdır	K7	1	9,1

Tablo 7’ye göre 10 katılımcı (%90,9) rollerin karşılıklı olarak değişebileceğini, 1 katılımcı (%9,1) ise rollerin kalıcı olacağını ifade etmişlerdir. Buna göre rollerin karşılıklı olarak değişebileceğinin genel kabul gördüğün anlaşılmaktadır. Buna dayanarak “kişilerarası iletişim sürecinde kişilerin üstlenmiş olduğu efendi köle rolleri karşılıklı olarak yer değiştirebilmektedir” ifadesini içeren H3 hipotezi kabul edilmiştir.

4.1.7.4. Kişilerarası İletişim Sürecinde Köle Rolü Yüklenicisinin Mental Rahatlama Durumları

Kişilerarası iletişim sürecinde köle rolünü üstlenen tarafın mental olarak rahatlama sağlamasının mümkün olup olmadığı hususu katılımcılara göre değerlendirilmiştir.

Köleliği tarihsel perspektiften ele alan K1, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Stoacılık’tan önce de kölelik vardı. Tarihin otoriter devletlerini bir tarafa bırakalım, Demokrasi’nin anavatanı olarak tanınan Antik Yunan’da kölelik, Stoacılık’tan önce de vardı. Köle, üretim aracıydı. Doğuştan kölelik ve savaş köleliği olarak iki türü ihtiva ediyordu. Antik Yunan’da Atina Demokrasisi, köleli bir doğrudan demokrasiydi. Ayrıca, sadece erişkin olmayan Atinalı erkekler değil, kadınlar, meteikoslar (yabancılar) ve kölelerin de oy hakkı yoktu. Köleler üretim aracı işlevini görürken, hür Atinalılar da felsefe, edebiyat, sanat, politika gibi konularla ilgilenecek vakti buluyorlardı.

Stoacılık ümitsizlik döneminde çıkan bir akımdır. Kölelik de sona ermemiştir. Hegel, bireyin özgürleşmekten korktuğunu ve köleliğe mecbur olduğu düşüncesiyle mental olarak rahatladığını söylerken, “idealist” olduğunun altını da çiziyor. Hristiyanlık yanı sıra, diğer dinlerde de “kulluk” mevcuttur. Katolik düşüncesi, bu dünyada çekilen acılara karşı, öbür dünya olan Tanrının krallığında cennet vaat etmektedir. Bu düşüncenin Hegel’in de dediği gibi “mental olarak rahatlama sağladığı” kuşkusuzdur. Yoksulluğa da katlanmayı getirmiştir bu düşünce.”

Buna göre köle rolünün yarattığı gerilim karşısında mental olarak rahatlama sağlamanın mümkün olduğu Hegel’e ve kulluk kavramına dayanılarak açıklanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında efendi köle ilişkiselliği bir sabrın sınanması ilişkiselliğinin de göstergesi olmaktadır.

Bu hususu pasif iletişim ve suskunluk sarmalı üzerinden ele alan K2, devamına şöyle açıklama yapmaktadır;

“Mental olarak rahatlama söz konusu olabilir. Az önce de söylediğim gibi biz özellikle pasif iletişim tarzını kullanan kişilerin, hangi olaylar karşısında tepki göstermeden olduğu gibi kabullendiklerine baktığımız zaman, daha çok bizim “evemorosist” dediğimiz açıklayamadığı veya güçlü olamadığı kavramlar karşında itaat ve biat ettiğini görüyoruz. Bu Hegel’in söylediği bir noktada doğrudur. Kişi sahip olduğu konuma göre karar verir ve bunun dışındaki bir sistemin kendisini tehlikeye sokacağına inandığı için bizim iletişimde suskunluk sarmalı dediğimiz sürece bile girebilir.”

Buna göre kişilerin iletişim süreci içinde gerilim yaşadıkları durumlarda rahatlama sağlamak amacıyla suskunluğa sığındıkları vurgulanmıştır.

Bir tür boyun eğme ilişkisi olarak addedilen bu ilişkinin zamanla bireyin yaşamının her yönüne sirayet edeceğini ifade eden K4, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Sizin otorite ve boyun eğen ilişkisi olarak sürdürdüğünüz ilişki, doğal olarak bir süre sonra sizin karakterinizi, huyunuzu, yaşamınızı ve yaşam felsefenizi etkileyebilir. İnsan alışmaya müsait bir varlık olduğundan bir süre sonra size giydirilen rolü çok fazla oynarsanız içinde bulunduğunuz durumu içselleştirmeye başlayabilir, rolünüzü en iyi şekilde oynamaya başlayabilirsiniz. Rol olduğunun farkında olmak bilerek bunu yapmak sizi kurtaracak bir şeydir. Ama bu rol çok fazla devam ettiği zaman siz onun rol olduğunu unutmaya başlarsanız işte o zaman kölelik başlar. Farkında ve bilinçli olarak bir rol olarak bunu yapıyorsan henüz köle değilsindir. Ama otomatiğe bağladıysan bir şeyi köleleşme başlamış demektir. Referans kaynağı bilinçtir. Bilinçli bir şekilde bu rol bana biçildi ve bilinçli bir şekilde bu rolün gereğini yapmam gerekiyor diyorsan ve bu rolün farkındaysan sahnede ve izlenmekte olduğunu biliyorsan köleleşmiş değilsindir. Ama bu bilinçten yoksunsan otomatiğe bağlayıp o role uygun davranıyorsan, düşünmüyorsan, akletmiyorsan neyi niçin yaptığının farkında değilsen köleleşmişsindir.”

Buna göre yaşam içerisinde rolünü içselleştiren bireyin zamanla bilinçten yoksun bir hale gelebileceği, rolünü kabullenerek otomatik olarak sürdürebileceği, farkındalığı yitirdiği noktada köleleşebileceği vurgulanmıştır.

Günümüz toplumunda bireylerin yaşam tarzını ezilen kavramı üzerinden ele alan K6, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Günümüzde bizim öznelliklerimizin inşa edilmesi durumu yani bizim bir ezilen olarak, bütün bu anlamlandırma ilişkileriyle etrafımızın sarılması ve bize bu şekilde bir hayat sunulması durumu söz konusu. Günümüz toplumundaki yaşam tarzı bence genellikle bu, o yüzden çok zor efendi köle metaforunu sorgulamak. Çünkü modern toplum şöyle yapmıyor, seni eziyorum, sen bittin, yaşayamazsın demiyor, bize bir alan ve sınır çiziyor ve bu sınırlar içerisinde bize bir hayat kurguluyor. O yüzden köle değiliz çünkü kölenin özgür iradesiyle inisiyatif alıp hareket edebileceği bir alanı yok ama bizim var sınırlar içerisinde. Bu bizim kölelikle ilgili sınırlarımızı, alanlarımızı genişletmekle birlikte tabiki de bizi tamamen kölelik konumundan çıkartmıyor.

Çünkü bu alan ve sınırları belirleyen birtakım egemen toplumsal gruplar var. Kendimizi özgür hissediyorum ama bir alan içerisinde. Toplumda bir düzen var, toplumsal ilişkilerin ve egemenlik ilişkilerinin yeniden üretimi var, ben bu karakterden çıkıp şu karaktere gireyim dediğin zaman, bu ilişkilerin sürekli yeniden üretilmesi gerekir ve böyle olduğunda Bourdieu'nun da söylemlerinde belirttiği gibi yeniden üretim mekanizması bozulacağı için biz fiziksel ya da sembolik şiddetle karşılaşıyoruz. Biz bir karakterden başka bir karaktere girmeye çalışırsak, bize verilen toplumsal alanın davranış alanından çıkmada başka bir alan girmeye çalışırsak hemen karşımıza birtakım engeller çıkıyor. Mesela Yeşil Çam filmlerindeki klişelerden birini ele alırsak, zengin bir kız yoksul bir erkekle evlenmek istediği zaman, yoksul erkek zengin kızın evine tanışmaya gider. Zengin kızın anne ve babasının onu aşağılar bir bakışı vardır, sembolik şiddet unsuru olan bu bakış, sen bizden aşağıdasın, buraya gelemezsin, bizim seviyemize çıkamazsın, senin gidip kendi sınıfından birini bulup evlenmen gerekir, benim kızıma layık değilsin mesajını vermektedir. Kişilerarası ilişkilerde konuşarak ya da konuşmayarak tüm bu sembolik şiddet ağırları yürürlüktedir ve bunlar tüm toplumsal hiyerarşilerin yeniden üretilmelerini bu şekilde gerçekleştirmeye çalışır ve bizde bunlara maruz kalırız, bunlardan incinir kırılırız ya da etkilenmemeye çalışırız. Medya bize sürekli bunu anlatıyor zaten, sen böylesin o böyle dolayısıyla siz ikiniz birlikte olamazsınız mesajını verir. Zengin kız ve yoksul erkeğin bir araya geldiği film anlatıları da vardır ama bu anlatılar çok fantastiktir. O anlatılarda bize, gerçek hayatta ben bu sınırların dışına çıkamadığım için filmin bana inşa ettiği fantastik alan içinde gerçek hayatta yaşayamadığımı yaşayabilirim, mutlu olabilirim, filmde çıktığım zaman tekrar gerçek hayatıma geri dönebilirim ve gerçek yaşam devam eder mesajını verir.”

Buna göre modern toplumlarda belli alanlarla sınırlandırılmış özgür bireye biçilen köle rolü gizil bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Bireylerin kendilerine biçilen bu rolün farkında olmadan yaşamlarını sürdürdükleri, dolayısıyla söz konusu gizil kölelik durumundan da kurtulma çabasına girmedikleri anlaşılmaktadır. Buna

girişenlerin ise çizilen dairenin dışına yine çıkamadığı için arızı bir efendilik tasavvurunu benimseyecekleri de ayrı bir açıklama olarak addedilebilmektedir.

İnsanların tutumları ve davranışları arasında genellikle çatışma yaşadıklarından yola çıkan K8, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“İnsanlar çoğu zaman tutum ve davranışları arasında çatışma yaşarlar ve bu çatışma uzun vadede bir psikolojik krize dönüşür. Krizi aşmanın yolu birinden birini seçmekle olur. Efendisinin imtiyazlarını gören kölenin, imtiyazların herkes için olmasını istemesi onun bu hegemonik ilişki konusundaki tutumudur; ancak köle varlığını devam ettirmek için köle gibi davranmak zorundadır. Bu açık bir şekilde bir çatışma durumudur. Köle imtiyaz sahibi olmak yani kölelikten kurtulmak için kendisinden daha kuvvetli efendisiyle çatışmak zorundadır ve bu çatışmayı kaybetmek kendisini kölelikten bile daha vahim bir duruma düşürebilir. Sonuçta köle genel olarak bunu göze alamaz ve efendi köle ilişkisini olumlama yoluna gider. Veyahut bir öğrenilmiş çaresizlik durumu yaşanır, yani ne yapsa kölelikten kurtulup efendi olamayacağını düşünen köle, gönülsüz olarak pozisyonunu devam ettirir. Daha doğrusu hem biyolojik varlığını hem de psikolojik sağlığını korumak için bunu yapmak zorunda kalır. Ama bunu aşan Spartaküs gibi köleler de çıkabilir ya da gladyatör örneğinden gidersek, gösterdiği büyük başarısıyla efendisini onurlandıran köle, efendi olamasa da kölelikten kurtulabilir.”

Buna göre kişinin köle rolünden kurtulabilmelerinin yegâne sonucu onun efendi rolünü ele geçirmesi değildir. Bu mücadelenin içerisine giren kişinin efendi rolünü ele geçiremeye bile efendiliğin ruhuna sahip olabileceği ve bunun bir galibiyet hissi sağlayarak köle rolündeki kişiyi mental olarak tatmin edebileceği aşikârdır. Bunun yanında girişilen bir mücadele neticesinde mücadeleyi kaybetme ve köle rolünden daha kötü bir konuma düşebilme korkusuyla mücadeleden kaçınmada kişinin mevcut durumuna şükretmesi açısından bir rahatlama sağlayabilmektedir.

Kişinin korku psikolojisiyle daha fazla köle rolü üretebileceğini öngören K10, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Köle o anki psikolojisiyle köleliği daha da içselleştirebilir, daha da zorunlu hale getirebilir. Ama orada aslında efendisine daha iyi hizmet etmek değil korku psikolojisini korumaktır, kendini bir o kadar daha garantiye almaktır. Daha fazla biat eder, daha fazla pasif konuma geçer, daha fazla efendisini memnun eder konuma geçer ama orada asıl korkusu kendi konforunu ve kendini garanti altına almaktır. Kendi ayakta kalabilmek için yapar, aslında bir hayvandan farksızdır bu mücadele, hayvanda ayakta kalabilmek için dürtüsel olarak yırtıcı olur, zarar vermek için değil. Burada aslında köle kölelik yapmak için değil ayakta kalabilmek için bunu yapıyor ve bu düşünceyle kendini rahatlatması söz konusu oluyor.”

Bu yaklaşıma göre, ilişki sürecinde kişinin kendi varlığını her halükarda koruma içgüdüleriyle daha fazla biat etmesi, daha fazla köle rolü üretmesi doğada da örneklerine rastlayabileceğimiz bir davranış türüdür. Bunun doğal bir refleks olduğunu düşünmemiz gerekmektedir. Dolayısıyla böyle bir düşünce yaklaşımının kişiyi mental olarak rahatlatması söz konusu olabilmektedir.

Bu yoğunluğun anlık olabileceğini ifade eden K11, bu hususu şöyle dile getirmektedir;

“Anlık olarak olabilir. Örneğin biz sizinle tartışıyoruz, tartıştığımız duruma sizin duygusal ve bilişsel olarak vermiş olduğunuz tepki o kadar yoğun ki ben bunun ne kadar sıkıntılı bir süreç olduğunu anlatsam da o an için siz o duygu durumunda bunu anlayamayabiliyorsunuz. Ve ben bir şekilde o an köle rolünü üstleniyorum evet şu an haklısın diyebiliyorum. Çünkü o an senin yaşamış olduğun bir kaygı ve göstermiş olduğun bir tepki var. Benim söyleyeceğim her şey bunun altında kalacağı için köle rolünü kabul etmeyi ve susmayı tercih ediyor, tamam haklısın, peki diye seni anlık onaylıyorum. İlişkilerde de bu böyle. Yaşamış olduğumuz bir gerginlik durumunda tamam haklısın, peki deyip geçip gittiğimizde birkaç saat sonra haklı haksız durumu da devreden çıkabiliyor. Örneğin iş arkadaşınızla gerginlik yaşadınız ve ona haklı olarak bağırdınız. Bir süre sonra içsel muhasebeye girdiğinizde ya orda galiba biraz fazla yüklendim diyebiliyorsunuz. Bu sefer kendimize misyon

olarak yüklediğimiz efendilikten feragat ederek iletişim dilini kurmaya çalışıyoruz, özür diliyoruz. Dolayısıyla pekilerimiz ve özürlerimiz bir nevi anlık olarak o anki rolü kabul etmemizi ya da o rolden çıkışı kabullendirmemizi sağlamak için sarf ettiğimiz söylemlerimiz oluyor aslında ve roller değişebiliyor.”

Buna göre iletişim etkinliği içerisinde bazen efendi köle rolleri anlık olarak değişebilmektedir. Bunun temelinde ise o anki duydu durumundan kurtulma, normale dönme düşüncesi yatmaktadır. Bu açıdan geçici de olsa efendi ve köle rollerinden feragat edilebildiği anlaşılmaktadır.

K1, K2, K4, K6, K8, K10, K11 kodlu katılımcılar “mental olarak rahatlama mümkündür” yaklaşımından yola çıkarak toplumsal yapı, din, medya gibi sosyo kültürel alana ait makro faktörler ile algı, bilinç, istek, tercih, psikolojik özellikler, statü gibi mikro faktörleri vurgulamışlardır. Katılımcıların verdiği bilgilere dayanılarak otorite kurma ve boyun eğme tarzı davranışların sergilendiği hegomonik ilişki örüntülerinden biri olan efendi köle tarzı iletişim ilişkisi içerisinde, köle rolünü üstlenen tarafın üzerindeki mental baskıdan kurtulabilmek için çeşitli düşünsel üretimlerde bulunabileceği, bu üretimleri kullanarak üzerindeki baskıyı hafifletebileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Başkasının ve kendi koşullarımızda yaşamının bizdeki yansımaları üzerinden konuyu ele alan K3, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Kölelikten rahatsız oluyorsan kendini rahatlatamazsın. Kölelik başkasının koşullarında yaşamaktır. Ama kendi yaşamını kendi koşullarında yaşıyorsan o zaman özgür bir insansındır. Kendini başka iradelerin nesnesi durumuna sokuyorsan, bir tutum objesi haline getirebiliyorsan özgürsündür. Mesela Hegel’in söylediği gibi insan bilinmek ve tanınmak arzusundadır. İnsan sürekli arzulanma ve istenme duygusu içindedir ve kendini bir başkasının arzu nesnesi yapmak ister. Başka iradeler tarafından kendi iradesinin kabul edilmesini ve paylaşılmasını ister. Sadece itaat eden boyun eğici davranışlar sergileyen kişilerde var. İnsan kendi kişiliğinin, benlik algısının, kaderinin

mimarıdır. Özgür bir bireyseniz, benlik algınız, benlik saygınız yüksekse zaten köle olamazsınız. Benlik algınızı kaybetmişseniz, kimliğiniz çözülmüşse, köle ruhlu insansanız, zaten rahatsızlık duymazsınız. Kendini rahatlatma bir karakter olayıdır. Karakterimizin önemli bir kısmını kendimiz inşa ederiz. Gandhi ne diyor davranışlarınıza dikkat edin karakterinize dönüşür. İçimizdeki çocuğu mağdur ederek kimseye iyilik yapamayız.”

Başkasının koşullarında yaşamının bir kölelik durumu oluşturacağı, dolayısıyla bunun kişi üzerinde oluşturacağı mental gerginlikten kurtulmanın mümkün olamayacağı; kişilerin kendi özgürlüklerini ancak kendi öznel nesnel ilişki dairelerinde yakalayabilecekleri, rahatlamının özgürlük durumunun bir getirisi olduğu vurgulanmıştır.

Toplumsal düzende kişilerin uyulması zorunlu kurallarla çevrildiğine dikkat çeken K7, bu husus şöyle açıklamaktadır;

“Düşünürse rahatlayamaz bu mümkün değil. Toplumsal düzen içerisinde kişiler belli kurallara uymak zorunda, çünkü toplumun işleyişi bunun üzerine kurulu, belli saatte işe gitmek zorundasın, belli saatte, sana söylenilen belli işleri yapmak zorundasın, aslında özgürlük söz konusu değil ama özgürmüşüz gibi kendimizi avutuyoruz. Bu işte çalışmayı ben tercih etim, bu işte olmazsa başka bir işte çalışırım diyoruz, ama ne fark edecek orada da belli kişilere ve kurallarına uyacağız. Örneğin tüketim toplumunun, teknolojinin birer köleleriyiz, durmadan kredi kartlarına yükleniyoruz, sürekli harcıyoruz, bir şeyler alıyoruz, borçsuz yaşayamıyoruz, sürekli tüketiyoruz, bu da bir kölelik, sonra özgürüz istediğimizi alabiliyoruz diyoruz.”

Buna göre kişilerin tüketim toplumu içerisinde kendilerini özgür olarak nitelendirse dahi yapısal açıdan köle rolleriyle donatılmış oldukları, toplumsal kuralara uymada kölelik noktasında bir sorgulama içine girmedikleri, bunun bir yaşam biçimi, bir anlamda tanıma biçimi olduğu vurgulanmıştır.

K3 ve K7 kodlu katılımcılar “mental olarak rahatlatma mümkün değildir” yaklaşımından yola çıkarak görüşte bulunmuşlar, bu bağlamda K7 kodlu katılımcı

toplumsal yapı makro faktörünü vurgularken, K3 kodlu katılımcı kişilik ve istek mikro faktörlerini vurgulamıştır.

Kişilerarası iletişim sürecinde köle rolü yüklenicisinin mental rahatlama durumları Tablo 8’de şöyle özetlenmiştir:

Tablo 8: Kişilerarası İletişim Sürecinde Köle Rolü Yüklenicisinin Mental Rahatlama Durumları

Kişilerarası İletişim Sürecinde Köle Rolü Yüklenicisinin Mental Rahatlama Durumları	Katılımcı Durumları	f	%
Mental Olarak Rahatlama Mümkündür	K1, K2, K4, K6, K8, K10, K11	7	63,6
Mental Olarak Rahatlama Mümkün Değildir	K3, K7	2	18,2

Tablo 8’e göre 7 kişi (%63,6) kişilerarası iletişim sürecinde mental olarak rahatlamanın mümkün olduğunu, 2 kişi (%18,2) ise böyle bir durumun söz konusu olmadığını ifade etmişlerdir. Buna göre katılımcılar ağırlıklı olarak kişilerarası iletişimde mental olarak rahatlamanın mümkün olduğunu ifade etmektedirler. Bu açıdan “kişilerarası iletişim sürecinde köle rolü yüklenicisinde mental rahatlama durumu vardır” olarak tespit edilen H4 hipotezi kabul edilmiştir.

4.1.7.5. Kişilerarası İletişim Sürecinde Köle Rolü Üstlenen Tarafın Efendi Rolü Üstlenen Tarafı Kendine Bağımlı Kılma Durumları

Kişilerarası iletişim sürecinde köle rolünü üstlenen tarafın, zaman içerisinde iletişim etkinliğinde hâkimiyeti ele geçirerek, efendi rolünü üstlenen karşı tarafı kendine bağımlı kılmasının olanaklı olup olmadığı hususu katılımcılara göre değerlendirilmiştir.

Köle rolünü üstlenen kişinin zamanla efendi rolünü üstlenen kişiyi kendine bağımlı kılmasına yönelik K1, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Kişilerarası iletişim sürecinde, köle rolünü üstlenen taraf, zaman içinde efendi rolünü üstlenen tarafı kendine bağımlı kılabilir. Devlet dönüşür, alt sınıflar egemenliği ele geçirirken, egemenliğe sahip olanlar tasfiye edebilir. Bu devrimle de olabilir, devrim gerçekleşmeksizin de. Hiçbir ilişki düzeyi, sonsuza kadar aynı kalmaz. Tahtayı çok gererseniz kırarsınız. Spartaküs’ü unutmayalım!”

Buna göre hiçbir ilişki düzeyinin her zaman aynı yönde yürümeyeceği, kişilerarası iletişimde de efendi köle rollerinin değişerek birbirlerini tersine etkileyebileceği anlaşılmaktadır.

Benzer yaklaşımla K2, bu husus şöyle açıklamaktadır;

“Bu mümkündür. Buradaki temel neden bizim fizik dünyamız ve metafizik dünyamız arasındaki çatışmada egonun ne kadar zarar gördüğüdür. Eğer egosantrik bir bakış açısına yönelik bir şiddet, bir tarz, bir eleştiri varsa köle durumundaki bir kişi gerekiyorsa efendisine karşı isyan edip yönetimi ele almak isteyebilir ya da onu manipüle ederek kendine bağımlı kılmayı başarabilir, çözüm noktasında her iki durumda imkân dâhilindedir”.

Buna göre köle rolündeki kişinin bir rol değişimi yaşamasında, uzun süreli baskı ya da sosyo psikolojik bir durumun etkili olabileceği buna alternatif olarak rol değişimi yaşanmasa bile manipülatif davranışlarla karşı taraf cihetinden bağımlılık durumunun oluşturulabileceği vurgulanmıştır.

Kişilerin güçlü olma eğilimleri üzerinden kendini gerçekleştirmesine dikkati çeken K3, bu hususu şöyle açıklamaktadır.

“Her insanda güçlü olma eğilimi vardır, her gen kendini sağlama almak gen havuzunu zenginleştirmek için güce yönelir, zayıf olmayı arzu etmez. O yüzden kölede içindeki biyolojik mekanizma sayesinde güce yönelir, güçlü olmak ister. İnsanın temel eğilimi budur. Hayvanlarda da bu böyledir, bitkilerde de, mesela bitkiler kaçınılmaz olarak güneşe yönelir, insanın güneşi de güçtür güce yönelir. Mesela kurumlarda efendi konumundaki yönetici rantı,

karı, üretimi çok önemsiyorsa çalışanlarına bağımlı olabilir. Ama bunları çok önemsemiyorsa bu gerçekleşmez.”

Buna göre efendi olmak, doğada ayakta kalabilmenin getirdiği güçlü olmanın bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan efendi olanın gayesinin kendi menfaatlerini savunmak olduğu görülmektedir.

Bunun olanaklı oluşu üzerinden bir tarafın daha fazla emek sarf etmesinin gerekliliğine işaret eden K4, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Bu olanaklıdır. Ayrıca karşılıklı bir iletişimden bahsediyorsak bunun sürdürülebilmesi için bir tarafın daha fazla emek sarf etmesi söz konusudur. Hangi ilişki türü olursa olsun eşit bir ilişkinin sürdürülmesi zordur. Her ilişkide mutlaka öncelikle bir tarafın adım atması gerekir, iki tarafında aynı anda aynı adımı attığı bir ilişki tarzı pek mümkün değildir. Birinin daha fazla emek saf etmesi, kendi keyfinden, kendi özgürlüğünden taviz vermesi gerekiyor ki bu ilişki sürdürülebilsin. Emek saf etmeden bir ilişkinin devam etmesi mümkün değildir.”

Buna göre iletişimin devamı için tarafların gerektiğinde taviz vermesi gerektiği anlaşılmaktadır. Sağlıklı iletişim sürecinde efendi köle ilişkileri üzerinden bakıldığında tarafların rollerini oynamaları değil, bir senaryonun oyuncularını olarak birbirlerine destek çıkmaları koşulu ile filmi devam ettirebilmeleri sağlıklı iletişim açısından gerekli görülmektedir.

Efendinin efendiliğinin tanımlayabilmesi için bir köleye muhtaç olduğuna işaret eden K6, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Kölelik konumu her ne kadar güçsüzlük atfedilen ve aşağılanan bir konum olsa da, bir efendinin efendi olabilmesi için bir köleye ihtiyacı var. Köle olması gereken bir kategori, köle olmazsa efendilik olamaz. Günümüzde ise bir öteki kurgulamadığımız takdirde kendimizi ben olarak tarif etmemiz ve tanımlamamız zorlaşıyor. Bu aslında modern dönemle birlikte Batı medeniyetinde çıkan bir formül, yani modern devletle birlikte bu çok daha

kurumsallaşıyor, modern devlet bize özellikle kimliklerimizi ve bu alanlarımızı çiziyor. Türkiye’de bizim Türk olduğumuzu, Müslüman olduğumuzu, erkek ve kadın olduğumuzu, çocuk ve yetişkin olduğumuzu öğreniyoruz ve tüm bunların karşısında bir öteki var. Toplumda genel baskın bir düşünce var ve bu baskın düşünceden farklı düşünen kişi ortamda hemen yargılanıyor, dışlanıyor. Aslında burada değişmesi gereken şey efendinin efendiliğinden vazgeçmesi gerektiğidir.”

Buna göre kölelik, efendiliğin yanında küçük görülen bir kurum değildir. Efendi ve kölenin ilişkisine birbirine olan ihtiyaçları üzerinden bakıldığında her ikisinin de aynı konumda olacağı görülecektir. Bu açıdan toplum içerisinde rollerin farklı olması birinin diğerine galebe çalacağı sonucunu doğurmamalıdır. Önem sırası bir bakış açısı, bir tür yorumlamadır.

Efendiliğin salt bir tanımdan ibaret olmadığına dikkati çeken K7, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Örneğin günümüzde bazı ailelerde efendi geçinen kadınlar ne yemek yapmayı, ne çamaşır yıkamayı, ne temizlik yapmayı, ne çocuk bakmayı biliyor her şeyi evlerindeki çalışanlar yapıyor. Bu çalışanlar hayatlarından bir çıksa ortada kalacaklar, onlara muhtaç olduklarının farkında değiller. Kişilerarası güven meselesi diye bir şey söz konusu, herkese her şeyi yaptıramazsın, evine alamazsın, çocuğuna baktıramazsın, dolayısıyla çok kolay bir şekilde Ayşe olmazsa Fatma'yı tutarım diyemezsin. Vasıfları olan o çalışan ise başka yerde de kendisine kolay bir şekilde iş bulabilir.”

Buradan yola çıkarak “milletin efendisi köylülerdir” sözünün dile getirilmesi yerinde olacaktır. Yiyeceği üreten çiftçi, temizliği yapan işçi hangi ideolojinin ya da hangi şahsiyetin kölesi olarak gözüdürse gözüksün, toplumun ayakta kalabilmesi için zorunlu hizmetleri üretenler onlardır. Bu açıdan gözüken değil işaret edilen üzerinden gidilerek efendi ve kölenin birbirlerine olan ihtiyacı yadsınmaz.

Tersten bakışla K8, kölenin efendiye göre tanım kazandığına işaret ederek bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Köle nitelemesine sahip olmak için bir efendinin olması gerekir, ancak efendinin köle sahibi olma isteği ve ihtiyacı, kölenin efendi olma istek ve ihtiyacına göre çok daha fazladır. Dolayısıyla bu ilişki biçimini sürdürmek konusunda efendi daha fazla motive olur, bu motivasyon da efendiyi köleye bağımlı kılar. Bu da efendinin efendiliğini zayıflatırken, kölenin değerini artırır. Bunun dışında bu diyalektik ilişkinin şartları değişebilir. Efendiyi avantajlı hale getiren koşullar, bu defa köleyi avantajlı hale getirecek şekilde değişebilir. Bir kral savaş esnasında kölenin merhametine kalabilir ya da greve gidilen bir işyerinde patron, işçilerin inisiyatifine bağımlı duruma düşebilir. Tabii bu örnekler roller mutlak bir rol değişmesini gerektirmez, ama roller arasında geçişler oluşturabilir.”

Buna göre yaşam içerisinde karşılaşılan durumlar, ilişki içinde değişen koşullar kişilerin rolleri arasında geçişler yaratabilmekte, birbirlerine karşı bağımlılık oluşturabilmelerini mümkün kılabilmektedir.

Bunun imkân dâhilinde olduğuna işaret eden K10, bu konuda;

“Bu mümkün olabilir.”

İfadesini kullanmaktadır.

Kadın erkek ilişkileri üzerinden bu olayı örneklendiren ve kadının köle rolünde görünmesinin, onun efendi olan erkek üzerinde bağımlılık kurmasının önüne geçemediği hususunu K11, şöyle açıklamaktadır.

“Kesinlikle olanaklıdır. Örneğin bir kadın bir erkek ilişkisinde kendini hayatındaki erkeğe adayan köle rolünü benimseyen kadın, erkeğin tüm ihtiyaçlarını gidererek, ona çok sayıda konfor sağlayarak efendi olarak konumlandığı erkeğin kendisine bağımlı olmasını sağlayabiliyor. Bir süre sonra kadının sağladığı konfor ve lüksten bağımlı hale gelen, manipüle olan erkek bu sefer kadını hayatının merkez noktası haline getirerek, efendi rolünden sıyrılıp kadının kölesi rolünü benimseyebiliyor, o kadının sağladığı konforu kaybetmemek için çeşitli yollara başvuruyor. İlişki paterninde

ilerleme efendi köle, köle efendi, efendili köle, köleli efendi şeklinde gelişebiliyor.”

K1, K2, K3, K4, K6, K7, K8, K10, K11 kodlu katılımcılar “bağımlı kılması olanaklıdır” yaklaşımından yola çıkarak bu minvalde toplumsal yapı makro faktörü ile tercih, istek, kişilik, biyolojik ve psikolojik özellikler gibi mikro faktörlerin etkisini vurgulamışlardır. İlgili katılımcıların aynı yaklaşımdan yola çıkarak görüş beyan etmeleri dikkat çekicidir. Beyan edilen görüşler doğrultusunda bireylerin toplumsal hayatta sergiledikleri performanslarda bağlama göre efendi rolünü oynarken ihtiyaç ve beklentilerinin giderilmesi noktasında köle rolünü oynayan tarafa bağımlılık ilişkisi geliştirebildikleri sonucuna ulaşılmaktadır.

Kişilerarası iletişim sürecinde köle rolü yüklenicisinin efendi rolünü üstlenen tarafı kendine bağımlı kılma durumları Tablo 9’da şöyle özetlenmiştir:

Tablo 9: Kişilerarası İletişim Sürecinde Köle Rolünü Üstlenen Tarafın Efendi Rolünü Üstlenen Tarafı Kendine Bağımlı Kılma Durumları

Kişilerarası İletişim Sürecinde Köle Rolü Üstlenen Tarafın Efendi Rolü Üstlenen Tarafı Kendine Bağımlı Kılma Durumları	Katılımcı Durumları	f	%
Bağımlı Kılması Olanaklıdır	K1, K2, K3, K4, K6, K7, K8, K10, K11	9	81,8
Bağımlı Kılması Olanaklı Değildir	0	0	0

Tablo 9’a göre 9 katılımcı (%81,8) kişilerarası iletişim sürecinde köle rolü üstlenen tarafın efendi rolü üstlenen tarafı kendine bağımlı kılmasının olanaklı olduğunu ifade etmişlerdir. Buna göre “kişilerarası iletişim sürecinde köle rolü üstlenen taraf efendi rolü üstlenen tarafı kendine bağımlı kılmaktadır” olarak ifade edilen H5 hipotezi kabul edilmiştir.

4.1.7.6. Efendi Köle Rollerinin Kişilerarası İletişim Sürecine Etki Durumları

Efendi köle rollerini icra etmenin kişilerarası iletişim sürecine katacağı artı ve eksilerin neler olduğu, bu roller olmadan iletişim etkinliğinin daha sağlıklı gerçekleştirilmesinin mümkün olup olmadığı hususu katılımcılara göre değerlendirilmiştir.

Kişilerarası iletişimde her şeyin açıkla belirli olması, bir çizgi dâhilinde olmasının olumlu etkilerine yönelik K4, bu hususu şöyle açıklanmaktadır;

“Bir şeylerin tanımlı olması yani sizin neyi nasıl yapacağınızı biliyor olmanız kişilerarası iletişimi ve ilişkiyi de sağlıklı bir şekilde devam ettiren bir şey aslında. Bir öğrencinin öğretmenine karşı nasıl davranması gerektiğine dair öğrenilmiş bir şey var, buna karşı davrandığınızda bir şaşkınlığa söz konusu oluyor. Beklenmeyen rolünüzün dışında bir davranış sergilediğinizde bunun sürdürülebilir bir şey olmadığını da bilmeniz gerekiyor. Böyle statü farklılıklarının olması çokta olumsuz bir şey olarak görülebilecek bir şey değil. Kişilerin statü ve konumlarının farklı olması kişilerarası iletişimin sürdürülebilmesi için sağlıklı bir şey aslında. Statü farklılıklarının olmasının pozitif sonuçları olacağını düşünüyorum. Çünkü aynı statüde olan kişilerin sürekli ilişki için de olduğunu düşünürsek buradan toplumsal gelişmeye, ilerlemeye dair pek bir şey çıkması beklenmez. Yani buradan yeni bir fikir, yeni bir icat, yeni bir akım, bir başarı ortaya çıkmaz. Örneğin bir futbol takımında herkesin farklı rolü vardır, herkes kaleci ya da forvet olmaz, olursa o bir takım görevi yapamaz, hepimiz hayat sahnesindeyiz ve hepimizin farklı rolü var, o role uygun davranışı göstermek zorundayız.”

K4 kodlu katılımcı “pozitif etkisi olabilir” yaklaşımından yola çıkarak statü mikro faktörünü vurgulamış, kişilerin statü ve rollerinin farklı olmasının kişilerarası iletişimin sürdürülebilmesi açısından sağlıklı bir şey olduğu görüşünde bulunmuştur.

Söz konusu durumu kişinin karakteri ile özdeşleştiren K1, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Bu durum kişinin mizacı ile alakalıdır. Kişiler, çıkar elde etmeyi umdukları kişiler karşısında köle konumunda olmayı tercih edebilirler. Bu çıkar, ücret, bakım, koruma, öne çıkma, maddi avantaj sağlama şeklinde olabilir. Bu rolleri iletişim sürecine katkı sağlar mı, sanmıyorum. Zira bu ilişkiler sahte ilişkilerdir. Çıkar elde etme imkânı olmayınca, ilişki boyutu da farklılaşır. Siyasilere ölümüne biat ederken gördüğümüz kişi ve kuruluşların, devir değişince onlara küfür ettiklerini daha beterini de yaptıklarını tarih yazmıştır. Kaddafi’ye ‘ El Fatah !’ (Fatih) diye haykıranların, onu ne şekilde öldürdüklerini TV’lerden izlemiştik. En sağlıklı, en dürüst, en gerçek kişilerarası iletişim, ancak tamamen özgür bireyler arasında gerçekleşebilir. Bağımlılığın olduğu yerde, dürüstlük yoktur.”

Buna göre bağımlılığın mevcut olduğu yerde dürüstlükten söz etmenin mümkün olamayacağı, en dürüst iletişimin özgür bireyler arasında olacağı açıklanmaktadır.

Efendi köle rollerinden bahsedildiği noktada sağlıklı iletişimin icrasının mümkün olamayacağını ifade eden K3, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Efendi köle rolü kullanacaksa sağlıklı bir iletişim kurmamız mümkün olmaz, tıkanık iletişim olur, iletişim etkinliği bozulur. Biriyle etkin iletişim kurmak için referans çerçeveni geniş tutmak zorundasın. Nietzsche: “hiçbir insan bilgisinin elvermediği sesi duyacak kulağa sahip değildir” der. İletişim cümle kurmak ya da zihin teması kurmak değildir, iletişim yürek teması kurmaktır. Yürek teması kurabiliyorsanız, rolünüz ne olursa olsun iyi bir iletişim kurarsınız, çocukla çocuk, büyükle büyük olursunuz. Efendi köle rolü iletişimi negatif olarak etkiler, tek taraflı dediğimiz tıkanık iletişime neden olur. Bir yürek teması kurulmaz, bir kesişme olmaz, iletişim teğet işler, etkileşim de kurulmaz. Nietzsche: “sizin kulaklarınızın duyacağı bir sesi çıkaracak ağız yok bende. Siz bir şeyi görmek istediğiniz zaman başınızı bulutlara kaldırırsınız, ben ise zaten yükseleceğim kadar yükselmişim o yüzden başımı aşağı indiririm” der. Böyle söyleyen bir insanla rahat iletişim kuramazsın, bu insan çok yukarda dersin. Mesela bir öğretmen öğrencisine sen kimsin diyor.

O öğretmen o öğrenci için orada ama bunun farkında değil, o öğrenci olmasa o bir hiç oluyor.”

İletişimin mekanik bir cümle kurma seansı olmadığı, bu aşamada duyguların önemli yer tuttuğu anlaşılacak efendi köle rollerinin iletişimi sekteye uğratacağı açıklanmaktadır.

İnsanlar arasındaki ideal ilişkinin eşitliğe dayalı ilişki olduğunu ifade eden K6, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“İnsanlar arasındaki ideal ve sağlıklı olan ilişki biçimi eşitliğin olduğu ilişki biçimidir. Efendi ve köle ilişki biçiminden herhangi bir şekilde sağlıklı bir ilişki biçimi ortaya çıkmaz çünkü o bir ilişki biçimi değildir. Kölenin efendiye söyleyebileceği tek tük bir şeyleri iletişim olarak kabul edecek olursak kendimizi kandırmış oluruz. Toplumumuzda tek bir kölelik ve tek bir efendilik durumu yok, kölelik ve efendiliğin değişen eksenleri var. Değişen toplumsal koşullar, zamanlar ve mekânlarda değişen kölelik ve efendilikler var. Dolayısıyla toplumda sadece belirli bir grup efendi ve belirli bir grup köle olsaydı toplumsal değişim daha yavaş olurdu çünkü efendiler toplumsal yapıyı sürekli yeniden üretir ve kölelerde pasif durumda kalırlardı. Ama böyle olmuyor, örneğin evde efendi konumunda olan adam iş yerinde patronunun karşısında köle rolüne girebiliyor, kadın evde köle iş yerinde emri altında çalışanlara karşı efendi olabiliyor. Bu rasyonel düzlemde bu çok görünür ve etkin bir şekilde olmayabilir ama bilinç dışında herkesin kölelik ve efendiliğe dair bir deneyimi var.”

Buna göre efendi ve köle konumlarında, her zaman olmasa da genellikle bir eşitlikten söz etmenin mümkün olmadığı, bu açıdan da iletişimin zorlu olacağı açıklanmaktadır. Bu sürecin zorluğu, toplumdaki efendi köle statülerinin çeşitliliği üzerinden yorumlanması gerekir.

Sağlıklı bir kişilerarası iletişimin var olabilmesi için efendi köle rollerinin olmaması gerektiğini savunan K7, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Kişilerarası iletişimin sağlıklı olabilmesi için efendi köle rollerinin olmaması gerekir aslında. İnsanlar fikirlerini kolayca söyleyebilmeli, karşı tarafta ona göre o fikri anlayıp, algılayıp, cevabını verebilmeli, tartışabilmeli ve belli bir görüşte birleşebilmeliler. Bu sağlanabiliyorsa eğer o zaman iletişimsel eylem gerçekleşiyor demektir. Yani sen benden aşağıdasın ben sana fikirlerimi istediğim gibi dayatabilirim düşüncesinin olmamalı. Açık bir iletişim sisteminin kurulduğu demokratik ortam ve karşılıklı simetrik iletişim ile kurulan bir iletişim düzeni varsa o zaman çok daha iyi olur. İyi iletişim biçimi yüz yüze yapılan simetrik olan kişilerarası iletişim biçimidir. İkna sürecimiz bile ancak kişilerarası iletişimde mümkün olabiliyor.”

Buna göre efendilik ve kölelikte iletişime her zaman bir statü farkı dâhil olacağından hiçbir zaman bu iletişimin sağlıklı olamayacağı anlaşılmaktadır. Açık iletişimin demokratik bir ortamda olabileceği bilinerek efendi köle ilişkisi ile iletişimin bir arada olmasının iletişim sıhhatini zedeleyeceği anlaşılmaktadır.

Hegel’in Efendi Köle Diyalektiği ve efendi köle rolleri üzerinden sağlıklı bir iletişimin kurulamayacağını ifade eden K9, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Hegel’in Efendi Köle Diyalektiği ve dolayısıyla efendi köle rolleri üzerinden kişiler, gruplar, uluslararası iletişim kurulamaz. Çünkü ötekini olumsuzlayarak icat ediyor, olumsuzlayıcı akıl üzerinden sadece köleleştirici bir ilişki biçimi üretebilirsiniz. Dolayısıyla iletişim kurmanız mümkün olmaz, en iyisi olarak buna ancak iletişim kazası diyebilirsiniz, en kötüsü ise tahakküm kurmadır. Kendi egosunu, idesini, imagosunu dayatmaktır özellikle medya üzerinden. Medyada gösterge bilimsel olarak sistem nasıl kuruluyor, ilk karede elinde silahla bir El-kaide militanını gösteriyorsun, ikinci karede Kur’an okuyan çocukları gösteriyorsun, üçüncü karede militanın insanları taradığını gösteriyorsun, kan döken cani bir yaratık. Medya ile birlikte tüm bunları icat edebilirsin. Heidegger “kamera izleyiciye yöneltilmiş bir silahtır” diyor. Bunlar kamerayı niye icat ediyorlar, bir öteki icat ediyorlar, öteki üzerinden kendi kimliğini inşa edebiliyor çünkü. Öteki olmadan kendi kimliğini inşa etmesi mümkün değil, mesele bu yani dolayısıyla burada iletişim kurulabilir mi

hayır, iletişim dayatılır sadece. Bilim felsefesinin önemli isimlerinde Paul Feyerabend şöyle demiştir: batı uygarlığı 2500 yıllık varlığını ve son 300 yılda dünya üzerindeki hükümranlığını iki şeye borçludur, birincisi silah (efendi, yöneten, güç sahibi dolayısıyla gücünü kullanacak ola), ikincisi iknadır (medya, reklam). Greklerde bu iknanın retorik üzerinden, orta çağda kilise ve misyonerlik faaliyetleri üzerinden, modern çağda ise medya ve reklam üzerinden işlediğini görüyoruz. Deleuze hocası Foucault hakkında şöyle diyor: Foucault bize hiçbir şey öğretmediyse öğrettiği bir şey her şeye yeter, oda başkaları adına konuşma haysiyetsizliği. Başkaları adına cümle kuruyorlar, uygar barbar, ta Greklerden beri bu böyle, iletişimi sıfırlıyorlar, kendileri dayatıyorlar. Dayatmanın olduğu yerde iletişim olmaz, bireysel düzlemde de, mikro ölçekte de makro ölçekte de bu böyledir.”

Buna göre efendi köle rolleri üzerinden iletişim kurulmak yerine bir tür iletişim dayatılması yaşandığı, bu dayatmanın da en iyi örneklerinden birinin medya olduğu anlaşılmaktadır. Bunun en iyi ihtimalle iletişim kazası, en kötü ihtimalle de tahakküm kurma olarak nitelendirilmesi efendi köle ilişkisindeki rollerin net çizgilerle ayrıldığı durumlar için geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan toplumda hiçbir zaman arı efendiler ve arı köleler göremeyeceğimiz gibi belirli bir süreyi kapsayan iletişimde dahi bölünen zamanlar arasında, iletişimin seyrine göre efendi köle rolleri değişebilmektedir.

K1, K3, K6, K7, K9 kodlu katılımcılar “negatif etkisi olabilir” yaklaşımından yola çıkmışlardır. Bu bağlamda bir ötekileştirme sürecinin ürünü olan efendi köle iletişim tarzından ziyade, ötekini kendine eşit sayarak kurulacak olan açık iletişim tarzının sağlıklı iletişim kurma açısından önemli olduğunu vurgulamışlardır.

Genel anlamda böyle bir yapıya net bir cevap verebilmenin zorluğuna dikkati çeken K2, bu hususu şöyle açıklamaktadır;

“Genel bir tanımla buna evet ya da hayır demek mümkün değil. Öncelikle iletişim sürecini belirleyen organizasyondaki hiyerarşik yapı, kültürel düzey, toplumsal beklentiler ve oluşturulmuş olan normlar bunu belirler. Bunun olması gereken yerler vardır. Bazı iletişim tarzları vardır ki

başka bir şekilde, başka bir iletişim tarzı ile bir kurumu yürütemezsiniz. Örnek vermek gerekirse askeriyede bu hiyerarşik fark mutlaka çok fazla hissedilmek zorundadır çünkü emir komuta zinciri ile yaşar. Ya da bir tıp profesörü ile asistanı arasındaki ilişki bu hiyerarşiyi, otorite ilişkisini, efendi köle ilişkisini mutlaka zorunlu kılmaktadır. Bunu pozitif sonuçları olarak ele alabiliriz. Negatif olduğu durumlara örnek verecek olursak, aynı kültürel doku içerisinde, aynı hiyerarşiye sahip insanların birbirleri üzerinde hegemonya oluşturmaya çalışması iletişim sürecini kötüye çevirebileceği gibi toplumda bir krize de neden olabilir. Önemli olan hiyerarşik sistem içerisinde birbirleriyle aynı rollere sahip olan insanların bir üst dereceden güvenli iletişimi bırakıp dominant bir iletişime geçmeye başlamasıyla birlikte toplumda sorun oluşmasıdır.”

Buna göre hiyerarşik yapının korunması gerektiği üzerinden bu durumu şöyle örneklendirmek mümkündür. Geleneksel anlamda kadın, yuvayı koruyan, gözeten, ayakta tutan; erkek ise gerektiğinde fiziksel, sosyal ve psikolojik açıdan güçlü olmasıyla evlilik kurumunu dış etkenlerden koruyan, evin direği, efendi, olarak görülür. Fakat erkek bu gücü evlilik ilişkisi içinde kadını bastırmak, ikincil konuma itmek, metaforik anlamda onu köleleştirmek şeklinde kullandığında, bir önceki durumda erkekten beklenen koruyucu efendilik rolünün yıkıcı bir etkisinin olduğu görülür. Bu minvalde efendi köle rollerinin toplumsal anlamda bağlayıcılığı olmakla birlikte kişisel anlamda yorumlanması da önem arz etmektedir. Bu cihetten kişilerarası iletişimin bu bağlayıcılığı sağladığını ifade etmek, örnekler ve açıklamalar doğrultusunda bir yorumlama biçimidir.

Sosyal ilişkilerde bireylerin birden çok rolü olabileceğine işaret eden K8, bunun üzerinden ilgili husus şöyle açıklamaktadır;

“Toplumsal ilişkilerde bireylerin birden fazla sosyal rolü, statüsü, maskesi olabilir. İnsanlar bu sosyal rollerini veya maskelerini yerli yerince kullandıkları zaman genelde sorula karşılaşmazlar, ama bu rollerin ve maskelerin kullanılmaması gereken yer ve zamanlar vardır ve burada onları kullanmak sorun teşkil eder. Örneğin çeşitli zanaatlarda usta ile çırak

arasındaki ilişkinin efendi köle ilişkisi benzeri bir hal alması o mesleğin gelişmesinde faydalı olabilir. Ancak buradaki roller meslek alanının dışında da uygulanmaya çalışılırsa sorunlar çıkabilir. Orada usta olan kişi başka yerde çırak, orada çırak olan başka yerde ustadır.”

Buna göre efendi köle rollerinin doğru yerde ve zamanda kullanılması kişilerarası iletişimin sıhhati açısından gerekli olacağı gibi usta çırak ilişkisi gibi toplumsal ilişkilerde efendi köle ilişkisi üzerinden bir rol giyinmenin faydalı olacağı da söylenebilir. Toplumun ve daha üst ifade ile bilimin kümülâtif ilerlediğini düşündüğümüzde “hocasının dizinin dibinde yetişen öğrenci” ifadesi gibi metaforların efendi köle ilişkisini desteklediği görülecektir. Bu rollerin efendi köle ilişkisini ne kadar yumuşattığı ya da yumuşatması gerektiği bir yana, geleneğin bir devamı olan insanın geleneği üzerinden sıçrayabilmesi için bu rollerin gerekli olduğu anlaşılmaktadır.

Bunun kin ve öfkeyi doğurabileceğine işaret eden K10, bu husus şöyle açıklamaktadır;

“Negatif açıdan bu beraberinde kin ve öfkeyi getirebilir. Köle kendini kölelikten çıkarıp efendisine biat etmeyi kestiği noktada, hangi konseptte olursa olsun efendinin kinini ve öfkesini tetikleme söz konusu olabilir. İlişki içinde artısı ne olur, Hegel’in Efendi Köle Diyalektiği’nde bahsettiği mağdur eden ve mağdur edilen üzerine kurulu düzenin, etken edilgen durumunun ortadan kalması ve eşitliğin sağlanması bakımından bir artısı olabilir. Roller mutlaka olmalıdır, çünkü roller toplumda düzeni belirler, ona bakarsanız anne çocuk, baba çocuk rolü de olmasın, bu mümkün değildir, roller olmalıdır. Ama efendi köle rolleri olmalı mı onu tartışmalıyız, bu roller olmamalıdır. Yaşadığınız her neyse aşk bile olsa öz benlik değerinizi, öz güveninizi ve öz saygınızı alaşağı ediyorsa yanlıştır. Sağlamanızın bu olması lazım.”

Buna göre toplum içinde rollerin olması gerektiği gibi efendi köle rollerinin ya toplum içerisinde özümsemiş, eritilmiş bir şekilde olması ya da olmaması gerektiği anlaşılmaktadır. Roller, kişilerin çizgilerini belirler. Kişiler çizgilerinden feragat ettiklerinde ortada dağılmış renkler kalır. O renkleri bir sanatın malzemesi üslubu ile okuyabilirsek toplum için ve birey için doğru olanı yapmış oluruz. Bu açıdan rollerin,

yaşamın kasnağı olduğunu bilerek insanın kendini gerçekleştirmeden rollerin varlığını inkâr etmesi doğru bir bakış açısı olmayacaktır.

Çocuklarını kendilerine bağımlı hale getiren ebeveynler açısından konuyu ele alan K11, bu hususta şu ifadelerle yer vermektedir;

“Çocukları kendimize bağımlı hale getiriyoruz, ben olmadan bir şey yapamazsın diyerek köle çocuklar yetiştiriyoruz. Ya da çocuklarımızı prensesler gibi yücelterek, dışarıdaki tüm tehlikelerden habersiz onlara bir hayat ve koruma kalkanı çiziyoruz. Ergenlik dönemine geldiğinde evde efendi olarak görülen çocuk, dışarıda hiçbir şey olmadığını söyleyen yüzlerce insanla karşılaşınca kendi içinde ruhsal bir çatışma yaşıyor. Bu çatışma ailesiyle olan iletişim sürecini de etkiliyor, dışarıda kendini onaylamayan insanlarla yaşadığı çatışmayı, kendisini onaylayan ailesine de yansıtıyor. Bunu negatif etki olarak söyleyebiliriz. Pozitif etkisine gelince, evet benim bir hayatım var, benim hayatımın dışında bir hayatta var. Ailemin bana ön gördüğü, bana biçti hayat bana fazla gelmiş ben farkında değilim. Bu sefer dışarıdaki iletişim ağını açmaya yönelik her zaman prenses, kral ya da efendi olmadığını fark edecek bir oluşumun içine girebiliyor, bu da pozitif artıları olabiliyor. Hayatta her şey zehirdir mühim olan dozudur. Hepimizin içinde insan olarak iyi ve kötü davranışları yapabilme potansiyelimiz var. Kötünün de biraz olması gerekiyor, iyinin de dozunda olması en güzeli. Ben çok iyiyim herkese sınırsız iyilik yapabilirim dediğinizde aslında kendinize kötülük yapıyorsunuz. Önemli olan dengede, nüks etmeyecek derecede nötr ilişkiler kurmaktır. Sevgi ve şefkat dili kullanılarak kurulan ilişkiler bizim kendimizi iyileştirme ve geliştirme sürecimize katkı sağlıyor. Etkileşimde kullandığımız dilden ziyade deneyim ve tecrübî hayatın bizi olgunlaştırdığını düşünüyoruz ama iletişimdeki temel ve tek olan şey sevgidir. Sevginin olduğu bir ilişkide efendi köle ilişkisinin varlığı söz konusu değildir.”

Buna göre ailede efendi olan çocuk sosyal ortamda bu statüyü sürdüremediğinde ciddi bir bocalama yaşabilmektedir. Burada yapılması gerekenin, kişiye roller üzerinden bir dayatma yapılmamasıdır. Kişilerarası iletişimde iletişimin

yalnızca mekanik olarak dil aracılığı ile yapılmadığı düşünüldüğünde, duygular üzerinden de kişinin sosyal ortama hazırlanması gerekmektedir.

K2, K8, K10, K11 kodlu katılımcılar “hem pozitif hem de negatif etkisi olabilir” yaklaşımından yola çıkmışlar, bu bağlamda sosyokültürel alana ait kültür ve toplumsal yapı makro faktörleri ile statü, hiyerarşi, norm mikro faktörlerini vurgulamışlardır. Katılımcıların beyanlarından ortama ve bağlama göre bu rollerin kullanılmasının doğru olabileceği ve pozitif sonuçlar doğurabileceği; yersiz kullanımının ise tam aksi yönde negatif sonuçlar oluşturabileceği çıkarımına varılmıştır.

Efendi köle rollerinin kişilerarası iletişim sürecine etki durumları Tablo 10’da şöyle özetlenmiştir;

Tablo 10: Efendi Köle Rollerinin Kişilerarası İletişim Sürecine Etki Durumları

Efendi Köle Rollerinin Kişilerarası İletişim Sürecine Etki Durumları	Katılımcı Durumları	F	%
Olumsuz Etkisi Vardır	K4	1	9,1
Olumlu Etkisi Vardır	K1, K3, K6, K7, K9	5	45,5
Duruma Göre Değişkenlik Gösteren Etkiye Sahiptir	K2, K8, K10, K11	4	36,3

Tablo 10’a göre 1 kişinin (%9,1) efendi köle rollerinin kişilerarası iletişim sürecine olumsuz etkisinin olduğunu düşündüğü, 5 kişinin (%45,5) olumlu etkisinin olduğunu düşündüğü ve 4 kişinin de (%36,3) duruma göre değişkenlik gösteren etkiye sahip olduğu ifade edilmektedir. Buna göre katılımcıların ağırlıklı olarak olumlu etkisinin olduğunu ifade ettiği anlaşılmaktadır. Bu açıdan “kişilerarası iletişim sürecinde efendi köle rolleri ile iletişim süreci arasında anlamlı bir ilişki vardır” olarak belirlenen H6 hipotezi kabul edilmiştir.

Tüm hipotezlerin etki durumları Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11: Hipotez Etki Durumları

Hipotezler	F	%	Hipotez Gücü
H1	8	72,7	Güçlü
H2	11	100,0	Güçlü
H3	10	90,9	Güçlü
H4	7	63,6	Güçlü
H5	9	81,8	Güçlü
H6	10	90,9	Güçlü

Tablo 11’e göre tüm hipotezlerin güçlü hipotezler oldukları anlaşılmaktadır.

Katılımcıların hipotezlere göre dağılımı Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12: Katılımcıların Hipotezlere Göre Dağılımı

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11
H1	X				X	X	X	X	X	X	X
H2	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
H3	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X
H4	X	X		X		X		X		X	X
H5	X	X	X	X		X	X	X		X	X
H6	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X

Tablo 12’ye göre tüm hipotezleri destekleyen katılımcılar K1, K6, K8, K10, K11; beş hipotezi destekleyen katılımcılar K2, K4; dört hipotezi destekleyen katılımcılar K3, K7, K9; en az sayıda hipotezi destekleyen katılımcı ise üç hipotezi destekleyen K5’tir.

4.1.8. Tartışma

Hegel, bütün olarak ele aldığımızda Efendi Köle Diyalektiği'nde cümleleri tamamlanmayacak şekilde dolaylı ve kapalı bir anlatım sergileyerek okuyucuya soru sorma fırsatı vermemektedir (Berthold Bond 2011, s.162). Bunun, açıklayıcılık noktasında güzel bir yanı olmakla birlikte metnin okuyucuya doğrudan hitap etmemesi okuyucu ile iletişim yollarının kapalı olmasına, dolayısıyla Efendi Köle Diyalektiği'nde olduğu gibi toplum nezdinde bir çözümlemenin zorluğuna da işaret ettiği söylenebilir.

Hegel'in diyalektiğinin nihai amacı iletişimdir (Peters, 1999, s.92). Yalnız bu iletişim bir bilgi paylaşımından ziyade sosyal yaşamın inşası noktasında ortak bir çalışmanın gerektirdiği zorunlu bir süreç iletişimi olarak görülmektedir. Bu noktada dünyanın ortaklaşa inşası, Hegel'in diyalektiği açısından insanın kendi varlığının tahakkümü için öteki'yi meşru kılması olarakta ifade edilebilmektedir.

Bu minvalde Efendi Köle Diyalektiği'nin kişilerarası iletişimin asimetrik bir şekilde oluşmasını sağlayan aktör konumunda olduğu söylenebilir. Burada Efendi Köle Diyalektiği'nin doğurduğu tahakküm ilişkilerinin sosyal yaşama olan etkisinin ölçülmesinden ziyade; diyalektiğin asıl amacının kişilerarası iletişimde tarafları bağlayıcı unsurlar içermesi olduğu dolayısıyla bu cihetten ele alınması gerektiği, bununla birlikte iletişimin de varlığını yalnızca bu amaç doğrultusunda sürdürdüğü söylenebilir.

Efendi Köle Diyalektiği'nde, soyuttan başlayıp somuta doğru giden süreçteki asıl amaç görüngüselliktir. Bir bakıma bilinme, ortaya çıkma olarak da nitelendirilebilen bu olayda bilinç, kendini bilmek ve gerçekleştirmek için, kendisini bir nesne olarak karşısına alır ve bu sayede kendisini öteki olarak addetmiş olur. Akabinde nesnel hale getirdiği kendisini yeniden tanımlayarak bir ilişki kurma çabası içine girmektedir. Hegel'de kendini gerçekleştirmiş olan bu bilinç artık başlangıçtaki bilinçten farklı bir noktada ve bağlamdadır. Hegel'in soyut ve somut arasındaki bu gidiş geliş bir tür iletişim olarak nitelendirilebilir. Kısaca bu iletişim, soyut ile somutun farkından kaynaklanmaktadır. Hegel'e göre soyut ve somut arasında mevcut olan bu fark kalıcı

değildir dolayısıyla bu ilişkiye dayalı bir iletişimin geçici bir iletişim olduğu, zamanla ortadan kalkıp bilincin bütünleşeceğini ifade etmektedir (Peters, 1999, s.119).

Diğer taraftan Efendi Köle Diyalektiği'nin kişilerarasılık tartışmasında iki olgunun öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan biri, kişinin kendi kendinin hem öznesi hem de nesnesi olabileceği bir kişilerarası iletişim biçimi; ikincisi ise öznelarası farktan kaynaklanan bir kişilerarası iletişim biçimidir. Birinci iletişim biçiminin Efendi Köle Diyalektiği perspektifinde olabileceği, fakat bunun geçici bir iletişim olacağı, zamanla sönümlenebileceği; ikincisinin ise bir sosyallik içermesi hasebiyle daimi olacağı söylenebilir. Bu minvalde kişilerarası iletişim boyutuyla bizim ele aldığımız iletişim biçimi öznelarası iletişimdir.

Hegel, diyalektiğinde kişinin, ancak toplumsal iletişim halinde ve kişilerarası etkileşimle kendi varlığını ortaya çıkarabileceğini ve bu anlamda buna ihtiyacı olduğunu ileri sürmektedir (Salman, 2015, s.12). Dolayısıyla, özbilinç, kişilerarası bir iletişimle kendini tanımaktadır. Bu tanıma, kişinin kendi salt doğasından kendini çıkarması ve toplumun bir ferdi olarak varlığını tanımlamasıdır. Çünkü özgürlük, kendini varlığın içinde apaçık belli etmektedir (Williams, 2013, s.533). Bu açıdan kişilerarasılık bağlamında iletişim, özgür olmayı arzulayan kişinin nefes alması olarak nitelendirilebilir. Hegel'in Efendi Köle Diyalektiği'nde efendi köle iletişiminin sürekliliği yalnızca efendiyi efendi, köleyi köle yapmamakta, aynı zamanda efendi köle ilişkisindeki yapaylığı doğal bir hale getirip topluma sunmaktadır. Bunun nüvelerini toplumun içerisinde görmek mümkündür. Kişilerarası iletişimde iletişim ivmelenmediği sürece kişiler kendilerini efendi ya da köle diye adlandırmamaktadırlar. Geleneksel ilişkilerde, statü ilişkilerinde, rollerin kendilerine ya da kendi dışındakilere model oluşlarında efendi köle ilişkilerinin varlığı yadsınamaz fakat gizil olmaklığıyla hissedilemez bir noktadadır. Bu açıdan Hegel'in diyalektiği kişilerarası iletişimdeki söz konusu bu gizilliği görünür kılmaktadır.

Hegel'in Efendi Köle Diyalektiği'ni toplumsal perspektiften ele aldığımızda "bilgi" kavramı karşımıza çıkmaktadır. Çünkü toplumlarının bilgiyi yoğurma biçimleri ve bu bilginin geleneklerle yoğrulması süreci, doğal olarak insan ve artifactlarının biçimini de etkilemektedir. Bu minvalde aynı bilgi, kişilerarasındaki zorunlu ilişkileri

belirleyerek Efendi Köle Diyalektiği'nin oluşmasını da sağlamıştır. Bu noktadan hareketle iletişimde Efendi Köle Diyalektiği'nde bariz şekilde ortaya çıkan “öteki” kavramının diyalektik çerçevesinde yansımaları, kültüre dayalı sosyal davranışların ve statülerin sorunu olarak değerlendirmek gerekebilir (Güner, 2018, s.218).

Yukarıda belirttiğimiz gibi Efendi Köle Diyalektiği'nde “öteki” kavramının ortaya çıkması diyalektiğin bozulması olarak nitelendirilebilir ki bu bozulma efendinin veya kölenin rollerinden sıyrılması olarak değil, kendi doğal durumlarının bozulması, ivmelenmesi olarak düşünülmelidir. Yaşam içerisinde eşlerin doğal durumlarından kaynaklanan rollerinin dışına çıkması örneğinde olduğu gibi bu bozuluşun, tanımlarının değişmesinden kaynaklandığı, yeniden tanımlanıp yeni bir rol kazanana kadar bunun bir sorun olarak kalacağı söylenebilir.

Efendi Köle Diyalektiği bağlamında kişilerarası iletişimin farklı özneler nezdinde sağlıklı ve mümkün olacağını ifade etmiştik. O halde öznelerin farklı olması, tanımlarının da farklı olmasına, dolayısıyla zorunlu bir ötekileştirmenin yapılmasına yol açmaktadır. Buradan hareketle toplumların kimlik inşası olgusunun Efendi Köle Diyalektiği üzerinden toplumsal bir olgu olduğu söylenebilir. Yani Hegel, gerek kişilerin gerekse toplumların kimlik kazanmasını birbirleri ile olan ilişkilerine, bir diğer anlamı ile kişilerarası iletişime bağlamaktadır. Bu diyalektikçe göre kişilerin ve toplumların tanımlanması kişilerarası ilişkilerin boyutu ile mümkün olmaktadır. Yani bir şey, başka bir şeyin kimliği üzerinden tanım kazanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Köle Efendi Diyalektiği üzerinden kişi ve öteki noktasında bir tür zorunlu ötekileştirme yapıldığı, kimliğin, başkalığa mahkûm olduğu söylenebilir (Yiğit, 2008, s.243; Yurdusev, 1997, s.20).

Bu diyalektikte bir insanın benliğinin başka bir insana bağlı olması onun bireyselliğine zarar vermektedir. Hegel, Mantık Bilimi eserinde, köledeki eksikliğin, kişiselliğinin tanımlanması olduğunu ifade etmektedir. Bu olgunun temel olgu olduğundan bahseden Hegel, efendinin köleyi kendi olmayan bir şey olarak gördüğünü ve kölenin ben olma durumunun efendinin üzerinden bağımlı olarak tanımlanması gerektiğini savunmaktadır (Yılmaz ve Çakın, 2017, s. 534). Bu noktadan hareketle

kölenin bireyselliği sorununun Efendi Köle Diyalektiği'nin bir sorunu olmaktan çok kölenin özne olarak sorunu olduğu söylenebilir.

İnsan, gerek kişi olarak gerekse kavram olarak yalnızca insan değildir. Efendi ya da köle rollerinden birini üstlenmiştir. Bu açıdan insan ilişkilerinin ve dolayısıyla kişilerarası iletişimin tarihi Efendi Köle Diyalektiği'nin tarihi olarak karşımıza çıkmaktadır (Bumin, 2016, s.37). Köle, nesnel dünyayı efendisinin direktifleri doğrultusunda yoğururken çoğu zaman kendini de yeniden inşa ettiğinin; diğer taraftan efendi de nesnel dünyayı elleriyle kendisine sunan köleye bağımlı olduğunun farkında değildir (Korkmaz, 2009, s.119).

Efendi ve köle arasında savaş dolayısıyla gerçekleşen bu diyalektik ilişki başlangıçta hiçbir şekilde ötekini tanıyıp kabul etme düşüncesi içinde olmayan insanın buna rağmen öteki tarafından tanınıp kabul edilme isteği içindeki varlığını göstermektedir (Lukacs, 2013, s.15). Bunun nedeni kişinin, kendi varlığı, şahsi değeri ve özgürlük idealinden emin olurken öteki için böyle bir düşünce içinde olmamasıdır. Bu düşünce içinde hayatını tehlikeye atarak savaşta galip gelse bile kendisi öteki tarafından tanınıp kabul edilirken ötekini tanıyıp kabul etmediği için dolayısıyla tanınıp kabul edilmesi karşılıktan yoksun kalmaktadır (Kojève, 2015, s.82-83).

Efendisini seçmekte özgür olanın köleliği ortadan kalkmaz (Marcuse, 2007, s.10). Bu minvalde özgürlük zahmetli bir yaşamın sonucunda verilen bir armağan gibi düşünülmemelidir. Dolayısıyla Hegel'in Efendi Köle Diyalektiği'nden yola çıkılarak gerçek bir özgürlük okuması yapıldığından, böyle bir özgürlüğün yalnızca düşünceden ibaret olduğu söylenebilir (İsbir, 2009, s.36).

Hâsılı, Efendi Köle Diyalektiği perspektifinden okuma yapıldığında kişilerarası iletişimin gerçekleşmesinin, efendi köle savaşının kazanılması ve özgürlüğün yeniden tanımlanması ile mümkün olabileceği görülmektedir. Fakat bu okuma efendi köle savaşının ve özgürlük sorununun aslında bir kişilerarası iletişim sorunu olduğunu düşünmemize yol açmaktadır. Bu minvalde köle efendi rolleri ortadan kaldırılarak kişiler özbilinç olma noktasında kendi savaşlarını verip, özgürlüklerini yeniden

tanımladıklarında ve bu özgürlüğün bireysellik kanadının yeniden ele alınması sonucunda kişilerarası sağlıklı bir iletişimin kurulabileceği söylenebilir.

İnsanlık tarihi açısından düşünüldüğünde, gerek kişilerarası ilişkilerde gerekse kişilerin doğa ile ilişkilerinde kişi olma konumunun dışında, efendi ya da köle rolünde oldukları söylenebilir. Bu cihetten efendi ve kölenin birbirleri ile karşılıklı olarak etkileşim içerisinde bulunmaları, bir diyalektik olarak, kişilerarası iletişimin tarihini de oluşturduğu söylenebilir (Bumin, 2016: 37). Bu minvalde Efendi Köle Diyalektiği'nin tarihsel, sosyolojik, felsefi ve daha pek çok açıdan önemli bir sosyal aktör konumunda olduğu söylenebileceği gibi, bu ilişkinin kişilerarası iletişim noktasında medya aracılığı ile toplumda daha hızlı ve etkili bir yayılım gösterdiği söylenebilmektedir (Karadaş, 2018, s. 41).

Kültürel kimlik, efendi köle ilişkisini kamufle ederek kişinin diğer insanlarla özdeşleşebilmesine ve sosyal açıdan onlara tutunabilmesine olanak sağlayan bir yapı konumundadır. Bu yapı, efendi köle ilişkisinin üzerinde yükselerek, tüm sosyal yapılarda olduğu gibi kuramsal olarak dizayn edilmiş aile, okul, iş ortamı gibi yapılarla ve kitle iletişim araçları vasıtasıyla inşa edilmekte, sunulmakta ve bu konuda kişiler eğitilerek şekillendirilmektedir (Karadaş, 2018, s.42).

Aktörler arasında gerçekleşen hemen her iletişim ilişkisinde farklı çıkarlar mevcuttur. Mevcut olan bu çıkar ilişkileri kişilerarasında genellikle açık iletişimin kurulması yerine hiyerarşi, tahakküm ve güce dayanan asimetrik iletişimin kurulmasına yol açmakta; bu belirleyiciler doğrultusunda iletişim etkinliği içinde kişiler efendi ve köle rollerine yönelebilmektedir. Kişiler bu rollerden kesin olarak sıyrıldığında ise etik değerler doğrultusunda sağlıklı bir iletişim sergilemeleri mümkün olabilmekte dolayısıyla bu da iletişimsel çarpıklıkları azaltıcı bir etki de yaratabilmektedir (Klikauer, 2010, s.207).

Hegel'e göre iletişimin varlığını sürdürebilmesi için özne ile öteki arasında hem bir ilişki ve iletişimin hem de bir fark alanının var olması gerekmektedir (Berthold Bond, 2011, s.123). Özne ve öteki arasında ortaya çıkan bu fark alanı öznenin ötekinin insansal varlığını reddetmesi olarak kendini açığa vurmaktadır. Diğer taraftan öznenin,

insansal varlığını reddetmiş olduğu öteki, ona kendisini geri vermedikçe kendinin dışına çıktığı için kendi başına var olamamakta dolayısıyla bu kendinin dışındaki varlığını da ortadan kaldırması sonucunu doğurmaktadır (Kula, 2010, s.139-140). Bu ortadan kaldırmayı gerçekleştirmediği takdirde, öteki dolayısıyla oluşan varlığını, mutlak olumsuzlayıcı olumsuzluk şeklinde seyretmek zorunda kalmakta, ötekiden bağımsız olarak var olamamaktadır (Kojeve, 2015, s.84-85). Diğer bir insansal varlık tarafından tanınıp kabul edilmediği sürece, eyleminin amacı bu öteki olmakta, insansal gerçekliği ve değeri bu öteki tarafından tanınıp kabul edilmesine dayanmakta dolayısıyla kendi gerçekliğinden koparak kendinin dışına çıkmaktadır. Aslında onun istediği ve onun için kıymet ifade eden kendi öz gerçekliği ve değerine kendi benliğinde sahip olma isteğidir. Bu istek doğrultusunda diğer varlığını ortadan kaldırmak için ötekiyle iletişim içine girmesi, öteki tarafından tanınıp kabul edilmeyi sağlaması ve bunun kesinliğini benliğinde hissetmesi gerekmektedir (Hilav, 2012, s.147).

Bu cihetten kişilerarası iletişimin Efendi Köle Diyalektiği üzerinden okunması, kişiyi kendi kişiliğinden uzaklaştırmadığı gibi köleyi de efendi üzerinden yeniden tanımlamaktadır. Toplumun üstlendiği rollerin doğal durumu olarak görülebilen efendi köle rolleri, doğal bir durum olduğu gibi Hegel tarafından bir diyalektik olarak öne sürülmesi gerekli bir durumdur. Diyalektiğin varlık sebebi açısından bakıldığında, kişilerarası iletişime bir zemin hazırladığı, bunun dışında ise iletişimin efendi köle bağlamı oluşturduğu söylenebilir. Bu noktadan hareketle Efendi Köle Diyalektiği'nin, iletişimde bir model olarak görülebileceğini söylemek mümkündür. Efendinin ve kölenin rollerinin değişmeyeceği düşüncesini değerlendirdiğimizde ise yukarıda belirttiğimiz efendi köle durumunun varlık nedeni açısından bu “değişmeme” durumunun “tanımlanmadan kaynaklı” bir değişmeme olduğu söylenebilir. Şöyle ki toplumsal roller gereği bir kişi diğer bir kişinin efendisi olabileceği gibi, aynı anda başka bir kişinin de kölesi konumunda olabilir. Ancak bu rollerin kendi içinde tanımlı kılınması, diğer bir tabirle kutsanması rollerin kişilerin üzerine yapışabilmesi gibi bir anlam da içermektedir. Bu anlamın, ifade edildiği gibi tanımlardan kaynaklı olduğu söylenebilir.

Yöntem açısından düşünüldüğünde kişilerarası iletişimin asimetrik ya da açık oluşuna göre ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; sosyal grupların iletişim süreçlerinde iletişimin sekteye uğramasını nasıl engelleyebilecekleri ya da sağlıklı bir şekilde devam etmesini nasıl sağlayabilecekleri sorusunun yanıtının toplumlardaki efendi köle rollerinin varlığında değil, geleneğin ve toplumun nihai yapısının ortaya çıkardığı farklılıklarda aranması gerektiği söylenebilir. Bunu sadece farklı toplumlar, farklı kültürler, farklı statüler, farklı cinsiyetler vb. açısından ele almak yerine özneler arasındaki farklılıklardan yola çıkarak ele almak ve bu cihetle değerlendirmek gerektiği söylenebilir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

İletişim, öncelikle insanın kendini gerçekleştirme ve sosyal süreçlere dâhil olması açısından önem taşımaktadır. Bu açıdan kişilerarası iletişim, bireylerarası ilişkiye özgü bir fonksiyon olarak bu ilişkiyi tanımlı hale getirmektedir.

Kişilik, bireyin kendi açısından kendini değerlendirip kendine doyum ve fayda sağlayan belirli rol ve görevlere sahip olması ekseninde yapılanmış bir bütünü ortaya koymaktadır. Bu açıdan kişilik, hem öznel hem de nesnel olmakla bütünlüğünü sağlamış olmakta, böylelikle de benliği temsil etmektedir. Kişinin bunları gerçekleştirirken dış dünyayı algılayabilmesi, tepkisel bir sürecin kahramanı olması noktasında ona yardımcı olan şeyin duyguları olduğu, kişilerarası iletişim sürecinin yönlendirilmesinde ise tutumların önemli etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Kişilerarası iletişimin insanın bireyselliği çerçevesinde bu açıdan ilerlediği, kendi dışındaki birikim üzerinden ise değerler, normlar ve nihayet kültür üzerinden şekillendiği görülmektedir. İnsanların davranışlarının anlaşılması için gerekli zemini sağlayan değerler soyut ve genel olarak kabul edilirler. Bu açıdan değerlere direktif olan normlar ise değerleri kişiye indirgeyerek gerektiğinde kişiye özel bir konuma getirmektedirler. Kişiler tüm bunların birleştiği kültür bağlamında davranışlar sergilemekte ve iletişim kurmaktadır. Söz konusu kavramlar kişilerarası iletişimi inşa etmekle birlikte efendi köle rollerinin de bilinç üzerinden bağlamını oluşturmaktadır. Bilinci bilinç yapan ana unsur eylemler olduğu için, özbilince sahip olan insan, kendi varlığını teyit etmek amacıyla çevresindeki nesnelere yönelmekte, bu nesnelerle ilişki içinde olmakta ve onları kullanmaktadır.

Hegel'e göre yaşam bir nevi özbilinçler arasındaki çekişmeden kaynağını almaktadır. Bu açıdan köleliğin özü bir başkası için yaşamak ve var olmak, efendiliğin özü ise kendi için yaşamak ve var olmaktır. Bu noktadan hareketle insanların kabul edilme ve fark edilme istekleri bir araya gelerek diyalektik bir ilişki meydana getirmektedir.

Hegel'in her şeyin birbiriyle ilişkili ve iç içe geçmiş durumda olan felsefi sisteminde, var oluşun her adımı, bilincin her anı kendi dizgesi, anlamı ve bütünlüğü

içinde kendisi tarafından ele alınıp etkili ve tamamlanmış düşünce gereksiniminin tutarlı bir sonucu olarak ortaya konulmaktadır. Bu açıdan Hegel sistematüğinde, özbilincin hakikati “özgürlük” ve “bağımsızlık” kavramlarından oluşmaktadır. Dolayısıyla özbilinçli olma (kendinin bilinci olma) aynı zamanda özgür olmanın bilinci olma anlamına gelmektedir. Hegel'e göre özgürlük ise, insanın, insan olmaklığı dolayısıyla insansal yaşamını ve varlığını devam ettirirken diğer taraftan kendi için aşamasında sürekli devinim içinde olma halidir.

Hegel'in özbilinçler arasındaki istekler üzerinden kurduğu efendi köle ilişkisinden bu isteklerin karşılıklı olduğu, efendi olmak kadar köle olmanın da istenerek kabul edildiğı anlaşılmaktadır. Bu ilişkiden doğan Efendi Köle Diyalektiğinin ise, insanın özgür olma, özbilincinin hakikatine ulaşp onu ötekiler için de kabul edilebilir hale getirme eyleminin bir ifadesi olduğu söylenebilir.

Bu minvalde, kişilerarası iletişim sürecinde efendi köle ilişkisinin varlık durumlarına dair oluşturulan “kişilerarası iletişim sürecinde taraflar arasında efendi köle olarak nitelendirilen bir ilişki vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

Kişilerarası iletişim sürecinde efendi köle rollerinin edinilme durumlarına dair “kişilerarası iletişim sürecinde efendi köle rolleri ile eğitim arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

Kişilerarası iletişim sürecinde efendi köle rollerinin yapısal durumlarına dair “kişilerarası iletişim sürecinde kişilerin üstlenmiş olduğu efendi köle rolleri karşılıklı olarak yer değiştirebilmektedir” hipotezi kabul edilmiştir.

Kişilerarası iletişim sürecinde köle rolü yüklenicisinin mental rahatlama durumlarına dair “kişilerarası iletişim sürecinde köle rolü yüklenicisinde mental rahatlama durumu vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

Kişilerarası iletişim sürecinde köle rolü üstlenen tarafın efendi rolü üstlenen tarafı kendine bağımlı kılma durumlarına dair “kişilerarası iletişim sürecinde köle rolü üstlenen taraf efendi rolü üstlenen tarafı kendine bağımlı kılmaktadır” hipotezi kabul edilmiştir.

Efendi köle rollerinin kişilerarası iletişim sürecine etki durumlarına dair “kişilerarası iletişim sürecinde efendi köle rolleri ile iletişim süreci arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

Efendi köle ilişkisi sosyal statülere ve sosyal koşullara bağlı bir ilişkidir. Ülkemizde kişilerarası güç mesafesinin fazla olmasından dolayı itaat temelinde gelişen kültürün varlığı, sosyal alanda kendini efendi köle ilişkileri üzerinden ortaya koymaktadır. Bu minvalde efendi köle rollerinin kişilerarası iletişim ilişkilerinden çok, toplumsallaşma ile birlikte, kişilerarası statü ve rol farklılıklarının neticesinde ortaya çıktığı görülmektedir. Burada anlaşılması gereken, efendi köle ilişkilerinin oluşum seyridir. Bu cihetten iletişim, esasında efendi köle ilişkilerinin oluşumunda değil, değişim ve gelişim sürecinde önemli rol oynamaktadır. Bu açıdan kişilerarası iletişimi efendi köle rolleri için bağlayıcı ve şekillendirici bir unsur olarak değerlendirmek mümkün olabilir. Kişinin iletişimi yaratması, sonrasında da iletişimin kişiyi yaratması gibi benzer bir süreç efendi köle ilişkilerinde de söz konusu olmaktadır.

Diğer taraftan toplum nezdinde işlenen değerler ve bireyin eğitimi gibi bilişsel süreçlerin efendi köle ilişki tarzının üretilmesinde etkili olduğu görülmüştür. Dolayısıyla buradan efendi köle ilişki tarzının kültür ve birey arasındaki etkileşimle yakından ilişkili olduğu; süreç içinde toplum ve medyanın önemli ölçüde pekiştireç görevi gördüğü sonucuna ulaşılmıştır. Bu işleyişin daha iyi anlamlandırılmasında Hofstede’nin kültürel boyutlar teorisine başvurulması gerektiği, bu kuram üzerinden sosyal etkileşimlerin daha belirgin ölçüde ele alınabileceği görülmüştür.

Geleneğin baskın gücünün yanında bireyin doğasından getirdiği özelliklerin, bu rollerin oluşumunda fazla etkili olmadığı sonucuna varılmıştır. İnsan hangi fizyolojik ve genetik yapı ile doğmuş olursa olsun, yedikleri kadardır. Yani insan bedeni nasıl dışarıdan gelen besinlerle büyüüp gelişmekte ise, efendilik ve kölelik rolleri de çoğunlukla dışarıdan gelen etkenlerle kişide yerleşmekte, gelişmekte ve değişime uğramaktadır. Zaten sosyal yapıyı gözlemlediğimizde, yalnız efendilik ve kölelik rollerinin değil çoğu rolün edinilmesinde geleneğin önemli aktör konumunda olduğu görülmektedir.

Efendi köle rollerindeki değişimin zor şartlarda meydana gelmesi, değişkenlerin fazla olmasına bağlanmaktadır. Bu sayede kişiler kendi çizgilerini kendileri çizme imkânını bulabilmektedir. Efendilik ve köleliğin bir bilinç düzeyi olduğu, yüksek mevkiye göre değil yüksek şahsiyete göre şekillendiği sonucuna göre, kişilerin kölelikten efendiliğe yükselme durumlarının imkân dâhilinde olduğu tarihsel perspektifle de örneklendirilmiştir. Bu açıdan efendi köle ayrımı keskin çizgilerle işaretlenen bir ayrım değildir. İnsan, öz benliğe, öz güvene ve öz saygıya sahip ise görevi ne olursa olsun bir efendiye köle olmaklığın ötesine geçebilmektedir. Özetle, insanın sürekli değişen ve gelişen bir varlık olması hasebiyle inşa edip sergilediği bu rolleri de değiştirebileceği sonucuna varılmaktadır.

Kişilerarası iletişim sürecinde kişilerin kölelikten kurtulabilmelerinin yolu onların efendi olmalarına değil, efendiliğin ruhuna sahip olmalarına bağlıdır. Böylelikle, kişilerarası iletişim sürecinde kişiler kendi özgürlüklerine ancak kendi öznel ilişkileri çerçevesinde varabileceklerdir. Burada değinilmesi gereken önemli nokta, özgürlüğün efendiliğin tekelinde olmadığı dolayısıyla kişinin özgür olmasının efendi olmasına bağlı olmadığıdır. Bir kurum çalışanının, yöneticisinin dayatmalarından kurtulabilmesi için yönetimde rol almasının bir mecburiyet olmadığı buna örnek olarak verilebilir.

Efendi köle rolleri çoğu zaman bir rol değişimi içerisinde bulunmaktadır. Bunu en güzel kişilerarası iletişim süreci üzerinden gözlemlemek mümkündür. Özellikle kişinin rol değişimi yaşama sürecinde, sosyo psikolojik bir yaşantı etkili olabilmektedir. Bu minvalde bireylerin toplumsal hayatta sergiledikleri performanslarda, bağlama göre efendi rolünü oynarken farklı bir bağlamda köle rolüne geçiş yapabildikleri yani efendi köle rolleri arasında dolanım sergiledikleri görülebilmektedir. Ayrıca ihtiyaç ve beklentilerinin giderilmesi noktasında efendi rolünü oynayanların köle rolünü oynayan tarafa bağımlılık ilişkisi geliştirmeleri de söz konusu olabilmektedir. Bu olay iki şeyi destekler niteliktedir. Birincisi, yukarıda da bahsedildiği gibi efendi ya da köle rolüne bürünmenin efendi ya da köle olmayı gerektirmediği diğeri ise bu rollerin kişilerin üzerine yapışıp kalmayacağı karşılıklı olarak yer değiştirmesinin mümkün olabileceği düşüncesidir.

Açık ve sağlıklı bir iletişimin ancak özgür bireyler arasında kurulabileceği bilgisinden yola çıkılarak iletişimin mekanik bir cümle kurma seansı olmadığı, bu

aşamada duyguların önemli yer tuttuğu, duyguları görmezden gelerek efendi köle rollerine bürünmenin iletişimi sekteye uğratacağı söylenebilir. Bu sürecin zorluğunun toplumdaki efendi köle statülerinin çeşitliliği üzerinden yorumlanması açıklayıcı görülmektedir.

Eşit düzeyde kişiler arasında efendi köle rollerine bürünmenin iletişime her zaman bir statü farkı dâhil edeceği, bu şekilde kurulan bir iletişimin negatif sonuçlar doğurabileceği; bir ötekileştirme sürecinin ürünü olan efendi köle iletişim tarzından ziyade, ötekini kendine eşit sayarak kurulacak olan açık iletişim tarzının, sağlıklı iletişim kurma açısından son derece önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Diğer yandan bu rollerin komutan asker, öğretmen öğrenci, anne çocuk ilişkisinde olduğu gibi mecburi hiyerarşilerin bulunduğu ortama ve bağlama göre kullanılmasının doğru olabileceği, kişinin kültürlenmesi ve sosyal uyumu açısından pozitif sonuçlar doğurabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışma sonucu getirilen öneriler şunlardır;

Bu çalışma uzmanlar çerçevesinde oluşturulmuş ve analiz edilmiş bir çalışmadır. Bu konuda sonraki süreçte, toplumun içinden farklı örneklemeler ile birlikte farklı çalışmalar yürütülüp bu çalışma ile karşılaştırılabilir.

Bazı modern iletişim kuramlarının, Hegel'den beslendiklerini göz önünde bulundurarak bu konuda çalışmalar yapılabilir.

EKLER

Ek 1: Katılımcı Görüşme Formu

Merhaba Ben, Şerife Ruhiye Deniz.

Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler Anabilim Dalı, Kişilerarası İletişim Bilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans öğrencisiyim. “Hegel’in Efendi Köle Diyalektiği Bağlamında Kişilerarası İletişim” konulu hazırlamakta olduğum tez çalışması için, aşağıda sunulmuş olan soruları tarafınıza yönelterek, görüşlerinizi almak istiyorum. Yapacağınız açıklamalar yalnızca bu çalışma ve bu çalışma baz alınarak yapılması planlanan makale çalışmasında kullanılacaktır. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniğiyle gerçekleştireceğimiz görüşme süresi ortalama bir saat olarak düşünülmüştür. Görüşmede izin vermeniz durumunda ses kayıt cihazı kullanmak istiyorum. Vereceğiniz bilgiler için şimdiden teşekkür ederim.

Saygılarımla.

Görüşülen Kişinin Adı / Soyadı:

Meslek / Unvan:

Tarih / Saat:

Yer:

1. Ebeveyn çocuk, karı koca, öğretmen öğrenci, çalışan amir vb. farklı taraflar arasında gerçekleşen kişilerarası iletişim etkinliğinde, taraflar arasında efendi köle ilişkisinin varlığı söz konusu mudur? Böyle bir ilişkinin varlığı söz konusu ise, iletişim etkinliği içinde bu rolleri icra eden taraflarca sergilenen davranış yansımaları nelerdir.
2. Kişilerarası iletişim sürecinde taraflarca sergilenen efendi köle rolleri insanın doğasında mı vardır, yoksa yaşam içerisinde sonradan mı öğrenilmektedir? Kişiler, bu rolleri nasıl ve hangi etkenler sebebiyle edinmekte ya da kabul etmektedir?
3. Kişilerin üstlenmiş olduğu efendi köle rollerinin iletişim süreci içindeki yaşanan “olaylar, durumlar, yaşantılar, değişkenler, etkiler” vb. çeşitli faktörler sebebiyle karşılıklı olarak yer değiştirmesi mümkün müdür? Yoksa bu roller kalıcı bir yapı mı arz etmektedir?
4. Hegel’e göre özgürleşmekten korkan kölenin, köleliğini içselleştirmeye çalışarak mental olarak rahatlamasını sağlayan, “Stoacı, Skeptik, Hıristiyan dünya görüşü” olmak üzere üç ideolojinin varlığı söz konusudur. Benzer şekilde kişilerarası iletişim sürecinde de köle rolünü üstlenen tarafın çeşitli şeylere sığınarak, rahatsızlık duyduğu bu rolü içselleştirip mental olarak rahatlamaya çalışması mümkün müdür?
5. Kişilerarası iletişim sürecinde, taraflar arasında daha fazla emek harcayarak ilişki içi üretimde bulunan köle rolünü üstlenen tarafın, zaman içerisinde iletişim etkinliğinde hâkimiyeti ele geçirerek, efendi rolünü üstlenen karşı tarafı kendine bağımlı kılması olanaklı mıdır?
6. Efendi köle rollerini icra etmek kişilerarası iletişim sürecini çıkmaza sokabilir ya da süreç içerisinde pozitif sonuçlar doğurabilir mi? Bu rollerin iletişim sürecine katacağı artı ve eksiler nelerdir?

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Acun, N. (2013). Kişilerarası İlişkiler ve İletişimde Empati. A. Kaya (Ed.). *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim* içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 109-133.
- Adıgüzel, Y. (2010). *İletişim Sosyolojisi*. İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Adjukiewicz, K. (1994). *Felsefeye Giriş Temel Kavramlar ve Kuramlar*. A. Cevizci (çev.). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Adler, A. (2017). *Yaşama Sanatı*. K. Şipal (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Akturan, U. (2013). Örnek Olay Çalışması. *Nitel Araştırma Yöntemleri Nvivo ile Nitel Veri Analizi, Örnekleme, Analiz, Yorum* içinde. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 181-204.
- Alkan, V. (2013). İletişim Türleri. B. Güven (Ed.). *Etkili İletişim* içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 21-51.
- Allport, F. H. (2003). *Sosyal Psikoloji Cilt 1*. B. Yalçın (çev.). Ankara: Yeryüzü Yayınevi.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E., (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. 7. Baskı. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Anık, C. (2014). *İletişim Sosyolojisi Kuramsal Temeller*. İstanbul: Der Kitabevi Yayınları.
- Anık, C. (2015). *Meşruiyetin Sosyal Psikolojisi “Akademik bakış Açısıyla; Devlet, Derin Devlet ve Sokak”*. 1. Baskı. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

- Anık, C. (2018). *Modern Düşüncenin Bunalımı ve Doğu*. 1. Baskı. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Anık, C. (2016). *Siyasal İkna*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Aranson, E., Wilson, T. D. ve Akert, R. M. (2012). *Sosyal Psikoloji*. O. Gündüz (çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Arıkan, R. (2004). *Araştırma Teknikleri ve Rapor Hazırlama*. 4. Baskı. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Arslanoğlu, İ. (2016). *Bilimsel Yöntem ve Araştırma Teknikleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Asna, A. (2012). *Kuram ve Uygulamada Halkla İlişkiler*. 2. Baskı. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Aydın, A. (2012). *Felsefe Düşünce Tarihi*. 7. Baskı. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Aytaç, S. (2017). Savunma Mekanizmaları. M. Zencirkıran (Ed.). *Davranış Bilimleri* içinde. Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım, 163-186.
- Aziz, A. (2010). *İletişime Giriş*. 3. Baskı. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Aziz, A. ve Dicle, Ü. (2017). *Örgütsel İletişim*. 1. Baskı. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Aziz, A. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. 11. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Balcı, A. (2001). *Sosyal Bilimlerde Araştırma, Yöntem, Teknik ve İlkeler*. 3. Baskı. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Baltaş, Z. ve Baltaş, A. (2017). *Bedenin Dili*. 51. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Barutçugil, İ. (2005). *Kişisel Gelişimde Kapıları Açmak*. 1. Baskı. İstanbul: Kariyer Yayınları.

- Başaran, İ. E. (2000). *Örgütsel Davranış İnsanın Üretim Gücü*. 3. Baskı. Ankara.
- Baysal, A. C. ve Tekarslan, E. (1996). *İşletmeler İçin Davranış Bilimleri*. 2. Baskı. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Berg, B. L. ve Lune, H. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. H. Aydın (çev. Ed.). Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Berthold-Bond, D. (2011). *The Ethics of Authorship: Communication, Seduction, and Death in Hegel and Kierkegaard*. New York: Fordham University Press
- Bıçakçı, İ. (2008). *İletişim ve Halkla İlişkiler Eleştirel Bir Yaklaşım*. 7. Baskı. İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri.
- Bonjour, G. P. Kuznetsov, V. Königson, M. J. Besse, G. Methais, P. Jalley, M. ve D'hondt, J. (2002). *Hegel ve Aydınlanma Yüzyılı*. H. Portakal (çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Bourdieu, P. (2016). *Eril Tahakküm*. B. Yılmaz (çev.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bourse, M. (2012). *İletişim Bilimlerinin Serüveni*. H. Yücel (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Buck, S. ve Morss, (2012). *Hegel, Haiti ve Evrensel Tarih*. E. Ünal (çev.). İstanbul: Metis Yayınları (orijinal baskı tarihi 2009).
- Budak, G. ve Budak, G. (2000). *Halkla İlişkiler: Davranışsal Bir Yaklaşım*. 3. Baskı. İzmir: Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi.
- Bumin, T. (2016). *Hegel "Bilinç Problemi Köle Efendi Diyalektiği Praksis Felsefesi"*. 6. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. İ. D. Erguvan Sarioğlu (çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Butler, J. (2007). *Antigonenin İddiası "Yaşam İle Ölümün Akrabalığı"*. A. Ergenç (çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi (orijinal baskı tarihi 2000).

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. 22. Baskı. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Can, H., Aşan, Ö. ve Aydın, E. M. (2006). *Örgütsel Davranış*. 1. Baskı. İstanbul: Arıkan Basım Yayın Dağıtım.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. 3. Baskı. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2009). *Felsefe Tarihi “Thales’ten Baudrillard’a”*. 1. Baskı. İstanbul: Say Yayınları.
- Christensen, L. B., Johnson, R. B. ve Turner, L. A. (2015). *Araştırma Yöntemleri Desen ve Analiz*. A. Aypay (çev. Ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Cihangir Çankaya, Z. (2013). Kişilerarası İlişkiler ve İletişimde Dinleme. A. Kaya (Ed.). *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim* içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık 93-108.
- Cirhinlioğlu, F.G., Taşcıoğlu, G. ve Beyazıt, U. (2017). Duygular. M. Zencirkıran (Ed.). *Davranış Bilimleri* içinde. Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım, 243-278.
- Cooper, K. (1989). *Sözsüz İletişim*. Yalkı, T (çev.). İstanbul: İlgi Yayıncılık.
- Copleston, F. (1996). *Felsefe Tarihi Cilt 7 “Çağdaş Felsefe Fichte’den Nietzsche’ye-Hegel”*. A. Yardımlı (çev.). İstanbul: İdea Yayınevi (orijinal baskı tarihi 1946).
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. M. Bütün ve S. B. Demir (çev. Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (2015). *İletişim Donanımları Keşke’siz Bir Yaşam İçin İletişim*. 5. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (2000a). *İnsan ve Davranışı*. 10. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

- Cüceloğlu, D. (2000b). *Yeniden İnsan İnsana*. 24. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Çağlar, İ. ve Kılıç, S. (2011). *Genel İletişim*. 4. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Çalapkulu, Ç. (2016). Kişilerarası İletişim Sürecinde İletişimin İlişki ve İçerik Boyutları Üzerine Bir Araştırma. A. Z. Özgür ve A. İşman (Ed.). *İletişim Çalışmaları 2016* içinde. Sakarya: T. C. Sakarya Üniversitesi Yayınları, 1-14.
- Çelikkaya, H. (2011). *Fonksiyonel Eğitim Sosyolojisi*. 3. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çetinkaya, B. (2013). Kişilerarası İlişkiler ve İletişimde Kendini Açma. A. Kaya (Ed.). *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim* içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 135-156.
- Çiçek, C. (2007). *İknanın Yapısı: Süreç, Araç ve Yöntemleriyle*. 1. Baskı. Konya: Tablet Yayınları.
- Çiftınar, B. (2011). *Beden Dili*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Çoruk, A. (2013). Etkili İletişimde Sihirli Anahtar Empati. B. Güven (Ed.). *Etkili İletişim* içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 109-123.
- Daft, R. L. (2015). *Örgüt Kuramları ve Tasarımını Anlamak*. Ö. N. Timurcanday Özmen (çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Dal, A. (2012). Grup İletişimi ve Örgüt İçi İletişim. N. Orhon ve U. Eriş (Ed.). *İletişim Bilgisi* içinde. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 94-115.
- Delecampagne, C. (2010). *20. Yüzyıl Felsefe Tarihi*. D. Çetinkasap (çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (orijinal baskı tarihi 1995).
- Deniz, Ş. R. (2018). İletişimsel Bağlamda Retorik. S. Ulağlı (Ed.). *Kişilerarası İletişim Güncel Yaklaşımlar ve Kuramsal Temeller* içinde. İstanbul: Motto Yayınları, 179-194.

- D'hondt, J. (1994). *Hegel ve Hegelcilik*. B. Işık (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları (orijinal baskı tarihi 1982).
- Doğan, İ. (1998). *İletişim ve Yabancılaşma Yazılı Kültürümüzde İlkler*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Dökmen, Ü. (2003). *İletişim Çatışmaları Ve Empati*. 23. Baskı. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Durant, W. (2003). *Felsefenin Öyküsü*. E. Gürol (çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Dursun, Ç. (2013). *İletişim Kuram Kritik*. 1. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ege, R. (2006). Diyalektik. A. Cevizci (Ed.). *Felsefe Ansiklopedisi 4. Cilt* içinde. Ankara: Ebabil Yayınları, 576-591.
- Emge, C. A. (2001). *Hegel Mantığı ve Çağımız*. K. Bahadır (çev.). İzmir: İlyas Yayınevi.
- Erdem, İ. (2012). İletişim. *Davranışlarımızdan Seçmeler Örgütsel Yaklaşım* içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 241-273.
- Erdem, İ. (2013). İletişim Sürecinde Konuşma Becerisi. A. Kaya (Ed.). *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim* içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 323-343.
- Erdoğan, İ. (2011). *İletişimi Anlamak*. 4. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Erdoğan, İ. (1999). *İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış*. T. C. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Araştırma ve Yardım Vakfı Yayınları.
- Eren, E. (2008). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. 11. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Eriş, U. (2012). Sözel İletişim. N. Orhon ve U. Eriş (Ed.). *İletişim Bilgisi* içinde. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 20-45.

- Eroğlu, E. (2013a). Etkili İletişim ve Doğru Anlamak. E. Eroğlu ve A. H. Yüksel (Ed.). *Etkili İletişim Teknikleri* içinde. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2-18.
- Eroğlu, E. (2013b). Etkili İletişim ve Doğru Anlatma. E. Eroğlu ve A. H. Yüksel (Ed.). *Etkili İletişim Teknikleri* içinde. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 20-36.
- Eroğlu, E. (2013c). İletişimde Kalite. E. Eroğlu ve A. H. Yüksel (Ed.). *Etkili İletişim Teknikleri* içinde. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 83-105.
- Eroğlu, F. (2011). *Davranış Bilimleri*. 11. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Fiske, J. (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. İrvan, S (çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Freedman, J. L., Sears, D. O. ve Carlsmith, J. M. (2003). *Sosyal Psikoloji*. A. Dönmez (çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Freire, P. (2018). *Ezilenlerin Pedagojisi*. D. Hattatoğlu (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları (orijinal baskı tarihi 1982).
- Freud, A. (2017). *Ben Savunma Mekanizmaları*. Y. Erim (çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Frolov, I. (1991). *Felsefe Sözlüğü*. A. Çalışlar (çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Fromm, E. (1987). *İtaatsizlik Üzerine Denemeler*. A. Sayın (çev.). İstanbul: Yaprak Kitap Yayın Pazarlama.
- Gadamer, H. G. (2013). Hegel'in Özbilinç Diyalektiği. G. Ateşoğlu (Ed.). *Alman İdealizmi II Hegel* içinde. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 189-212.
- Gardner, H. (2006). *Eğitimli Akıl*. Ö. Akbaş (çev.). İstanbul: Morpa Kültür yayınları.
- Geçikli, F. (2008). *Halkla İlişkiler ve İletişim*. İstanbul: Beta Yayınları.

- Gerçik, Z. İ. (2016). *Dikta Değil İkna İletişim Psikolojisi*. 4. Baskı. İstanbul: Küre Yayınları.
- Göçmen, D. (2015). *Modern Felsefe “Tarihsel Anlamı, Güncel Mirası, Adam Smith, Hegel ve Marx”*. İstanbul: Vivo Yayınevi.
- Gökçe, O. (2002). *İletişim Bilimine Giriş*. 4. Baskı. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M. B. ve Taşgın, S. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*. 2. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gönenç, Ö. (2014). *İletişim Dünyası*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Güney, S. (2006). *Davranış Bilimleri*. 3. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Güngör, N. (2018a). *İletişime Giriş*. 5. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları.
- Güngör, N. (2018b). *İletişim, Kuramlar ve Yaklaşımlar*. 4. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları.
- Güven, S. (2001). *Toplumbiliminde Araştırma Yöntemleri*. 2. Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Gürüz, D. ve Temel Eğinli, A. (2015). *Kişilerarası İletişim, Bilgiler-Etkiler-Engeller*. 5. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Hançerlioğlu, O. (1966). *Başlangıcından Bugüne Erdem Açısından Düşünce Tarihi*. 2. Baskı. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Hançerlioğlu, O. (1966). *Başlangıcından Bugüne Kadar Özgürlük Düşüncesi*. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Hançerlioğlu, O. (1976a). *Felsefe Ansiklopedisi “Kavramlar ve Akımlar”* 3. Cilt. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hançerlioğlu, O. (1976b). *Felsefe Ansiklopedisi “Kavramlar ve Akımlar”* 7. Cilt. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Harris, H. S. (2013). Bilinç. G. Ateşoğlu (Ed.). *Alman İdealizmi II Hegel* içinde. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 163-188.
- Hartley, P. (2014). *Kişilerarası İletişim*. 2. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2016). *Din Felsefesi Dersleri*. D. N. Kadioğlu (çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Hegel, G. W. F. (1982). *Estetik*. N. Bozkurt (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (1991). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*. C. Karakaya (çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Hegel, G. W. F. (2014). *Mantık Bilimi "Büyük Mantık"*. A. Yardımlı (çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G. W. F. (1986b). *Seçilmiş Parçalar*. N. Bozkurt. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hegel, G. W. F. (2014). *Tarihte Akıl*. Ö. Sözer (çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Hegel, G. W. F. (2006). *Tarih Felsefesi*. A. Yardımlı (çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G. W. F. (1986a). *Tinin Görüngü Bilimi*. A. Yardımlı (çev.). İstanbul: İdea Yayınevi
- Hilav, S. (2012). *Diyalektik Düşüncenin Tarihi*. 1. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hilav, S. (2009). *Felsefe El Kitabı*. 3. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hilav, S. (2008). *Felsefe Yazıları*. 4. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hogg, M. A. ve Vaughan, G. M. (2017). *Sosyal Psikoloji*. İ. Yıldız ve A. Gelmez (çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Hortaçsu, N. (2012). *En Güzel Psikoloji Sosyal Psikoloji*. 1. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

- Hortaçsu, N. (2003). *İnsan İlişkileri*. 3. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Holz, H. H. (2017). *Felsefenin Aşılması ve Gerçekleştirilmesi Cilt I: Devrimin Cebiri Hegel'den Marx'a*. S. Usta (çev.). İstanbul: Yordam Kitap (orijinal baskı tarihi 2010).
- Hökelekli, H. (2013). *Psikolojiye Giriş*. 4. Baskı. Bursa: Emin Yayınları.
- Hyppolite, J. (2010). *Marx ve Hegel Üzerine Çalışmalar*. D. B. Kılınç (çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları (orijinal baskı tarihi 1973).
- Irwin, W. (2003). *Matrix ve Felsefe*. M. Sağlam (çev.). Ankara: Güncel Yayıncılık.
- Işık, M. (2017). *Sizinle İletişebilir miyiz?* 10. Baskı. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- İmamoğlu, S. E. (2009). *Kişilerarası İlişkiler*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- İsen, G. ve Batmaz, V. (2002). *Ben ve Toplum*. 2. Baskı. İstanbul: Om Yayınevi.
- İslamoğlu, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. 2. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.
- İzmir, M. (2013). *Öznenin Diyalektiği "Hegel, Sartre ve Lacan"*. 1. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Jaeschke, W. (2013). Hegel'de Mutlak Özne ve Mutlak Öznelilik. G. Ateşoğlu (Ed.). *Alman İdealizmi II Hegel içinde*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 174-588.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalcılar, Z. (2017). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş*. 20. Baskı. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kanat, C. A. (2015). *Hegel'in Devlet ve Toplum Felsefesine Giriş "Törel Tinin Ön Belirimleri-Mantık, Görüngü Bilim, Tarih"*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Kangal Erdem, E. (2014). Sözlü İletişim Olgusu. M. Işık (Ed.). *İletişim ve Etik içinde*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları, 25-46.

- Kaya, Ali. (2007). *Yönetimde İnsan İlişkilerinin Sırları*. 2. Baskı. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Kaya, Alim. (2013). İletişime Giriş Temel Kavramlar ve Süreçleri. A. Kaya (Ed.). *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim* içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2-29.
- Kaypakoğlu, S. (2008). *Kişilerarası İletişim Cinsiyet Farklılıkları Güç ve Çatışma*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Kaypakoğlu, S. (2006). *Toplumsal Yaşam ve Birey*. 1. Baskı. İstanbul: Naos Yayıncılık.
- Ker, M. (1998). Halkla İlişkiler Yönetiminde İletişim. *Halkla İlişkiler Yönetimi* içinde. İzmir: T.C. Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 19-77.
- Keskin, T. (2015). *Beden Dili ve Hitabet*. 1. Baskı. İstanbul: AZ Kitap Yayın Dağıtım.
- Kılıçarslan, E. A. (2007). Efendi Köle Diyalektiği. A. Cevizci (Ed.). *Felsefe Ansiklopedisi 5. Cilt* içinde. Ankara: Ebabil Yayınları, 80-88.
- Kılıçarslan, E. A. (2015). *Hegel Tartışmaları*. 1. Baskı. Ankara: Bibliotech Yayınları
- Klikauer, T. (2010). *Critical Management Ethics*. New York: Palgrave Macmillan İn The US İs A Division Of St Martin's Press.
- Koç, S. (2014). *İletişimde Ustalaşmak*. 10. Baskı. İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.
- Koçyiğit, M. (2018). *Etkili İletişim ve Duygusal Zekâ*. 3. Baskı. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Kojeve, A. (1993). "Giriş Olarak" Hegel'i Okumak. T. Bumin (drl.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Kojeve, A. (2015). *Hegel Felsefesine Giriş*. S. Hilav (çev.). İstanbul. Yapı Kredi Yayınları (orijinal baskı tarihi 1947).

- Korkmaz, R. (2004). *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*. Ankara: Türksoy Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Köknel, Ö. (1997). *İnsanı Anlamak*. 7. Baskı. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köknel, Ö. (1999). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. 15. Baskı. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kula, O. B. (2010). *Hegel Estetiği ve Edebiyat Kuramı I*. 1. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Küçük, M. (2012). İletişim Kavramı ve İletişim Süreci. N. Orhon ve U. Eriş (Ed.). *İletişim Bilgisi* içinde. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2-19.
- Lazar, J. (2009). *İletişim Bilimi*. C. Anık (çev.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Lukacs, G. (2013). *Sosyal Varlık Bilimine Doğru Cilt 1 "Hegel"*. A. Tekşen (çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Magee, B. (2008). *Büyük Filozoflar*. A. Cevizci (çev.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Marcuse, H. (1989). *Us ve Devrim Hegel ve Toplum Bilimin Doğuşu*. A. Yardımlı (çev.). İstanbul: İdea Yayınevi (orijinal baskı tarihi 1941).
- Marcuse, H. (2007). *One Dimensional Man, Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*. Boston: Beacon Press.
- Mc Kay, M., Davis, M. ve Fanning, P. (2010). *İletişim Becerileri*. Gelbal, Ö (çev.). Ankara: HYB Yayıncılık.
- Mead, G. H. (2017). *Zihin, Benlik ve Toplum*. Y. Erdem (çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma*. S. Turan (çev. Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Mısırlı, İ. (2007). *Genel ve Teknik İletişim*. 3. Baskı. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Milburn, M. A. (1998). *Sosyal Psikolojik Açıdan Kamuoyu ve Siyaset*. Dönmez, A. ve Duyan, V. (çev.). İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Minibaş Poussard, J. (2002). Güvenli Davranış. E. Aslan (Ed.). *Örgütte Kişisel Gelişim* içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 416-450.
- Moseley, A. (2011). *A dan Z ye Felsefe*. A. Süha (çev.). İstanbul: NTV Yayınları (orijinal baskı tarihi 2006).
- Myers, D. G. (2015). *Sosyal Psikoloji*. S. Akfırat (çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Nazık, M. H. ve Arlı, M. (2001). *Araştırma Teknikleri*. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.
- Nelson, J., Megill, A. ve Mc Closkey, D. (2002). Araştırma Retoriği. H. Arslan (drl.). *Retorik Hermeneutik ve Sosyal Bilimler İnsan Bilimlerinde Retoriğe Dönüş*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Newman, D. M. (2016). *Sosyoloji*. A. Arslan (çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Oğuz, T. (2012a). Bireylerarası İletişim. N. Orhon ve U. Eriş (Ed.). *İletişim Bilgisi* içinde. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, 72-93.
- Oğuz, T. (2012b). Kitle İletişimi. N. Orhon ve U. Eriş (Ed.). *İletişim Bilgisi* içinde. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, 116-137.
- Orman, E. (2017). Hegelci Diyalektikte Bir Şey ve Başkası. B. A. Çetinkaya (Ed.). *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni "Yeniçağ Düşüncesi"* içinde. İstanbul: İnsan Yayınları, 463-486.
- Oskay, Ü. (1992). *İletişimin ABC'si*. 1. Baskı. İstanbul: Simavi Yayınları.
- Öke, M. K. (2010). *Kaderle Dans, Özgürlük Güvenlik Kışkıracındaki Latin Amerika'da Kimlik Sorunsal*. 1. Baskı. İstanbul: Başlık Yayın Gurubu.

- Özer, K. (2009). *İletişimsizlik Becerisi*. 8. Baskı. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Özer, N. (2018). Eğitimin Toplumsal Temelleri. M. B. Özan ve T. Y. Özdemir (Ed.). *Eğitim Bilimine Giriş* içinde. Elazığ: Asos Yayınları, 79-102.
- Özkan, M. (2009). *İnsan İletişim ve Dil*. İstanbul: Akademik Kitaplar Yayınları.
- Özkan, Z. (2007). *Kazandıran Beden Dili*. 3. Baskı. İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Özlem, D. ve Ateşoğlu, G. (hızl.). (2014). *Tarih Felsefesi Seçme Metinler “Herder, Kant, Fichte, Schelling, Hegel, Schopenhauer”*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Paker, T. (2015). Durum Çalışması. F. N. Seggie ve Y. Bayyurt (Ed.). *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları* içinde. Ankara: Anı Yayıncılık, 119-134.
- Pease, A. (1997). *Beden Dili*. Y. Özben (çev.). İstanbul: Rota Yayınları.
- Peters, J. D. (1999), *Speaking Into the Air: A History of The Idea of Communication*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Pinkard, T. (2012). *Hegel*. M. B. Albayrak (çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (orijinal baskı tarihi 2000).
- Polat, F. (2009). *İşte, aşkta, okulda, sokakta iletişim nasıl kurulur?*. 1. Baskı. İstanbul: Avrupa Yakası Yayınları.
- Porta, D. D. ve Keating, M. (2015). *Sosyal Bilimlerde Yaklaşımlar ve Metodolojiler Çoğulcu Bir Perspektif*. S. Gürses (çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Poyraz, E. (2018). İkna Edici İletişim ve Siyasal İkna Sürecinde Sözsüz İletişimin Yeri ve Önemi Üzerine Kuramsal Bir Çalışma. S. Ulağlı (Ed.). *Kişilerarası İletişim Güncel Yaklaşımlar ve Kuramsal Temeller* içinde. İstanbul: Motto Yayınları, 29-65.
- Robbins, P. S. ve Judge, T. A. (2012). *Örgütsel Davranış*. Erdem, İ. (çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Rosenberg, M. B. (2013). *Şiddetsiz İletişim Bir Yaşam Dili*. Ergun, L. H. (çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Russ, J. (2011). *Avrupa Düşüncesinin Serüveni, Antik Çağlardan Günümüze Batı Düşüncesi*. Ö. Doğan (çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları (orijinal baskı tarihi 1998).
- Sabuncuoğlu, Z. ve Gümüş, M. (2008). *Örgütlerde İletişim*. 1. Baskı. İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Vergiliel Tüz, M. (2013). *Örgütsel Davranış*. 5. Baskı. Bursa: Alfa Akademi Basım Yayım Dağıtım.
- Sakallı Uğurlu, N. (2018). *Sosyal Psikolojide Tutumlar ve Tutum Değişimi*. 1. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sennett, R. (2014). *Otorite*. K. Durand (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları (orijinal baskı tarihi 1980).
- Sennett, R. (2014). *Saygı Eşit Olmayan Bir Dünyada*. Ü. Bardak (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Schober, O. (1999). *Beden Dili Davranış Anahtarı*. S. Özbent (çev.). İstanbul: Arion Yayınevi.
- Scott, J. C. (2018). *Tahakküm ve Direniş Sanatları*. A. Türker (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sığrı, Ü. ve Gürbüz, S. (2014). *Örgütsel Davranış*. 2. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Singer, P. (2003). *Hegel "Düşüncenin Ustaları"*. B. Ö. Düzgören (çev.). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2017). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. 5. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.

- Sözer, Ö. (2009). *Felsefenin ABC'si*. 4. Baskı. İstanbul: Say Yayınları.
- Stace, W. T. (1976). *Hegel Üstüne*. M. Belge (çev.). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Şerif, M. ve Şerif, C. W. (1996). *Sosyal Psikolojiye Giriş Cilt 2*. Atakay, M ve Yavuz, A (çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Şimşek, E. (2013). A. Şimşek ve Ö. Eroğlu (Ed.). *İletişim. Davranış Bilimleri içinde*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları, 486-530.
- Şimşek, Ş. M., Çelik, A. ve Akgemci, T. (2014). *Davranış Bilimleri*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Şişman, M. (2008). *Eğitim Bilimine Giriş*. 4. Baskı. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Tarhan, N. (2010). *Toplum Psikolojisi Sosyal Şizofreniden Toplumsal Empatiye*. 1. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Taşdemir, E. (2017). *Kişilerarası İletişim*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Tayfun, R. (2009). *Etkili İletişim ve Beden Dili*. 2. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Taylor, S. E., Peplau, L. A. ve Sears, D. O. (2007). *Sosyal Psikoloji*. A. Dönmez (çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Telman, N. ve Ünsal, P. (2005). *İnsan İlişkilerinde İletişim*. 1. Baskı. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Tevrüz, S. (2012a). Ön Yargı. *Davranışlarımızdan Seçmeler Örgütsel Yaklaşım içinde*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 131-149.
- Tevrüz, S. (2012b). Saldırganlık. *Davranışlarımızdan Seçmeler Örgütsel Yaklaşım içinde*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 151-165.
- Timuçin, A. (2005). *Düşünce Tarihi 3. Cilt*. 5. Baskı. İstanbul: Bulut Yayınları.

- Timuçin, A. (2010). *Felsefeye Giriş*. 3. Baskı. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Timuçin, A. (2004). *Felsefe Sözlüğü*. 5. Baskı. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Tokatlı, A. (1983). *Çağdaş Diyalektiğin Kaynağı Hegel*. 2. Baskı. İstanbul: Yazko Yayınları.
- Topakkaya, A. (2013). *Felsefe, Din ve Kültür’de Zaman*. 1. Baskı. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Turam, E. (1994). *Medyanın Siyasi Hayata Etkileri*. 1. Baskı. İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Tutar, H. (2016a). *Davranış Bilimleri Kavramlar ve Kuramlar*. 3. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tutar, H. (2003). *Örgütsel İletişim*. 1. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tutar, H. (2016b). *Sosyal Psikoloji Kavramlar ve Kuramlar*. 3. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tutar, H. ve Yılmaz, M. K. (2013). *İletişim, Genel ve Örgütsel Boyutuyla*. 10. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tutar, H., Yılmaz, M. K. ve Erdönmez C. (2004). *Genel ve Teknik İletişim*. 2. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Türk, M. S. ve Aydoğan, E. (2008). Kişilerarası İletişim ve Empati. M. Ş. Şimşek ve A. Çelik (Ed.). *Çağdaş Yönetim ve Örgütsel Başarım* içinde. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları, 167-183.
- Türkoğlu, N. (2010). *İletişim Bilimlerinden Kültürel Çalışmalara, Toplumsal İletişim: Tanımlar, Kavramlar, Tartışmalar*. İstanbul: Urban Kitap Yayınları.
- Uğur, E. (2004). *Genel ve Teknik İletişim Tüm Yönleri İle İletişim Becerisi*. 1. Baskı. İstanbul: Matsan Matbaacılık.

- Ulağlı, S. (2006). *İmgebilim Ötekinin Bilimine Giriş*. 1. Baskı. Ankara: Sinemis Yayınları.
- Uluyağcı, C. (2013). C. Uluyağcı (Ed.). *Sözlü ve Sözsüz İletişim*. 1. Baskı. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Usal, A. ve Kuşluvan, Z. (2002). *Davranış Bilimleri Sosyal Psikoloji*. 4. Baskı. İzmir: Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi.
- Warburton, N. (2015). *Felsefenin Kısa Tarihi*. G. Ateşoğlu (çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Williams, R. R. (2013). Hegel'in Geist Kavramı. G. Ateşoğlu (Ed.). *Alman İdealizmi II Hegel içinde*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 524-544.
- Yalvaç, F. (2008). *Hegel'in Uluslararası İlişkiler Kuramı: Dünya Tini, Devlet ve Savaş*. 2. Baskı. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Yaman, E. (2011). *İletişimin Türkçesi*. 1. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yaman, E. (2012). *İnsan ve İletişim*. 4. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yaman, E. (2014). *Susma Sanatı*. 5. Baskı. Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- Yatkın, A. (2003). *Halkla İlişkiler ve İletişim*. 3. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yazıcı, H. (2013). Kişilerarası İlişkilerde Sözsüz İletişim. A. Kaya (Ed.). *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim içinde*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 157-172.
- Yıldırım, A. (2010). *Eleştirel Pedagoji*. 1. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 9. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yin, R. K. (2017). *Durum Çalışması Araştırması Uygulamaları*. İ. Günbayı (çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

- Yurdusev, A. N. (1997). *Türkiye ve Avrupa: Batılılaşma, Kalkınma, Demokrasi*, 1. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Yüksel, A. H. (1994a). *Bireylerarası İletişime Giriş*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları.
- Yüksel, A. H. (1994b). *İkna Edici İletişim*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları.
- Yüksel, H. (2013). A. Şimşek ve Ö. Eroğlu (Ed.). Toplumsal Etki ve Uyuma. *Davranış Bilimleri* içinde. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları, 455-485.
- Yüksel, N. A. (2013). Etkili İletişim ve Doğru Anlatma. E. Eroğlu ve A. H. Yüksel (Ed.). *Etkili İletişim Teknikleri* içinde. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 60-81.
- Yüksel Şahin, F. (2013). İletişim Becerilerine Genel Bir Bakış. A. Kaya (Ed.). *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim* içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 32-60.
- Zıllıoğlu, M. (1993). *İletişim Nedir*. 1. Baskı. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Zijderveld, A. C. (2007). *Sahnelik Toplum*. K. Canatan (çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Zizek, S. (2015). *Hiçten Az, Hegel ve Diyalektik Materyalizmin Gölgesi*. E. Ünal (çev.). İstanbul: Encore Yayıncılık (orijinal baskı tarihi 2012).

Tezler

- Güner, B. (2018). Küreselleşme Sürecinde Sanatta Ötekilik. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: Işık Üniversitesi Sbe.
- Özcangiller, İ. B. (2016). Hegel'in Fenomenolojisi'nde Özne Sorunu. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sbe.

- Özçınar, Ş. (2007). Kendinin Bilinci ve Öteki Diyalektiği: Hegel Felsefesinde Bilincin Dolayımı ve Nesnelleşmesi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sbe.
- Soncu, A. (2012). Kimliklerin İnşasında Kurumsal Dergilerin Rolü: Türk Yurdu ve Ülkü. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sbe.
- Ünsalan, F. (2015). Modern Öznenin Felsefi Kuruluşu Bağlamında Özbilinç Kavramı Üzerine Bir İnceleme. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sbe.

Sürelî Yayınlar

- Arthur, C. (2008). “Hegel’in Efendi Köle Diyalektiği ve Bir Marksoloji Efsanesi”, D. B. Kılınç (çev.). *Bibliotech Felsefe Sosyal Bilimler Dergisi*, No.5, s.90-96.
- Bezci, B. (2006). “Hegel’in Felsefesinde Etik, Politik Olan ve Özgürlük”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Vol.21, No.2, s.235-251.
- Bingöl, A. (1999). İletişim Bağlamında Mantık ve Dil”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Vol.0, No.9, s.145-157.
- Bozkurt. K., Günay, A. ve Çelik, R. (2018). “Hayvan Çiftliği Romanındaki Ast Üst İlişkilerinin Efendi Köle Diyalektiği Bağlamında İncelenmesi”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 17.UİK Özel Sayısı, s.319-332.
- Bumin, T. (1988). “Köle Efendi Diyalektiği”, *Defter Dergisi*, No.6, s.7-29.
- Doğan, S. (2015). “Tolstoy’da Bireyin Ölümle Uyanışı: Efendi-Uşak Çatışması”, *Monograf Edebiyat Eleştirisi Dergisi*, No.3, s.133-192.
- Doğan, Ö. (1999). “Tarih, Bilim ve Bilinç”, *Felsefe Tartışmaları Dergisi*, No.25, s.9-22.

- Dursun, Ç. (2004). “Hegel’de Kendilik Bilinci ve Öteki İçindeki Yolculuk”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, No.28, s.181-193.
- Gültekin, G. (2018). “Hegel’in Efendi Köle Diyalektiği Çerçevesinde Spartacus (Spartaküs) Filmi Üzerine Düşünceler”, *Sine Filozofi Dergisi*, Vol.3, No.5, s.25-44.
- Gündüz, U. (2011). “Kafka Metinlerinde İletişim, İletişimsizlik ve Yabancılaşma Olgusu Üzerine”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, Vol.7, No.1, s.83-95.
- Hünler, H. (1994). “Öncesiz, Sonrasızlık, Zaman ve Kavram Üzerine Bir Not”, *Felsefe Tartışmaları Dergisi*, No.16, s.109-125.
- İsbir, E. (2019). “H. Marcuse: Toplumsal Bir Umut Olarak Eleştiri”, E. İsbir (çev.). *Düşünme Dergisi*, No.14, s. 34-46.
- Kabadayı, T. (2000). “Nietzsche ve Postmodernizm”, *Felsefe Tartışmaları Dergisi*, No.26, s.80-89.
- Karaca, M. (2016). “Sosyolojik Perspektiften İletişim”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol.15, No.57, s.626-648.
- Karadaş, N. (2018). “Kırbaçsız Efendiler Zincirsiz Köleler: Türk Sinemasında İktidar Bağlamında Efendi-Köle Diyalektiği”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, Vol.5, No.15, s.38-54.
- Korkmaz, R. (2009). “Metaforik Dönüştürme Biçimleri ve Efendi Köle Diyalektiği Bakımından Beyaz Kale”, *Bilgi, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, No.50, s.119-130.
- Küçükalp, D. (2010). “Efendi Köle Ahlakı ve Efendi Köle Diyalektiği”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Vol.29, No.1, s.53-63.
- Özcan, M. (2013). “Efendilik ve Kölelik”, *Hacettepe üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Vol.30, No.2, s.129-160.

- Özlem, D. (2000). “Ahlâk Hukuku Önceler”, *Felsefe Tartışmaları Dergisi*, No.27, s.29-44.
- Salman, S. (2015). “Hegel’de Etik Yaşam (Sittlichkeit) ve Toplumsal Hareketlerin İmkânı Üzerine”, *Felsefe Logos Dergisi*, No.56, s.1-21.
- Soykan, Ö. (1997). “Sanatın Neliği-Sanatçının Kimliği Sorunu”, *Felsefe Arkivi*, No.30, s.107-122.
- Yalvaç, F. (2009). “Hegel, Dünya Tarihi ve Özgürlük Mücadelesi Olarak Uluslararası İlişkiler”, *Uluslar Arası İlişkiler Dergisi*, Vol.6, No.21, s.3-37.
- Yıldırım, C. (1990). “Diyalektik Materyalizm ve Bilim”, *Felsefe Tartışmaları Dergisi*, No.8, s.59-63.
- Yılmaz, R. ve Çakın, Ö. (2017). “Reklamda Süblatif Kodlama Üzerine Bir İnceleme”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol.6, No.4, s.531-539.
- Yiğit, Z. (2008). “Hollywood Sineması’nın Yeni Oryantalist Söylemi ve 300 Spartalı”, *Selçuk İletişim Dergisi*, Vol.5, No.3, s.236-249.

İnternet Kaynakları

- Doğuhan Murat Yücel, “Felsefe Terimleri Sözlüğü”, (2013), <https://www.dmy.info/felsefe-terimleri-sozlugu/> (30.09.2019).